

JELES IRÓK ISKOLAI TÁRA.

AZ ORSZ. KÖZÉPTANODAI TANÁREGYLET MEGBIZÁSÁBÓL
SZERKESZTI NÉVY LÁSZLÓ.

XIII

5965

602 P. 29
G. 5

IPHIGENIE AUF TAURIS

~~607~~

VON

J. W. VON GOETHE.

BEVEZETÉSSSEL ÉS MAGYARIZÓ JEGYZETEKKEL ELLÁTVA

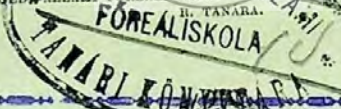

FRANKLIN-TÁRSULAT SIMON

15.341

A SZEGEDI ÁLLAMI FŐREÁLSKOLÁBAN NYELV ÉS IRODALOM

FŐREÁLSKOLA

BIBLIOTECA PROFESORALĂ
a liceului "Franklin Gojdu"

Secțiunea _____ No. _____

Data înregistrării _____ 1929

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

50-

BIOTECNOLOGIA
a Institutului de Cercetari Biologice
si Medicale "George Emil Palade" Iasi

BEVEZETÉS.

I. **A monda.** A mondák, mint a népköltészet termékei általában, nem mint befejezett teljes egészek, egy költői egyéniségnek tervszerű művei lépnek fel, hanem keletkeznek, nőnek és összenőnek a nép szellemével, összeszövődnek mindazon nagy eseményekkel, melyek mély hatást tesznek a nép sorsára és változnak a változott időkkel. Így azon mondában is, mely Goethe e drámájának alapját képezi, határozottan meg lehet különböztetni azon átalakulásokat, melyeken az az idők folyamában keresztül ment és azon elemeket, melyekből alakult. Különösen három részt különböztethetünk meg, melyeket mint az epikus népköltésben közönségesen történni szokott, a később idők tovább fejlesztő képzelme egybeolvasztott. Az első és legrégebb, tisztán mythologiai; ez a *taurisi Diana-cultus behozatalát Görögországba* tartalmazza.

A hold istenségének tisztelete, mely eredetileg emberi áldozatokkal volt egybekötve, később azonban szelídebb alakot öltött, Görögországban nagyon el volt terjedve és különféle nevek alatt ismeretes. Ilyenek: *Chryse* — aranyos, a fényéről, vagy *Taurike* — bika, jelvényétől, valószínűleg azért, mivel némely phasisában szarv alakú, vagy *Iphigenia* — a nehezen szülött — azon különböző phasisokról, melyeken keresztül megy, míg teljes lesz. Midőn a görögök Miletosból kiindulva bejárták hajóikkal a mai Krim félsziget partjait és ott egy hasonló és szintén emberi áldozatokkal egybekötött isteni tiszteletet találtak, onnan származtatták a görög Taurikét, az ottani scytha lakókat Tauroi-nak (bikák) és az egész országot Tauri-

kének nevezvén. A Tauris elnevezés későbbi; a görögök ezt nem használták.

Igy keletkezett a monda, hogy az istennő ezen vad országból elkiváncozott, egy szelídebb vidékre vágyott és papnője, Iphigenia, Görögországba hozta szobrát, az attikai parton levő Halæ helységben letelepedett és templomot alapított istenségének. Iphigenia pedig, ki itt már mint emberi lény tűnik fel, a monda ezen alakjában Theseus király leánya.

A második rész már összeolvasztja ezen mondát a trójai mondakörrel, mely az összes későbbi népköltésben majdnem kizárólag uralkodik és *Iphigeniának föláldozását Aulisban és átvitelét Taurisba* tartalmazza.

Diana papnőjének sorsa nem lehetett közönyös azokra nézve, kik ez istenségnek áldoztak, annál kevésbbé, mert messze földről, barbár országból hozta el a szent szobrot és honosította meg ezen isteni tiszteletet. Tehát barbár, idegen származásu volt az a nő? Lehetetlen; csak görög nő képes ily nagy tettekre. De akkor hogy került a barbárokhoz? A monda arra azt feleli, hogy *Agamemnon leánya* volt.

Agamemnon pedig, Mykené királya és a görög hadsereg fővezére a Trója ellen viselt háborúban, egy szentelt szarvas elejtése által Diana istennő haragját vonta magára. És midőn a görögöknek ezer hajója Aulisban, Bœotiában együtt volt, ellenes szelek visszatartották őket a kikötőben addig, míg Agamemnon, Kalchas jósló utasítása szerint, legidősb leányát, Iphigeniát, a felbőszült istennőnek áldozatul nem hozza. De az istennő egy felhőbe burkolta és elvonta a görögök szemei elől; átvitte Taurisba, az ő szentélyébe, a hol azóta elveszve örökre övéi számára és elzárva teljesen hazájától, mint papnő szolgált. A monda ezen alakjában Iphigenia már jelentékeny részt vesz az eseményekben és rokonsága által azon híres királyi házzal, mely annyi nagy hőst nemzett, de oly sok borzasztó bajon is ment keresztül, valamint saját csodálatos sorsa által is a legélénkebb érdeklődés tárgyává lesz.

A harmadik és legkésőbbi rész az *Orestes-monda*, mely nem egyéb, mint tovább szövése az átokkal sujtott Tantalus család

történetének, mely az Iphigenia-mondával való elmés összekapcsolása által mélyen megható, mert teljesen kiengesztelő befejezést nyer.

Klytæmnestra, mióta legidősb leányát elvesztette, oly mély gyűlölettel és ellenszenvvel viseltetett férje iránt, hogy annak távolléte alatt bűnös életre adta magát. És midőn tíz év múlva Agamemnon győzedelmesen visszatért, neje őt büntársa, Aegisthos segítségével megölte. Fiát Orestest is valószínűleg hasonló sors érte volna, mert sejtették, hogy benne majdan atyjának bosszúlója támad, ha nővére Elektra őt azonnal atyjok halála után egy hű szolgával el nem küldi Strophioshoz, Phokis királyához. Ott nevedett Pyladessel, a király fiával, és oly benső barátság kötötte össze őket, hogy mint a nemes barátságnak példaképei közmondásossá váltak az ókorban. Midőn Orestes férfiuvá lett, Pylades kíséretében útra kelt Delphibe, hogy Apollót megkérdezze, mitevé legyen. Miután ez meghagyta neki, hogy atyjának gyilkosait büntesse meg, visszatért Mykénébe és meggyilkolta anyját. A meggyilkoltnak vére bosszúért kiáltott és az Erinnysek üldözőbe vették Orestest, úgy, hogy mint földönfutó az örültség éjjelében bolyongott és sehol nyugtot nem talált. Végre a jóslat azt tanácsolta neki, hogy menjen Taurisba és hozza el onnan Diana szobrát, akkor megszűnik a borzasztó és annyi nemzedéken át megmegújuló átok, mely a Tantalus házát oly keményen sujtotta, és ő megszabadul az őt üldöző Erinnysektől. Orestes és hű kísérője Pylades Taurisba jönnek. De ott mint idegenek elfogatnak és a régi kegyetlen szokás szerint áldozatul kell esniök Diana oltárán. A papnő, ki őket halálra szenteli — Iphigenia, Orestes nővére. A testvérek megismerik egymást és a hű barát segítségével, és sok akadály leküzdése után és az istennő személyes közbejöttével, ki a taurisiakat az üldözéstől visszartartja, sikerül nekik a nővért is meg a szent szobrot is visszahozni Görögországba, hol Iphigenia templomot alapít istennőjének, Orestes pedig Mykene királya és egy nagy nemzetség ősatya lesz, melynek sarjadékai azonban már a monda sejtelmes homályából benyúlnak a történet hajnalába.

II. A mondának drámai földolgozásai. A drámai elemekben oly gazdag monda már korán a görög tragikusok kedvelt tárgya lett, kik majd egyik majd másik részletét kisebb-nagyobb terjedelemben a színpadra hozták. Azonban e gazdag irodalomból reánk csak nagyon kevés maradvány jutott, a melyeket a következőben jobb áttekinthetés végett chronologiai rendben állítunk össze:

a) *Aeschylus*. Tőle birjuk az úgynevezett *Orestiót*, az egyetlen teljes *trilogiát*, mely az ókorból ránk maradt, melynek részei: *Agamemnon*, a *Choephorák* és az *Eumenidák*. *Agamemnon* a király visszatérését Trójából és meggyilkoltatását neje által, tartalmazza. A *Choephorákban* (halotti áldozatot bemutató nők) — Elektrából és a trójai rabszolganőkből álló chorus Klytæmnestra parancsára, kit folytonosan gonosz álmok gyötörnek, Agamemnon sírja fölött halotti áldozatot mutatnak be, de e közben a Phokisból visszatérő Orestessel találkoznak, elhatározzák Klytæmnestra és Aegisthos halálát és végre is hajtják; az Erinnysek föllépnek az anyagyilkos üldözésére. Az *Eumenidák* végre az üldözést, az ítéletet Athenben, mely Orestest fölmenti, és a fölboszult istennők kiengesztelődését tartalmazza.

b) *Sophokles* *Elektrája* a mondának ugyanazon részét tartalmazza, mely az Aeschylus-féle *Choephorák* tárgyát képezi, t. i. Orestes visszatérését Phokisból, találkozását Elektrával és a bosszú végrehajtását.

c) *Euripides*. Tőle négy tragédiát birunk, melyek az említett mondakörből veszik tárgyukat és pedig: *Elektra*, *Orestes*, *Iphigenia Aulisban* és *Iphigenia a tauriaiaknál*.

Az *Elektra* ismét csak egy variatiója az Aeschylus-féle *Choephoráknak*.

Az *Orestes* tárgyát az anyagyilkosság legközelebbi következménye, a furiák üldözése, a rokonok és polgártársak gyűlölete képezi, úgy, hogy ezek a gyilkosnak és testvérének Elektrának halálát kövezés által határozták el. Pylades tanácsára ők, kik vesztüket már maguk előtt látják, sőt már öngyilkosságra szánták magukat, még egy iszonyatos vérengzést akarnak

végbe vinni, a mennyiben, hogy megmentsek magukat, Helenát és ha szükséges, Hermionét is meg akarják gyilkolni. Helena azonban az istenek közbejötté által megszabadúl; Hermione Apolló parancsára Orestes felesége lesz, ez pedig azt az utasítást kapja, hogy Athénébe menjen, a hol az Areopag` fog itélni fölötte, de a fölmentés előre biztosítottatik neki.

Iphigenia Aulisban előadja Iphigenia elhozatalát Aulisba, hol atyja őt Diana istennőnek föláldozza. Iphigenia jelleme nagyon gyengédnek és gyermekien naivnak van festve, de helyenként egész a hősiességig fokozódik, különösen, midőn önként a halálra szánja magát. Klytæmnestra haragos szándéka, férjén, ha haza tér, megbosszulni magát, határozottan mutatkozik. *Iphigenia a taurisiak közt*, mint Goethe legközvetlenebb forrása, behatóbb méltatást kíván és azért a következő pontban bővebben fogjuk fejtegetni.

III. Az Euripides-féle *Iphigenia a taurisiak közt*. Hogy a görög és német költő művét összehasonlíthassuk és az eltéréseket a tervben és a fölfogásban, valamint a jellemek megalkotásában megokolhassuk, Euripidesnek ezen tragœdiájával kell részletesebben megismerkednünk.

Midőn Iphigenia Aulisban föláldoztatott, a kegyelmes Diana őt egy felhőbe burkolta és elvitte Taurisba és ottan saját szentélyébe tette le. Ott találta őt a barbár nép királya Thoas és a Diana-templom papnőjéül rendelte, a hol az istennő szolgálatában — mert így követelte a vad országnak ősi szokása — minden idegent, ki e partra szállott, fel kellett áldoznia. Azonban az ő hivatása csak az áldozat beszentelése volt. A véres tett végrehajtása alsóbb rangú szolgálóknak teendője volt.

Iphigenia, kit szende jelleme, finom modora és megnyerő kedvessége miatt a király nagyra becsült és a nép is nagy tiszteletben tartott, távol hazájától, mit sem tudva családja sorsáról, már sok éven át töltötte be szomorú hivatását, midőn egyszer azt álmodta, hogy távol ezen barbár nép partjaitól, a szép Argosban, a hazai földön lakik és a szülei házában régi hű rabszolgánóktól környezve alszik. Egyszerre csak földrengés támad, ő a palotából kimenekül és látja és hallja, a mint a

ház födele inogni kezd és az egész oszlopcsarnok nagy robajjal leszakad. Csak egy oszlop maradt meg az atyai házból, és ezen oszlop lassanként emberi alakot öltött; az oszlopföből szőke hajú emberi fej lett, mely érthető hangon kezdett beszélni, de a beszéd tartalmát, mire fölébredt, elfelejtette. De még álmában történt, hogy ő, híven embergyilkolást parancsoló hivatalához, azt az embert, ki atyai házának egy oszlopa volt, beszentelte mint már halálra ítéltet és keservesen sírt mellette, míg az álmokép eltűnt.

Iphigenia nyugtalanítva álmától és ezt úgy magyarázva, hogy, a kit halálra szentelt, nem lehet más mint Orestes, házának utolsó sarjadéka, egyedüli fönmaradt oszlopa, fölszólítja a kart, mely fogoly görög nőkből áll, hogy vele együtt mutasson be halál-áldozatot az elhunytak. Libatiót öntenek ki, mely vízből, tejből, borból és mézből áll. A kar kesergő dalokat énekel. Iphigenia visszaemlékszik házának szenvedéseire és elmereng saját szomorú sorsán. Alig van befejezve a szent cselekedet, a tengerparttól a templom felé egy pásztor közeledik gyors léptekkel. A pásztor azt a hírt hozza, hogy két ifju, Diana istennőnek kedves áldozatai, Tauris partján kikötött. «Csak készítsd el, nagyabecsült papnő», így szól «minél hamarább a szent fürdőt, és készülj a munkához!» «Hová valók az idegenek?» kérdé Iphigenia. «Görögök», válaszola a pásztor; «egyebet nem tudunk róluk, mint hogy az egyiket Pyladesnek hívják, és hogy a mi foglyaink». «Mondd el», folytatá Iphigenia, «hol történt ez, és hogy fogtátok el?» Mire a pásztor így szólt: «Épen fűrésztöttük birkáinkat a tengerben és egyiket a másik után bedobtuk a vízbe, mely a symplejádok nevü sziklákon átzuhan. Ugyanazon helyen van egy üres, a folytonos habtorlás által kivájt szikla, a csigahalászoknak barlangja. Itt pásztorainknak egyike észrevett két ifjút. Oly szépeknek tűntek fel előtte, hogy isteneknek tartotta és térdre akart borulni előttük. Egy másik azonban, ki mellette állt, egy konok hitetlen ember, nem volt olyan balga; ő nevetett, midőn társát térdét meghajtani látta, és mondá: Nem látod, hogy ezek hajótörést szenvedett tengerészek, kik e sziklahasadékba huzódtak, hogy el-

rejtsék magukat, mert bizonyára nagy ijedelmükre hallották a szokást, hogy mi az idegeneket, kik partunkra szállnak, föl-áldozzuk. Ezen beszéd tetszett a többségnek és mi vadászni kezdtünk az új áldozatokra. Ekkor előlépett az egyik idegen, megrázta és vadul jobbra balra hányta fejét, kezei és lábai inogtak, s hangosan fölajgatva és örültségtől elfogva kiáltott: Pylades, Pylades! nem látod ott a fekete vadászt, a sárkányt a Hadesből, a mint meg akar engem gyilkolni, a mint a vad kigyókkal sziszegve rám rohan? és ott a másikat, a tűzlehelőt? anyámat tartja karjában és én rám akarja dobni; jaj nekem! megfojt! hogy meneküljek? Mind ezen ijesztő képekből mi nem láthattunk semmit, s ő is valószínűleg a marhák bógését és a kutyák ugatását tartotta a fúriák hangjának. Bennünket azonban ijedtség szállott meg, különösen, midőn az idegen kivonta kardját és örjögve a marhákra rohant és vasát a hátukba szúrta, hogy a tenger hullámai csakhamar vörösek lettek. Végre fölbátorodtunk, összehívtuk hagylóinkkal a népet és zárt csoportokban megközelítettük a fegyveres idegeneket. Az örjögő, ki az örültség rázkódásaitól lassanként megszabadult, a földre rogyott és szája tájékozott. Mi mindnyájan feléje fordultunk és kövekkel dobáltuk, míg társa a habot letörülte szájáról és saját köpenyegével ügyesen elfödte testét. Ez azonban csakhamar ismét teljes öntudattal ugrott fel és hősiezen védelmezte életét. De végre is a sokaságnak engedniök kellett; körbe fogtuk őket, a sűrű ködobálás következtében a fegyver kiesett kezükből és ők elfáradva összerogytak. Ekkor megfogtuk és elvezettük Thoashoz, az ország királyához. Ez alig látta meg őket, midőn már is parancsot adott, hogy a foglyokat, mint halálra szánt áldozatokat, hozzád vezessük. Imádkozzál óh szűz! hogy sok ilyen idegent legyen alkalmad föláldozni, mert igen kitűnő görögöknek látszanak. Ha sok ilyen fogsz megölni, akkor Görögország érdeme szerint lakol a te halálos félelmed miatt, és te meg leszesz bosszulva azért, hogy Aulis partján meg akartak ölni.» A pásztor hallgatott és várta a papnő parancsait, ki meg is hagyta neki, hogy az idegeneket hozzá vezessék.

Midőn jönni látta őket, így szólt a vezetőhöz: «Oldjátok le a köteléket kezeikről; a szent kenet, melyet most kapnak, fölöldja őket minden köteléktől! Azután menjetek a templomba és készítetek elő mindent, a mi szükséges. Ezek után a foglyokhoz fordult és így szólítá meg őket: «Beszéljete, ki atyátok és anyátok, kicsoda nővéretek, ha van, ki most ily derék és szép testvérpártól megfosztva, egyedül áll majd a világban? Honnan jöttök százanandó idegenek? Nagy útat tettetek ugyan ezen partokhoz, hanem most készüljete még nagyobbra, mert ezen út az árnyékok világába vezet!» Orestes azonban így válaszolt neki: «Akár ki légy óh nő, miért siratsz bennünket? A ki a hóhérpallóst forgatja, annak rosszul illik, áldozatát megvigasztalni, mielőtt a halálos csapást reá méri. És a kit a halál fenyeget, a menekülés legkisebb reménye nélkül, ahhoz nem méltó a jajgatás! Köny ne folyjon, se tőled, se tőlünk! Hadd teljesedjék be sorsunk!»

«Melyik közületek Pylades, azt mondjátok meg mindenek előtt?» kérdé a papnő. «Ez, monda Orestes, barátjára mutatva.» — «Testvérek vagytok?» — «Szeretet és nem születés által.» — «De mi a te neved?» — «Nevez engem nyomorútnak; legjobb ha névtelenül halok meg, legalább nem leszek a világ csúfjává.»

A papnőt bosszantotta ezen makacsság és arra kérte, hogy legalább szülővárosát nevezze meg. Midőn az Argos nevet hallá, hevesen felkiáltott: «Az istenekre kérlek barátom, mondd meg, valóban onnan származol-e?» — «Igen — monda Orestes — Mykenából, a hol az én családom azelőtt nagyon boldog volt.» — «Ha Argosból jössz, óh idegen, folytatá Iphigenia feszült várakozással, akkor valószínűleg hírt is hozasz Trója sorsáról? Igaz, hogy elpusztult? Visszajött Helena?» — «Igaz! Mind a kettő úgy van, a mint mondod.» — «Mi sorsra jutott a fővezér, Agamemnon? gondolom úgy hitták, Atreus fia? — Orestes összeborzadt ezen kérdésnél. «Nem tudom, felelt, arcát elfordítva; ne beszélj ezen tárgyról!»

De Iphigenia oly gyengéd, oly megható hangon kérdezősködött, hogy nem tudott ellenállni. «Ő meghalt, monda, saját

felesége által, kegyetlen halállal múlt ki.» Mély borzadály fogta el a papnőt e gyászhirre, de fékezte indulatát és tovább kérdezősködött: «Csak azt mondd még, él-e e szánandó férfinak felesége?» — «Nem, saját fia adta neki a halált, megboszlúván meggyilkolt atyját, de bünhödik is érte!» — «Él-e még Agamemnon más gyermeke?» — «Két leánya: Elektra és Chrysothemis.» — «És mit tudnak az idösbikről, kit föláldoztak?» — «Hogy egy szarvastehén halt meg helyette, ő maga pedig nyomtalanul eltűnt. Valószínűleg ő is már régen meghalt!» — «Él-e még a meggyilkoltnak fia?» kérdé aggódba a leány.» — «Igen, válaszolá Orestes, de nyomorban, száműzésben, mindenütt és sehol!» — «Óh csalfa álmoképek, tünjetekek el!» sohajtá magában Iphigenia. Azután megparancsolá a szolgálknak, hogy távozzanak és midön a görögökkel együtt volt, suttogva mondá nekik: «Barátaim! halljatok most valamit, a mi a ti javatokra és az enyémetre is szolgálhat, ha megegyezünk. Én meg akarlak menteni, ifjú, ha elviszesz tőlem egy levelet az enyéimhez közös hazánkba Mykenäbe.» — «Én nem akarok megmenekülni barátom nélkül, felelé Orestes; én boldogtalan vagyok, a kit ő el nem hagyott soha; hogy hagyhatnám el én őt most itt a halál torkában?» — «Oh nemes, nagylelkü barát! báresak az én fivérem olyan volna mint te! Mert tudjátok meg, idegenek, nekem is van fivérem, csak hogy ő messze, nagyon messze van. De mind a kettőt nem ereszthetem el, azt a király nem fogja tűrni soha; azért tehát halj meg te és ereszd el Pylades barátodat. Nekem mindegy, akár melyiket viszi el leveletem! Most megyek és elkészítem.

Midön az ifjak egyedül voltak és csak a távolban ügyeltek rájuk a szolgálak, Pylades így tört ki: «Nem, valóban, ha te meghalsz, én nem élhetek tovább! Ne kívánd tőlem ezen gyalázatot. A halálba foglak követni, a mint követtelek a sík tengerre. Phokis és Argos gyávasággal vádolnának engem és az egész világ, — mert a világ gonosz, — azt mondaná, hogy elárultalak, meggyilkoltalak, hogy egyedül térhessek vissza, s birodalmad, örökséged után leskelődtem, kivált miután leendő sógorod vagyok és Elektra nővéred kezét hozomány nélkül

kértem. Mindenesetre veled akarok és kell meghalnom! Orestes erről mit sem akart hallani és még mindig vitatkoztak, midőn Iphigenia a levéllel visszatért. Midőn Pyladest megeskettette, hogy a levelet minden bizonynyal átadja övének, viszont ő maga fogadta, hogy minden áron megmenti; azonban, hogy azon esetre, ha valamely előre nem látható szerencsétlenség miatt a hajó és a levél elveszne, az ifju pedig megmenekülne, szükségesnek találta neki a levél tartalmát szóval is megmondani. Így szólt tehát: «Vidd hírül Orestesnek, Agamemnon fiának ezt: Iphigenia, ki Aulisban az oltárról eltűnt, él és a következőket üzeni neked.» — «Mit hallok, vágott közbe Orestes, hol van ő? föltámadt halottaiból?» — «Itt áll előtted, mondá a papnő, de ne háborgass most engem!» — És folytatá Pyladeshez: «Kedves öcsém Orestes, mielőtt meghalok, vigy el engem a távol fekvő barbár országból Argosba, szabadíts meg ezen oltártól, melyen az istennő szolgálatában az idegeneket meg kell gyilkolnom. Ha nem teszed Orestes, akkor légy átkozott te és egész házád!»

A két barát bámolatában sokáig nem talált szavakat, míg végre Pylades kivette a papnő kezéből a lapot és barátjához fordulva átadta neki e szavakkal: «Igen is, tüstént teljesíteni akarom eskümet. Vedd át Orestes e levelet, melyet Iphigenia nővéred küld.» Orestes eldobta a levelet és átölelte az ismét megtalált testvért. De ez tiltakozott ellene, nem tudta elhinni, míg Orestes az Atrida család legbensőbb történetéből vett adatokkal minden kétséget el nem oszlatott személye iránt. «Ah, te forrón szeretett! kiálta most a hajadon, mert te vagy az, te vagy az én egyetlen testvérem és drága hazámból, Argosból jössz. Mily fiatal, mily gyöngé voltál, midőn elhagytalak; a dajka karján pihentél gond nélkül és boldogan. Igen is, boldogan, mint mi ketten most ebben a pillanatban vagyunk.» — De Orestes arca már elkomorodott: «Igaz, hogy most boldogok vagyunk — mondá — de meddig fog ez tartani? Nem állunk-e épen most a legsötétebb örvény szélén?» Iphigenia is elborúlt. «Mit gondoljak ki, mondá reszkető hangon; hogy' küldjelek vissza Argosba, hogy el ne kelljen vérezned barátoddal együtt

az oltáron? De gyorsan, mielőtt a király megjelenik, beszéld el testvér, semmit el nem hallgatva, szerencsétlen házunk gyászos történetét.» Orestes rövid szavakban mindent elbeszélt neki és a borzasztót avval a jó hírrel végezte be, hogy Elektra el van jegyezve barátjával. Az alatt Iphigenia mindig avval az egy gondolattal foglalkozott, hogyan mentse meg testvérét és végre is szerencsés gondolatra jutott. «Végre, mondá, megtaláltam, a mint hiszem, a helyes utat. A te szellemi zavarod, mely oly rohamosan tűnt fel utoljára a tenger partján, midőn fogságba estetek, szolgáljon nekem ürügyül a király előtt. Azt mondom neki, hogy te — a mint igaz is — Argosból, mint anyagyilkos jössz. Azért te tisztátlan vagy és még nem lehetsz kedves áldozata az istennőnek. Előbb egy tengeri fürdőre van szükséged, mely lemossa az iszonyú gyilkosság óta testeden tapadt vérszennyeződéseket. És mert te, mint oltalmat kereső a templomba vezetve, megfogtad az istennő képét, ez is meg van fertőztetve, és kell, hogy a tenger habjaiban megtisztíttassék. Mivel pedig csak nekem van jogom a szent képet érinteni, én magam viszem le a tengerpartra, oda, hol hajótok egy öbölben rejtezik. Minderre rábeszélem a királyt, mert megcsalni nem lehetne őt. A tervnek további sikerét, ha egyszer a hajóhoz értünk, rátok bízom barátaim!» Mindez a templom előudvarában távol az öröktől és szolgálóktól történt.

Most a foglyok megint átadattak a felügyelőknek és Iphigenia bevezette őket a templom belsejébe. Nemsokára megjelent Thoas, az ország királya, és kérdezősködött a papnő után, mert a halasztás nem tetszett neki és nem bírta felfogni, miért nem égne az idegenek teste már régen az istennő főoltárán? De a mint a templom elé ért, Iphigenia épen kilépett a kapuból és az istennő képét karján vitte. «Mit jelent ez Agamemnon leánya? Miért vetted le e szent képet állványáról és hová viszed?» — Borzasztó dolog történt, óh fejedelem, válaszolta a papnő, meghatott hangon. Az áldozatok, kiket a tengerparton elfogtak, nem tiszták; az istennő szobra, midőn hozzá közeledtek és oltalmat keresve át akarták karolni, önként megfordult helyén és lezárta szempilláit. Tudd meg, ezen két ifjú

iszonyú tettet vitt végbe.» És most elbeszélte a királynak, a mi lényegében igaz is volt és azt a kérést intézte hozzá, legyen szabad neki az idegeneket a képpel együtt megfertőtleníteni. Hogy teljesen megnyugtassa a királyt, azt követelte, hogy az idegeneket ismét megkötözzék és fejüket mint gonosztevőket, a nap sugara elől betakarják. Saját biztosságára a király kíséretéből egynehány rabszolgát kért magának. Továbbá úgy intézkedett, hogy a király hírnököt küldjön a városba, a ki megparancsolja a polgároknak, hogy addig, míg a szent esekvés tart, ki ne mozduljanak lakásukból, ne hogy a szörnyű bűn őket is beszennyezze. A király maga maradjon a templomban és gondoskodjék az összes helyiségek kifüstöléséről, hogy a papnő, ha visszatér tisztán találja. «És ha neked, így fejezé be beszédét, úgy látszanék is, mintha sokáig időzném a tengerparton, ne légy türelmetlen, hanem gondold meg, mily nagy és gonosz vétékert kell engesztelést nyernem!»

A király mindenbe bele egyezett és betakarta fejét; nem-sokára Orestes és Pylades kivezetetett a templomból, és Iphigenia a foglyokkal és kísérőkkel együtt a tengerpart felé haladt, és csakhamar eltűnt szem elől. Thoas belépett a szentélybe és a papnő által elrendelt füstöléshez fogott, mely az épület nagysága miatt sok időbe telt. Néhány óra múlva sietve közeledett a tengerpart felől egy követ. «Hűtlen papnő!» kiáltá, a templom bezárt kapuján erősen zörgetve. «Emberek odabenn, nyissátok ki a rekeszt, tudassátok a királylyal, hogy rossz hír hozója áll a kapu előtt!» A kapu megnyílik és Thoas maga kilép a templomból. — «Ki az, mondá, ki lármájával ezen szent hely békéjét háborgatni meri?» — «Hallgasd meg király a hírt, melyet hozok. A templom papnője, az a görög nő, az idegenekkel és védő istennőnk képével együtt megszökött.» — «Mit mondasz te? szólt a király, ki lehetetlent vélt hallani. Micsoda gonosz szellem szállta meg e nőt és ki az, a kivel szökött?» — Az ő testvére, Orestes, válaszolá a hírnök, ugyanaz, kit itt a halálra szentelni látszott. Hallgasd meg az egész történetet és azután gondoldj eszközökre, hogyan üldözzük a menekülőket és hogyan kerít-

sük ismét hatalmunkba, mert az ő utjok még igen hosszú és a te dárdád még elérheti őket! Midőn a tengerpart azon helyére értünk, hol Orestes hajója el volt rejtve, Iphigenia intett nekünk, kik az idegeneket békókban vezettük, hogy álljunk meg, hogy a szent áldozattól távol maradjunk. Ő maga levette kezéről a békókat, megparancsolta nekik, hogy menjenek előre és követte őket. Már ezen eljárás gyanúsnak tűnt föl előttünk, de nem mertünk ellenkezni. Erre a papnő, hogy lássék, mint ha a szent cselekvés kezdetét venné, mindenféle imádságokat énekelt idegen nyelven és idegen módon. Mi pedig leterültünk a földre és vártunk. Végre azon gondolatra jöttünk, hogy talán a két ifjú, megszabadúlva kötelekeitől, a védetlen nőt megölte és megszökött. Oda siettünk tehát a sziklaöbölhöz, mely eltakarta szemeink elől a papnőt és az idegeneket, és egy görög hajót láttunk a víz tükörén és vagy ötven evezőt rajta; a két ifjú pedig a parton állott és készült beszállni. Sürgés forgás volt; némelyek felhúzták a horgonyokat, mások hidat raktak, létrákat eresztettek le. Ekkor természetesen nem haboztunk többé, mert tisztán láttuk az egész cselszövényt és megfogtuk a nőt, ki szintén még a parton volt. Orestes azonban, származását és szándékát hangosan hirdetve, Pyladessel együtt védelmére kelt nővérenek, kit mi magunk előtt hurcolva kényszeríteni akartunk, hogy kövessen bennünket. Miután senálunk se az idegeneknél kard nem volt, kemény ökölviadal keletkezett közöttünk. Azonban a görögök visszavonulásra kényszerítettek, mert a hajó hátsó részéből az íjjászok nyilaikkal is keményen ostromoltak bennünket.» Én ide siettem neked megjelenteni mi történt ott. Azért küldj le hamar fogóköteleket és békókat, mert ha a fölbőszült tenger hamar le nem csillapodik, úgy az idegenek előtt minden út el van zárva a menekülésre. Poseidon a tenger istene, haraggal emlékszik vissza kedvenc városának, Trójának pusztulására. Ellensége ő minden görögnek, de különösen az Atreus-nemzetségnek és ha az előjelek nem csalnak, még ma hatalmadba adja Agamemnon gyermekeit.

Thoas azonnal kiadta a parancsot, hogy minden fegyver-

fogható alattvalója a tengerhez siessen és a hajót, ha a hullámok a part felé hajtják, megfogják. A hajót az evezősökkel együtt el akarja sülyeszteni a tengerbe, a két ifjút pedig és a hűtlen papnót a legmeredekebb szikláról a tengerbe akarja dobni. És elindult maga is egy nagy kíséret élén, midőn egyszerre egy égi tünemény megállította a menetet és a királyt hátrálni kényszerítette. Pallas Athene, a magasztos istennő volt az, kinek óriási alakja egy fényes felhőtől környezve és a föld fölött lebegve, a seregnek elállta útját, és a kinek hangja, mint a mennydörgés hangzott a taurisiak feje fölött: «Hová, hová rohansz, Thoas király, hevülten és lélekszakadva népeddel? Figyelj egy istennő szavára! küldd vissza seregedet és engedd szabadon elvonulni védenccimet. Maga a sors, Apollo jóslata által, szólította ide Orestest, hogy megszabadulva a fúriáktól, vigye vissza nővérét hazájába; Artemis szent képét pedig az én szeretett városomba, Athénébe hozza, a hová maga is kívánczolt. Poseidon az én kedvemért a menekülőket már csendes hullámokon viszi tovább és Orestes Athénébe a taurisi Artemis képét egy szent berekben és új pompás templomban fogja felállítani és Iphigenia ott is az ő papnője lesz, ott fog meghalni és fejedelmi sírját találni. Ti pedig, oh Thoas és Tauris népe, engedjétek meg, hogy beteljesedjék sorsuk és ne haragudjatok!»

Thoas király jámbor tisztelője volt az isteneknek, földre veté magát az égi megjelenés előtt és így szólt: «Oh Pallas Athene! A ki az istenek szavát hallja és szívet elzárja előlük, az balga. Harc a mindenható istenekkel nem hoz dicsőséget. Hadd vonuljanak tehát a te védenccid, a hová őket rendeltetésük viszi. Hadd állítsák fel szerencsésen az istennő képét, a te birodalmadban. Én leteszem fegyveremet az istenek előtt!»

IV. Goethe drámájának keletkezése. Goethe már igen korán behatóan és előszeretettel foglalkozott a classicus ókor műveivel, szorgalmasan olvasta Homérost és Pindarost és mély hatást gyakorolt reá azon szellem, mely e műveket áthatja és melyhez oly közel rokonnak érezte magát. Különösen az érzés és az

előadás igazságát és természetességét, az ókor művészeti remekeinek e közös jellemző vonását, iparkodott beható tanulmányozás által elsajátítani.

Az isten- és hősmondák nagy vonzó erővel birtak rá és költői alkotásokra is buzdították.

A taurisi Iphigenia sorsa még azért is vonzotta őt, mivel e monda az ókor költőinek és különösen Euripidesnek feldolgozásaiban oly hiányt mutat, mely Goethét épen azon nézetek folytán, melyeket az ókor tanulmányozása által szerzett, kellemtelenül érintette: Hiányzott ugyanis ezekben egy természetes, a cselekvő személyek jelleméből folyó megoldása a tragikai csomónak és külső eszközök, mint Athene istennő váratlan megjelenése, helyettesítik azt és segítik elő a cselekvés befejezését. Ezen hiányt Goethe korán felismerte és ez is indította arra, hogy a mondának természetes és a jelleméből folyó tragikus megoldást adjon.

1779 február 14-én fogott tervének valószínűleg már 1776-ban megfogalmazott benne, és a darabot március 28-án fejezte be első alakjában és pedig prózában. Legnagyobb részét egy utazás miatt írta, mely őt a katonai sorsolás ügyében február végétől egészen március 11-éig távol tartotta Weimártól.

1779 ápril 6-án adatott elő először Iphigenia a weimari színpadon. Goethe, ki akkor 30 éves volt, maga játszotta Orestes szerepét oly tökélyvel, mely, mint kortársai megjegyezték, élénken emlékeztetett Sophoklesre, ki tragédiáit maga játszotta az atheneiek előtt. A hatás általában igen nagy és tartós volt. Az 1780-ik év első felében Goethe megkísérettette a mű átdolgozását igen különböző és sokféleképen változó versekben, de már a következő évben egy harmadik átalakítással foglalkozik, melyben a prózai alakra tér vissza. Ezen harmadik feldolgozás az első tervezet lényeges javításának tekinthető, mert a költő arra törekedett benne, hogy irányának nagyobb harmoniát adjon, és jelentékeny beszövések által is igen érezhető hézagokat töltött ki. (Düntzer: Die drei Alttesten Bearbeitungen von Goethes Iphigenie.)

Azonban tulajdonképeni befejezését és azon tökéletes alakot, melyben itt bemutatjuk, csak öt évvel később, a költőnek olaszországi utazása alatt nyerte a dráma, és pedig, ha az előkészítő munkálatok idejét leszámítjuk, 1786. szeptembertől 1787. januárig.

Nyomtatásban először 1787-ben jelent meg e mű Göschen-nél Lipszében.

V. A tárgy felfogása és feldolgozása Goethénél. A monda feldolgozása, a mint azt Goethe különösen Euripidesnél találta, nem lehetett a német költő számára ösztönzés az utánzásra, sőt ellenkezőleg egy okkal több annak átdolgozására. A görög dráma az ő szemében nem volt mintakép, hanem forrás, melyből anyagát vette, hogy saját felfogása szerint alkossa meg. A cél, mely a görög költő szemében előtt lebegett, egészen más volt, mint az, melyet a német költő magának kitűzött és így természetesen az eszközök is különböztek.

A görög költő a mythost dramatizálta a taurisi Artemis-kép áthozataláról Görögországba és a mellett főcélja volt kimutatni, mily nehéz az isteni jóslatok teljesítése, mily veszedelmes bonyodalmakra vezetnek, a melyekből ismét csak az istenek kegyelme szabadíthat ki; e bonyodalmak és veszélyek képezik nála a tulajdonképi cselekvést. Onnan van az egész darabnak ama korlátolt látóhatára, mely nem enged visszapillantást a cselekvő személyek és nemzetségük multjára, a bal esetek és bűnök ama hosszú láncolatára, melyből mostani helyzetök kegyetlen következetességgel fejlődik; a multat csak annyiban említi a görög költő, a mennyiben szükséges a hallgató előtt a személyek azonosságának megállapítására; azon felhővel, melybe Athene burkolózik, egyszersmind elzárja a kilátást a jövőbe.

Nem úgy Goethe. Az ő célja a sokat zaklatott Tantalusház kiengesztelése volt, az igazság hatalma, Iphigenia nemes, szüzi tisztasága által, kit az istennő e célra már korán eltávolított a szülőháztól és a veszélyes környezettől, s kit teljes elzárkozottságban sok éven át őrizett. Őt kellett Orestesnek, törzse utolsó sarjadékának, az Erinnysek által üldözött anya-

gyilkosnak föltalálnia és visszahoznia Mykenæ ősi csarnokaiba, hogy ott új nemzedék viruljon, külső fényben hasonló a régihez, de nem belső nyomorban. (Lásd III. 1. IV. 5.)

Azért halljuk a ház történetét az őstől egészen az utolsó ivadékig, azért vezet be bennünket a múltba, hogy fölismerhessük a fonalakat, melyek ezt a nem kevésbé szomorú jelenhez fűzik. Mert távol szülőktől és testvérektől, magányosan és a világtól elzárva éli itt, Tauris partjain, Iphigenia életét. Csak elfojtott ellenszenvvel szolgál az istennőnek, ki maga választotta őt papnőjének és csak azon remény tartja fenn, hogy majdan visszatérhet hazájába és egyesülni fog ismét övéivel. De ezen reménye is fenyegetve van. Mert Thoas, az ország királya, vonzva a papnő szende, nyájas modora, művelt és őszinte szelleme által, mély hajlamot táplált iránta, melyet a benne helyezett teljes bizalom, a meli engedett nagy befolyás által már sejteni engedett ugyan, de még nem fejezett ki, mert háborúval volt elfoglalva, melyet utolsó és legjobb fia halálának megbosszulása végett viselt. De most, midőn győzedelmesen visszatér, kifejezi kívánságát, hogy a papnőt saját és egész népe javára feleségül hazába vihesse. Iphigenia kitér eleinte a kívánság elől azon megjegyzéssel, hogy az ismeretlennek, ki itt csak nyugalmat és védelmet keresett, sokat ajánl; de a király joggal vetheti szemére, hogy már nagyon sokáig burkolózik származásának titkába, pedig ő, a király, megérdemelné, hogy barátságos előzékenysége bizalommal viszonoztassék. De Iphigeniát nem bizalmatlanság tartá vissza addig is a nyilatkozattól, hanem a félelem, hogy kiteszítja a világba, mielőtt visszatérhetne hazájába, ha megtudja, mily átkozott nemzetségből származik. Miután pedig a király nem hiheti, hogy átok fekszik azon, ki annyi áldást hozott neki és népének, megragadó szavakban tárja föl előtte házának történetét, saját sorsát és azon csodát, mely által ő maga Taurisba került.

A király még most is fönntartja ajánlatát, sőt jogára hivatkozik és csak azon esetre menti föl, ha valaha a visszatérésre alkalom nyílik. De hogy határozhatná el magát Iphigenia

ezen ajánlat elfogadására? Egyedüli reménye a visszatérés és a hivatás, melynek életét szentelte, melyre itt oly hosszú éven át készült: atyai házának kiengesztelése. S lemondjon e szent feladatról? Lerontsa maga mögött a hidat, és talán az istenek akarata ellen mindenkorra megkösse magát? Azt nem teheti. Még akkor sem, ha a király, fölbőszülve állhatatos vonakodása miatt és meghíusult reménye fölötti elkeseredésében, ismét helyre akarja állítani azon régi, kegyetlen emberáldozatokat, melyeket szelid rábeszélés által oly sokáig megakadályozott, annál is inkább, mert éppen most fogtak két idegen ifjut a tengerparton; ő bennök kapja meg az istennő újra a sokáig nélkülözött áldozatokat. Egy megrendítő dilemma előtt áll Iphigenia: vagy magát kell feláldoznia, azaz engedni a királynak, hogy az idegeneket megmentse, vagy feláldozni az idegeneket, elrontani a művet, melyet oly áldásosan megkezdett, megfertőztetni kezeit, melyeket oly sokáig tisztán tartott az embervértől, hogy magát megmenthesse. Akármelyiket választja, megtagadja önmagát, szakít múltjával és elveszti az útmutatót a jövőbe. Még nem lát ugyan menekülést se merre sem, de bízik az istennőben, és ezen gyermeki bizalmából merít erőt a harchoz. (I. 4.)

Iphigenia lelkének békéjét megzavarta a király ajánlata, ki éppen akkor akarja őt örökre az országhoz kötni s elvonni hivatásától, midőn legkeserűbben érzi száműzetését, midőn az istennőhöz fohászkodik, hogy mentse meg őt,

die du vom Tod errettet,
Auch von dem Leben hier, dem zweiten Tode! (I. 1.)

A szív és szellem minden fegyverével, érzelmeinek és akaratának egész hatalmával és elszántságával kellett harcra készülnie, hogy megmentse magát. És ezen harc, mint a megindult lavina, mindig nagyobb mérveket ölt, új érdekek lépnek elő és az újabb és újabb bonyodalmak és szenvedések árja alatt majd összeroskad a gyenge nő. Mert a foglyok, kiket a király áldozatul kiszemelt, nem idegenek, nem közönyösek

Iphigeniának, hiszen az ő emberszerető szíve részvételt van minden ember iránt; de azok görögök, földiek! (II. 1.)

Most már nem csak önmagáért, hanem a foglyokért is kell harcolnia. De fájdalom! sikerre kevés kilátása van e harcnak.

Noch

Kann ich mir und darf es mir nicht sagen,
Dass ihr verloren seid! Wie könnt ich euch
Mit mörderischer Hand dem Tode weihen?
Und niemand, wer es sei darf euer Haupt,
So lang ich Priesterin Dianens bin
Berühren. Doch verweigr' ich jene Pflicht,
Wie sie der aufgebrachte König fordert,
So wählt er eine meiner Jungfrauen mir
Zur Folgerin, und ich vermag alsdann
Mit heißem Wunsch allein euch beizustehn. (III, 1.)

És épen akkor, midőn vérző szívvvel be kell vallania tehetlenségét, akkor tudja meg, hogy nem csak földije, hanem saját testvére, a szerencsétlen Orestes, a régi nemzetségnek utolsó sarjadéka áll előtte, hogy nővére keze által föláldoztas-sék! Apollo küldte ide az Erinnysek által üldözött anyagyilkost, hogy nővérét visszavivén Görögországba, megszabaduljon a fölböszült istennők üldözésétől. Igen, a halál lesz megszabadítója, a halál, de nem ellenség, hanem szeretett testvére kezéből.

Im Kreis geschlossen tretet an, ihr Furien,
Und wohnet dem willkommenen Schauspiel bei,
Dem letzten grässlichsten, das ihr bereitet!
Nicht Hass und Rache schärfen ihren Dolch;
Die liebevolle Schwester wird zur That
Gezwungen. Weine nicht! Du hast nicht Schuld.
Seit meinen ersten Jahren hab ich nichts
Geliebt, wie ich dich lieben könnte, Schwester.
Ja schwinge deinen Stahl, verschone nicht,
Zerreiße diesen Busen und eröffne
Den Strömen, die sieden, einen Weg!

Ez több mint a mennyit emberi erő elviselni képes és Orestes e szörnyű átok súlya alatt összerogy és elveszti eszméletét. Megzavarodott lelkében föltűnnek házának vérző és rokonvértől megfertőzött alakjai és sorban vonulnak el szemei

előtt; hozzájok csatlakozik, mert már az alvilágban véli magát is. Oh a fúriák jól működtek! az Orkusba szállt, még mielőtt megölték volna. És Iphigenia e megrendítő benyomások alatt, az öröm és bánat e gyors váltakozásában ismét Diánához fordul:

Du liebst Diana deinen holden Bruder
Vor allem was dir Erd' und Himmel bietet
Und wendest dein jungfräulich Angesicht
Nach seinem ew'gen Lichte sehrend still.
O lass den einz'gen spätgefundenen mir
Nicht in der Finsterniss des Wahnsinns rasen!
Und ist dein Wille, da du hier mich bargst,
Nunmehr vollendet, willst du mir durch ihn
Und ihm durch mich die selge Hilfe geben,
So lös' ihn von den Banden jenes Fluch's,
Dass nicht die theure Zeit der Rettung schwinde! (III, 3.)

És a szerető testvér és hú barát nyájas, biztató szavaira csakugyan föleszmél Orestes. Utolsó kegyetlen támadása volt ez a fúriáknak, de most szabadon lélegzik ismét:

Es löset sich der Fluch, mir sagt's das Herz,
Die Eumeniden zielt, ich höre sie,
Zum Tartarus und schlagen hinter sich
Die ehrnen Thore fernabdonnerd zu.
Die Erde dampft erquickenden Geruch
Und ladet mich auf ihren Flächen ein,
Nach Lebensfreud' und grosser That zu jagen. (III, 3.)

A két testvér egyesült és most nem szabad abba hagyni a harcot, nem szabad kétségbe esni sikerén. A legdrágábbnak élete, mit a földön bír, függ attól; meg kell őt mentenie, ha saját szíve vérével is. De hogyan? A helyzet fenyegető s szíve fölindulásában nem bír higgadt gondolatra jutni. Ekkor előáll Pylades, a hú kíséző, az okos tanácsadó. Ő kész már tervével. A hajó, melyen jöttek, egy félreeső öbölben elrejtve várja őket. Oda fognak menni és Iphigenia, azon ürügy alatt, hogy az istennő szobrát, mely az anyagyilkos érintése által meg van fertőztetve, meg kell tisztítani a tenger hullámaiban, követi őket és így megszöknek mind a hárman, magukkal vivén az istennő szobrát is. Iphigenia szorongatottságában belenyugszik

e tervbe ; az ifjak eltávoznak, hogy mindent előkészítsenek és ő maga marad vissza. De magára hagyatva, önmagát találja föl ismét. A fölindulás pillanatában beleegyezett oly tervbe, melyet nem helyeselhet. Ő életét föláldozhatja szeretett testvérének életéért, de lelke igazságát nem ! Ő nem hazudhatik ; nem csalhat. És ha az istenek meg akarják engedni, hogy vissza térhessen hazájába, úgy tiszta szívvel, mocsoktalan lelkiismerettel akarja átlépni atyái házának küszöbét. (IV. 5.)

Nehéz küzdelem volt az, a legnehezebb, melyet valaha küzdött, mert saját és egész nemzetsége sorsa függött tőle. És Iphigenia hőiesen kiküzdötte : az igazság győzött és legyőzte a királyt is, mert szavát be kellett váltania.

. . . Wenn zu den Meinen je
 Mir Rückkehr zubereitet wäre, schwurst
 Du mich zu lassen, und sie ist es nun.
 Ein König sagt nicht, wie gemeine Menschen,
 Verlegen zu, dass er den Bittenden
 Auf einen Augenblick entferne, noch
 Verspricht er auf den Fall den er nicht hofft.
 Dann fühlt er erst die Höhe seiner Würde,
 Wenn er den Harrenden beglücken kann. (V, 3.)

Úgy menjenek hát a testvérek, de az istennő képét ne rabolja el senki tőle. Ha a jóslat Orestesnek megparancsolja is, ő azt nem adja oda, ha csak nem harcolnak érte. De nem szükséges már azért sem harc és meghasonlás. A mit Orestes elfogultságában az istennőre értett, az saját testvére, Iphigeniára vonatkozott. Hogy küldetését befejezte, arról meg van győződve, mert megszabadult a fúriák üldözésétől saját testvére, Iphigenia karjaiban. A jóslat ezen félreértése volt a cselekvés bonyolításának második motivuma és a földérintett félreértéssel együtt a cselekvés is békés kifejeletéhez közeledik. Ha Iphigeniát visszaviheti Görögországba, akkor Diána képe maradjon ezentúl is Taurisban :

O König ! Hindre nicht dass sie die Weihe
 Des väterlichen Hauses nun vollbringe,
 Mich der entsühnten Halle wiedergebe,
 Mir auf das Haupt die alte Krone drücke ! (V, 6.)

Így kiengesztelve és egy boldogabb, szebb jövőnek nézve eléje, visszatérnek az Atridák hazájukba — és *Thoas egyedül marad!* És ez a tragikum.

VI. A tragikum. Goethe ezen darabját *színműnek* nevezi nygvan — *Schauspiel* — de ez nem képezi tulajdonképen a drámának önálló faját, a mint gyakran értelmeztetni szokott. A drámának csak két faját különböztethetjük meg, a *tragoediát* és a *komodiát*. Mindenekelőtt meg kell tehát állapítani, mit fejez ki ezen megjelölés: *színmű* — *Schauspiel*. Ha a *tragoedia* azáltal különbözik a *komoediától*, hogy az elsőben komoly küzdelem tárul föl előttünk, mely az érzelmek és törekvések összeütközéséből származik, melyben az egyén akaratának a külvilág szorongató viszonyaival szemben utat kell törnie, az utóbbiban pedig csak azon ferdeségek és aránytalanságok adatnak elő, melyek az életben oly gyakran előforduló nevetséges bonyodalmakra okul szolgálnak; akkor a *színművet* — *Schauspiel* — határozottan a *tragoediához* kell soroznunk, mert az érzelmek harca, az akaratnak elszánt, hősie érvényesítése, a törekvés komoly, magasztos célja nélkül nem képzelhetünk *színművet*, mely ezen nevet valóban megérdemli. Azonban a harc, mely a *tragoediának* tulajdonképeni lényegét teszi, a darab hősére nézve vagy szerencsétlenül végződhetik vagy szerencsésen, azaz a hős vagy bukik vagy győz. Az első esetben a *tragoediát szomorújátéknak* nevezzük — *Trauerspiel*, a második esetben pedig *színműnek* — *Schauspiel*. Ezen megkülönböztetés különben egészen újkori, mert a görögöknél nem fordul elő.

A *színmű* tehát nem egyéb, mint a *tragoediának* egy bizonyos faja, mely a *szomorújátéktól* csak kimenetelére különbözik, de azért *tragoedia* marad az mindig és így kell, hogy *tragikum* is legyen benne. A harc, mely előttünk lefoly, komoly és mélyen beható és a cél nagysága és magasztossága által szentesített küzdelem, mely a legteljesebb erő kifejtést követeli, habozást és lankadást nem tűr és minden rendelkezésére álló fegyvert felhasznál. Ily küzdelemben győzhet ugyan a hős és mi örülünk e győzelmének, azon eszme kedvéért, melyért küzdött; de halottak vagy sebesültek nélkül ilyen harctér nem

maradhat. Nem mindig áll a jóval szemben csak a gonosz és a dicséretessel a megvetendő, úgy, hogy részvétünk csak az egyik felé fordul kizárólag és a másik rész számára nem marad egyéb, mint megvetés. Gyakran a nemes áll szemben a nemes-sel, harcolnak az érzelmek egyenlő joggal és egyenlő méltányolást követelnek. És ha kívánjuk is a hősnak győzelmét és e győzelemnek örülünk is, a legyőzötttől még sem tagadhatjuk meg őszinte részvétünket. Így a mi darabunkban is a főszemély ugyan Iphigenia, mert ő benne futnak össze a cselekvés összes szálai, tőle indulnak ki mind azon vonatkozások, melyekből ezen cselekvés fejlődik, *de a tragikus hős Thoas*.

Szomorú ország az, mely fölött e király uralkodik. Elzárva minden közlekedéstől a világgal, elijeszti az idegeneket a kegyetlen emberáldozatokkal, mert a törvény és a szükség parancsolja. A nép hallgató engedelmisségre van szoktatva, melyet a durva törvény gyakran nagyon megnehezít. Súlyos csapások érik a királyt és vele együtt az országot; elveszti egyik fiát a másik után, aggkorának támaszait, trónjának örököseit. Pusztá és elhagyott a lakása és nem maradt otthon semmije, min szive felüdülhetne:

Missgünstig sieht er jedes Edlen Sohn
 Als seines Reiches Folger an, er fürchtet
 Ein einsam hilflos Alter, ja vielleicht
 Verwagnen Aufstand und frühzeitigen Tod.

(I, 2.)

Ekkor megjelenik országában, magától az istennőtől hozva egy papnő, és mint egy jó géniuszt jótékonyan hat mindenkire, ki vele érintkezésbe jön. Felvidítja a király komor lelkét, gyengéd rábeszéléssel évről évre visszatartja a kegyetlen emberáldozatokat és áldás követi lépteit, a győzelem visszatér a hadsereg zászlóihoz és mindenki jobb sorsot érez, mióta a király, ki mindig bölcsen és bátran uralkodott, most az ő jelenlétében a gyengédebb érzelmeknek is megnyitja szívét és megkönnyíti alattvalóinak a hallgató engedelmisség kötelességét. És habár ő szerénységében nem akarja elismerni érdemeit, Arkas az egész nép érzelmeit tolmácsolja, midőn azt mondja:

Das nennst du unnütz, wenn von deinem Wesen
 Auf Tausende herab ein Balsam träufelt,
 Wenn du dem Volke, dem ein Gott dich brachte,
 Das neuen Glückes ew'ge Quelle wirst
 Und an dem unwirthbaren Todes-Ufer
 Dem Fremden Heil und Rückkehr zubereitest? (I, 2.)

Nem csoda tehát, ha a király, kire oly jótékony befolyást gyakorolt, ki maga mondja :

. . Du hast mich mit einer Freundlichkeit,
 In der ich bald der zarten Tochter Liebe,
 Bald stille Neigung einer Braut zu sehn
 Mich tief erfreute, wie mit Zauberbanden
 Gefesselt (I, 3.)

Wie oft besänftigte mich diese Stimme ; (V, 3.)

e nő iránt mély hajlamot érzett szívében, úgy, hogy mindenkorra országához akarta kötni, hogy birni akarta őt. Megakarja vele osztani trónját és birodalmát és ő maga és népe boldog volna. Vele egyesülve még szebb jövőt remélhet, nélküle ismét visszaesik búskomorságába és népe kétszeresen érzi haragjának súlyát. Nemcsak a király kéri, hogy boldogítsa őt, maradjon az országban, legyen felesége, hanem Arkas is, mint a nép szószólója, könyörög neki, mert az egész nép benne látja és tiszteli védőangyalát. És milyen nemesebb hivatása lehetne Iphigeniának, mint görög műveltséget, finom erkölcsöket ültetni Taurisba és tiszta erényeket honosítani meg a bárbar nép között!

Nem nemesebb ugyan, de magasabb hivatást kell teljesítenie — saját házának kiengesztelését! És hiába küzd Thoas a kétségbeesés egész hatalmával. El kell őt bocsájtania, mert megígérte. Hogy oly eshetőségre alapította ígérését, melynek bekövetkezését nem remélte, az képezi tévedését és hogy azon eshetőség mégis és oly hamar bekövetkezett, abban áll tragikus sorsa. Thoas le van győzve és reményének utolsó fonala is elszakadt. És ha örülünk is a görögök szerencsés visszatérésének, mégis ezen örömünkbe bele vegyül az őszinte részvét is az elhagyatottért és az «Isten veletek!» mit Thoas a vidáman

haza felé evezők után küld, mint a jövőnek bús sejtelve hangzik vissza lelkünkben.

VII. A jellemek. Goethe drámájában az egész cselekvés nem külső események körül forog, mint Euripidesnél, hanem a cselekvő személyek belső lelki életéből indul ki. Azért kellett Goethének ezen lelki élet fejlődésére is több súlyt fektetnie. A jellemek megalkotásában és festésében rejlik is az egész műnek súlypontja és ezekből tűnik ki egyszersmind legfényesebben a költő művészete. Euripidesnél a cselekvő személyek jellemei inkább csak jelezve vannak, mint teljesen kifejtve; a jelzett vonások is mindig csak egyenként lépnek föl, nem folynak be lényegesen a cselekvés alakulására. Goethe ellenben fölülmúlhatatlan alkotó erővel oly jellemeket alkotott, melyek szemünk előtt egészen feltárulnak, úgy, hogy bepillanthatunk szíveik legmélyebb redőibe, és minden egyes cselekvő személyében egy összefüggő és tökéletesen megokolt nagyszerű képét adja a mozgalmás lelki életnek és kimutatja, miképen csirázik és nő a tett a szívben, miképen szövődnek össze és bonyolódnak az érzelmek, törekvések és remények, és hogy ezen szövevényből ismét csak a szívnek tiszta tette találja a kijárót a nélkül, hogy a gyengéd szálakat eltépné. A jellemek összehasonlító fejtegetése még jobban ki fogja mutatni a görög és német dráma közötti különbséget és ellentétet, de másrészt Goethe drámájának legbensőbb motívumaira is fényes világot fog vetni.

Eltekintve a chorustól Euripidesnél, mely Goethénél egészen hiányzik, négy személy van, kik mind a két drámában előfordulnak és pedig *Iphigenia*, *Orestes*, *Pylades* és *Thoas*. A görög drámában még ezeken kívül előfordulnak: *Pallas istennő*, egy *pásztor* és egy *hírnök*; a német darabban pedig *Arkas*. Mindenek előtt a négy közös személyt fogjuk tekintetbe venni.

A főszemély a görög drámában ép úgy, mint a németben *Iphigenia*. E jellem megalkotásánál még leginkább törekedett Euripides bizonyos bensőségre, egy mélyebb kedélyélet kifejtésére és azért a német költő több és nem lényegtelen vonások-

ban meg is egyez a görög költővel. Ilyen vonások: a honvágy, szíve vágyódása a szülők és testvérek után, őszinte, mély valóságossága és rendíthetetlen hite az istenek jóságában és kegyelmében, az emberáldozatoktól való irtózás, gyengéd szeretete a testvérhez, mely nem retten vissza semmi veszélytől, hogy megmentse drága életét, de ezen megmentését sem akarja a szent vendégjog bűnös megsértésével eszközölni, nemes buzgósága, hogy a régi diós törzs fönmaradását biztosítsa, megható kegyelele atyja iránt, ki a rajta elkövetett bűnért oly súlyosan lakolt.

Iphigenie : Von Sehnsucht brannt ich lang, bevor du kamst
 Mein Bruder, dich zu schaun und heim nach Argos
 Zu kehren; ich will nur, was du, Orest.
 Dass du, von deinem Leiden frei, aufs neue
 Der Väter morsches Haus errichtest; denn
 Nicht zürn' ich ihnen, die mich tödten wollten.
 Doch ist es alles dann zugleich vollbracht,
 Hast du das Bild, geraubt und auf das Schiff
 Geschafft, wird schon das Wagestück vollführt sein.
 Erreich ich nicht das Bild, so komm ich um!
 Doch du, dein Wohl bedenkend, fahre glücklich,
 Denn rein möcht ich von deinem Blut die Hände
 Mir halten und die Meinen retten. Wie ich
 Die Göttin auch dem König bergen soll,
 Wenn leer er finden wird des Standbilds Sockel?
 Das macht mir bang! Wie rett ich mich vom Tode?!
 Will sich kein Vorwand bieten? — Wahrlich nein,
 Ich mag, wenn mir's bestimmt zu sterben, nicht dem Tode
 Wenn ich nur dich gerettet, mich entziehen.
 Denn fehlt ein Mann, sehnt man ihn viel zurück,
 Doch eines Weibes Schwäche misst man nicht

— — — — —
 Wie mag es angehn dass dem Tode wir
 Entrinnen und erlangen was wir wünschen?
 Das trübt die Rückkehr, da fehlt Rath dem Willen.

Orestes : Ist's möglich den Tyrannen zu ermorden?

Iphigenie : Entsetzlich! kommst den Gastfreund du zu tödten?

(„Euripides“ übers. von Paul Martin.)

Mindezen vonások előfordúlnak a német Iphigeniában is. Még is mily nagy különbséget kell elismernünk a kettő közt, és mennyivel magasabban áll a német Iphigenia erkölcsi tisztaságban, ha meggondoljuk, hogy Euripidesnél a papnő azon forró

óhajának ad kifejezést, bárcsak bosszút vehetne balsorsának első okozóin :

Ach dass von Zeus kein Windhauch je gekommen,
Kein Schiff, das durch die Symplegaden mir
Helenen brächte, die mich in's Verderben
Gestürzt, und Menelaus, dass sie büssten
Mein Opfer dort auf Aulis heil'gen Platz,
Da wie ein junges Rind die Griechen mich
Zum Tode schleppten, ach ! und Opferpriester
Mein Vater war ! — — — —

hogy minden ellenségének balsorsot és halált kíván, és örül, midőn hallja, hogy némelyiken már beteljesült kívánsága, Abba ugyan nem akar beleegyezni, hogy Orestes és Pylades éjjelre elrejtőzzenek a templomban, hogy a szobrot elvihessék, mert az éj csak tolvajokhoz illő, míg az igazság szereti a napvilágát, hanem azért ő maga oly menekülési módot tervez, mely csak csel és ámtás és a legtisztább bizalom kijátszása által vezethet célhoz és ő ezt minden habozás nélkül végre is hajtja. Ily gondolkozásmód távol esik a német Iphigeniától; az ő lelkében a hazugságnak vagy ámtásnak árnyéka se fogamzhatott meg ; ő jól tudja, mily nagy veszélybe ejti övét és önmagát, ha bevallja a királynak az igazságot, és mégis bevallja. Az ő nagy lelkében egy perére se támad a bosszú vagy káröröm gondolata. Egész lényének ama szeplőtlen tisztaságában, erkölcsi fönségében rejlik azon bűvös hatás is, melyet környezetére gyakorolt:

Gewalt und List, der Männer, höchster Ruhm,
Wird durch die Wahrheit dieser hohen Seele
Beschämt, und reines kindliches Vertrauen
Zu einem edeln Manne wird belohnt.

(V, 6.)

Iphigenia mellett a legfontosabb személy az egész cselekvésben *Orestes*, kinek a görög drámában is igen jelentékeny szerep jutott. Azonban Euripidesnél az ő jelleme is inkább csak jelezve, mint kifejtve van. Belsejébe csak itt-ott vethetünk futó pillantást. Különbösen is a két költő nagyon eltér egymástól a jellem alapjára nézve. A görög drámában *Orestes*, midőn

Taurisba érkezik, még egyszer és minden különös ok nélkül és nem is szemeink előtt, őrjöngésbe esik. Kitor rajta egész dühével a fúriák haragja és a szarvasmarhák és juhok gyilkolásában tombolja ki magát. De ezen roham előtt Euripides mint olyan embert mutatja be őt, ki kétkedik a jóslat megbízhatóságában, mely őt ide vezette a barbár országba, kinek hite az istenek igazságosságában egyáltalán már megrendült ugyan, de a ki azért még sem esett áldozatul ama sötét búskomorságnak, mely a lélek erejét emészti és a szellem szabad szárnyalását lankasztja annyira, hogy csak a legkeserűbb lemondásra képes. Ellenkezőleg ezen Orestes úgy beszél és cselekszik, mint olyan férfiú, ki bár soha sem felejt el, hogy a szenvedések mily nagy terhe nehezedik vállaira, mégis teljes higgadtsággal és szellemi erővel és csak néha-néha lankadó bátorsággal halad azon úton és kutatja azon eszközöket, a melyen és a melyek által megszabadulását a szörnyű bajtól és élete megmentését elérheti. Azért nem látjuk sehol, hogy ezen Orestes a halálra vágyódnék, sőt első pillanatban fél is tőle, midőn még nem került az ellenségek kezébe :

. Dich frag ich nun,
 Mein Pylades, du dieser Noth Gefährte,
 Was thun wir? Rings die Wände, siehst du, sind
 Zu hoch; woll'n auf der Leiter Sprossen wir
 Hinübersteigen? Wie ist's möglich ohne
 Uns zu verrathen? Oder werden wir,
 Die eh'rnen Schlösser mit den Riegeln öffnend,
 So in den Tempel dringen? Greift man uns,
 Da wir die Thore öffnen und versuchen
 Uns einzuschleichen, trifft der Tod uns. Nein,
 Bevor wir sterben — wollen wir zum Schiffe,
 Das uns hieher getragen, nicht zurück flieh'n?

(„Eur.“)

Később pedig, midőn a menekülés lehetősége feltűnik, midőn a papnó őt akarja vissza küldeni Görögországba a levéllel, ha Pylades ott marad, akkor főképp azért választja ő a halált és kívánja, hogy Pylades térhessen vissza, mert visszatérve a hazába, ugyanazon szemrehányásoktól kellett tartania, melyeket Pylades ki akart kerülni, midőn Orestes nélkül nem

akart szabadúlni és azonfölül saját lelkiismeretének szemrehányásait, mert ő hozta Pyladest ezen örvény szélére, és hogy magamagát megmentse, őt beletaszította volna :

Ich bin es, dessen Schiff das Unglück trägt,
Doch dieser segelt mir zu Liebe mit ;
Ja niedrig war's nach deinem Wunsch zu handeln
Und selber so dem Unglück zu entfliehn.
Nein, so soll's sein : Gib ihm nur deinen Brief,
Er wird nach Argos wacker ihn bestellen.
Mich tödte, wer es will ! Denn schmachvoll ist es,
Wenn, wer den Freund und sich in Missgeschick
Gestürzt, sich selber rettet. („Eur.“)

Ennek majdnem tökéletes ellentéte a német költő Orestese. Ez mindjárt kezdettől fogva sötét kedélyvel, elborult lélekkel jelenik meg. Nincs reménye, hogy sorsa kedvezőbb fordulatot vegyen és kívánja a halált, mint szenvedéseinek végét. Elvesztette szellemi rugékonyságát és nem képes és nem is akar mentő útakra és eszközökre gondolni, s csak keserű mosolylyal viszonozza Pylades vigaszát és biztatását. Az ő lelke meg van törve. Véres rémképek a múltban, végtelen kínok a jövőben és a merre néz, csak veszély és pusztulás irgalmatlanul hajtják a kétségbeesésbe, mely tetőpontját éri el abban a pillanatban, midőn a papnőben testvérét ismeri fel, úgy, hogy elméje megháborodik. Mily tökéletesen különböző és egész lefolyásában mily eltérő ezen örültség a görög Orestes örjögésétől. A görög Orestesben az örjögési rohamnak nyomát se látjuk, midőn ismét megjelenik a színhelyen ; a német Orestes ezen katastropha után egészen más ember. Visszatért az életkedv és vele együtt a bátorság, a lelkierő, az elszánt akarat. Eddig csak vezetni engedte magát hű Pyladesétől ; most ő tetteles részt vesz a cselekvésben és kifejti jellemének legnemesebb vonásait : a megható kegyeletet az ismét föltalált testvér iránt, azon nemes gondolkozásmódot, mely által a király is méltó utódját ismeri el benne a dicső nemzetségnek :

Nicht unwerth scheinest du, o Jüngling, mir
Der Ahnherren, deren du dich rühmst, zu sein. (V, 6.)

Minden álnokságtól és ámitástól idegenkedő egyenes lelke méltóvá teszi őt arra, hogy általa ismét felviradjon Agamemnon háza, azért joggal mondja Iphigenia a királynak:

Denk an dein Wort und lass durch diese Rede
Aus einem graden treuen Munde dich
Bewegen! (V, 6.)

Leginkább megegyezik a két költő *Pylades* jellemzésében. Saját beszédei és cselekedetei ép úgy, mint az, a mit Orestes és a pásztor róla mondanak, oly jellemet tüntetnek fel, melynek alapvonásai: a hű és rendületlen barátság, minden kétséget kizáró bizalom az istenek ígéréteiben, határozott visszautasítása mindennek, a mi cselekvéseire a rossz szándék vagy gyávaság árnyékát vethetné, higgadt gondolkozás és körültekintő tapintat a nehéz viszonyok és körülmények megítélésében és okos előrelátás minden eshetőségekre, mielőtt a jövőre szóló kötelezettséget vállal, végre lankadatlan kitartás és bátorság. Mindezek jellemzik a görög és német *Pylades*t egyaránt. Azonban a mi tetteges részvétüket és beavatkozásukat a cselekvésbe illeti, ismét nagyon különböznek egymástól. Mert a görög drámában mindig csak mellékszemély marad és közvetlenül nem foly be a csomó kibonyolítására. Kezdetben ugyan ő az, ki rábeszéli Orestest, hogy bízzék Apolló szavában és ne rettenjen vissza az utjukba gördült nehézségektől, ha azt akarja, hogy teljesebbé menjen. Ő az, ki tanácsolja, hogy egyelőre álljanak el a tervtől, a templomba nyomulni és a szobrot kihozni, hanem várjanak alkalmasabb pillanatra. Az ő elővigyázata által, midőn Iphigeniától átveszi a levelet és a megbízást, idéztetik elő a testvérek megismerése, és az ő intő szavára ébrednek föl az örömmámorból, melyben egy percre elfelejtették jelen szomorú helyzetüket és kezdenek mentő utakra gondolni. De ha mindezt összehasonlítjuk avval, a mit a német *Pylades* tesz, belátjuk, mennyivel önállóbb és jelentékenyebb szerep jutott ennek. Már ama megnyerő vidámság a legveszélyesebb helyzetben, szellemének ébersége, elfogulatlansága és mindig kész találékony-sága egészen más képét adnak, és a német költő ezen vonásokat

mindjárt első föllépésénél a leghatározottabban és a legnagyobb szemléltetéssel emeli ki. És ezen Pylades sokkal jelentékenyebben hat a cselekvés előmozdítására és kifejlődésére. Ő nem elégszik meg avval, hogy biztatja és vigasztalja barátját; mindjárt megérkezésük és elfogatásuk után kikérdezi az őroket és tudakozódik mindenről, a mit barátja és a saját előnyére felhasználhatni vél. Egy jól kigondolt, ártatlan hazugság által a papnő részvétét fölébreszti szerencsétlen társa iránt, midőn még a teljes igazsággal nem mer elébe lépni. Ő nem csak arra szorítkozik, hogy figyelmeztesse a testvéreket veszélyes helyzetükre, és hogy a boldogság pillanatában meg ne feledkezzenek a menekülésről, hanem épen ő az, ki ama eselt kigondolja, mely által a testvéreket és az istennő képét is meg lehetne menteni. És Pylades az, ki teljes tudatára hozza Iphigeniának azon nagy veszélyt, melybe az igazság bevallásával magát és övéit sodorja, és ha Iphigenia mégis bevallja, úgy Pylades közvetlen okozója e nagy erkölcsi győzelemnek, mely annál nagyobb, minél igazabb és súlyosabb Pylades szava:

O segnet Götter unsern Pylades
 Und was er immer unternommen mag,
 Er ist der Arm des Jünglings in der Schlacht,
 Des Greises leuchtend Aug' in der Versammlung.
 Denn seine Seel' ist stille; sie bewahrt
 Der Ruhe heil'ges unerschöpftes Gut,
 Und dem Umhergetrieb'nen reichet er
 Aus ihren Tiefen Rath und Hilfe.

(IV, 1.)

A legjelentéktelebb szerep az Euripides-féle drámában *Thoas*, és épen ebből csinálta Goethe, a mint az előbbi fejezetből láttuk, a tragikus hőst. Ezen jellemet tehát Goethe egészen önállóan alkotta meg. A görög drámában Thoas csak a végén lép föl; előbb csak futólag tétetik róla említés, csak annyit tudunk meg, hogy nevét lába gyorsaságának köszöni:

Doch da gab Artemis an meiner Statt
 Den Griechen eine Hindin, hob empor mich
 Und liess, weit durch des Aethers Glanz mich führend,
 Mich in der Taurer Lande nieder, wo
 Barbaren Thoas der Barbar beherrscht,
 Dem solchen Namen seines Fusses Schnelle
 Die selbst des Vogels Flug besiegt, gebracht.

Továbbá, hogy Iphigenia iránt mindig barátságot és bizalmat tanusított, a miért is Iphigenia azt hiszi, hogy rábeszélheti a foglyok egyikének szabadon bocsátására, és visszariad a gondolattól, hogy meggyilkolására segédkezet nyujtson. Midőn végre föllép, a nélkül, hogy a legkisebb gyanú ébredne föl lelkében, vagy a legcsekélyebb kifogást tenné, mindenbe beleegyezik, a mit a papnő a megszökés kivitelére kigondolt. Midőn azonban a hirnök által értesül a cselről, gyorsan elhátározza magát, mindenről intézkedik, a mi a szökevények elérésére és elfogatására szükséges; de elég istenfélő, hogy Pallas parancsának tüstént engedjen; eláll tehát az üldözéstől és azon ígéretet is adja, hogy a fogoly görög nőket is visszaküldi hazájokba.

Evvel a Thoással a Goethe-féle Thoas csak névben, legfeljebb még a külső öltözetben egyezik meg. A német Thoas, kire, még mielőtt föllép, Iphigenia és Arkas már méltóan előkészítenek, és ki mindjárt kezdetben oly jelentékenyen lép be a cselekvésbe, egy teljesen kidomborodott és egy egységes eszméből alakított valóságos jellem. Egy férfiú, ki annál nagyobb tiszteletre késztet bennünket, minél hatalmasabban küzd lelkében a jobb erkölcsi meggyőződés a vele született vadsággal és megszokott kegyetlenséggel. Egy barbár, ki megszokta ezreknek parancsolni, ki elődeitől vette át a kegyetlen, de szentnek tartott szokást az idegenek föláldozására, nem képes ellenállni azon bűbajos hatásnak, melyet egy csodálatos módon országába jött és műveltebb néptől származó leány rá és egész környezetére gyakorol. Elszokik népével együtt a kegyetlen emberáldozatoktól és szívében, bár nem fiatal már, hatalmas hajlam ébred, melyet olykor viszonzotatva is hisz. A kívánság, e nagyrabecsült idegen nőt örökre bírni, megerősödik benne. Ekkor elveszti legutolsó, legjobb fiát az ellenség keze által! Egy győztes hadjárat kielégíti ugyan bosszúvágyát, de elhagyatottsága fölötti bánatát nem bírja eloszlatni. Csak ama régen táplált kívánságának teljesevése által véli lelki nyugalmát visszanyerhetni. — Megkéri Iphigenia kezét, de visszautasítatik; ekkor a régi barbarismus ismét fölébred benne és kény-

szeríteni akarja a papnót a házasságra. De mivel természeténél fogva mégis derék és nemes, és csak a szenvedély által van elvakítva, mégis győz benne a jobb rész, midőn az emberi természet isteni szikrája Iphigenia cselekvésében oly váratlanúl és meglepően nyilatkozik. Ily igazság előtt ő is kénytelen elejteni a hazugságot, mert mi más, mint hazugság, a mivel kívánóságának kielégítését el akarja érni, midőn azt mondja :

Ein alt Gesetz, nicht ich gebietet dir.
Gehorche deinem Dienste, nicht dem Herrn!

Mire Iphigenia feleli :

Lass ab! Beschönige nicht die Gewalt,
Die sich der Schwachheit eines Weibes freut. (V, 3.)

Goethének nem volt szüksége sem pásztorra, sem hirnőkre, mert a mit ezek Euripidesnél hosszú beszédekben elmondanak, azt mi itt szemünk előtt látjuk történni és fejlődni: az Erinnysek utolsó rohamát Orestes sokat zaklatott lelkére, és a görögök visszatérését hazájukba. De ezek helyébe Goethe oly alakot hozott, mely Euripidesnél egészen hiányzik. És ez nagyon természetes; a hol a király maga sem kelt érdeket, ott annál kevésbbé érdeklődünk a nép iránt; de a hol a király, mint ember és mint uralkodó oly nagy szerepet játszik, ott szükséges megismerkedni azon viszonynyal is, melyben népéhez áll és a néppel is, melynek ő feje. És erre van hivatva *Arkas*. A nevet Goethe Racine: «Iphigénie en Aulide» című darabjából vette, a hol Agamemnon hirnőke így neveztetik. Ő benne egy derék, becsületes és hű jellemet látunk, ki egyaránt ragaszkodik a királyhoz és Iphigeniához és mindkettőnek javát, de egyszersmind a nép boldogságát is akarja, ha szíve mélyéből kívánja, hogy Iphigenia egyezzen a király kívánásába. Az ő lelkében fogamzott meg ama nemesebb erkölcsök csirája, melyet Iphigenia ültetett, és nagyon fájlalna, ha Iphigenia makacása által a király ismét visszaesnék régi kegyetlenségébe. Ő mint közvetítő lép fel a király és Iphigenia között és mindig van alkalmunk belátni hű szívébe, mert nem közö-

nyös hirnök vagy szolgálja ő, hanem legbensőbb részvétellel van azok iránt, kiket szeret és ki is érdemelte azok bizalmát, mert a királyt gyakran általa halljuk beszélni és Iphigenia szívesen veszi az ő tanácsát, és ő az, ki emlékezteti, midőn már a menekülést előkészítik, hogy oly embereket akar elhagyni, kik őt szeretik és kiknek sok tekintetben le van kötelezve. Józan, higgadt gondolkodása, minden jó és nemes iránti fogékonysága becsülni tanítják ő benne Tauris népét is és mutatják, mily gyümölcsöző talaja volna Iphigenia áldásos működésének, ha elhatározhatná magát ott maradni. (IV. 2.)

VIII. **A nyelv és a vers.** Goethe költészete egyáltalában kitűnik a nyelvnek egyszerű tisztasága és nemes hangja által. Az ő lyrai költeményeiben a kifejezés minden cifraságot nélkülöző egyszerűsége megfelel a valódi érzelm bensőségének és mélységének és a szó legnemesebb értelmében valódi népdalokká teszi őket. Az epikai költeményekben, akár kötött akár kötetlen alakban, a nyelv biztos és találó, a leírásokban a legnagyobb fokban szemléltető és a gondolatokhoz mért, mint egy jól illő ruha, mely az alakot nem takarja el, hanem teljesen érvényre juttatja. Goethe stílusának mindezen előnyei a legszebb összhangban egyesülnek drámai költeményeiben és ezek között ismét mintaképül szolgálhat az Iphigenia. Az első-től a legutolsó szóig ünnepélyesen emelkedett hangulat vonul át ezen drámán, melyet semmiféle disharmonia nem zavar. A köznapiság fölé emelkedett szellem nyugodtsága oly nyelvben talál kifejezést, mely tökéletesen megfelel érzelmi tisztaságának.

E drámának tulajdonképeni alaphangja olyan, hogy nem engedi a szenvedélyt uralkodni és a kedély leghatalmasabb fölindulását is korlátozza valamely megnyugtató gondolat által. Hiszen épen ezen lelki nyugalom az egyes-egyedül, mely a Tantalus-ház utolsó sarjadékainak lehetségessé tette, kiengeztelni azon súlyos átkot, mely egész nemzetségükre nehezedett, mert az övéinek :

. schmiedete
Der Gott um ihre Stirn ein ehern Band:

Rath, Mässigung und Weisheit und Geduld
 Verborg er ihrem scheuen düstern Blick,
 Zur Wuth ward ihnen jegliche Begier,
 Und grenzenlos drang ihre Wuth umher.» (I, 3.)

A kifejezés kellemes gyöngédsége és a tiszta, nemes gondolkozás, mely benne nyilatkozik, nemesítően is hat, mint valamely társaságban uralkodó finom hang, mindenkire, ki vele érintkezésbe jön, úgy hogy a barbárok is, ha a papnővel beszélnek, válogatják szavaikat és önkénytelenül is szebb és finomabb kifejezésre törekednek. Azért nem jogosult azon vád sem, hogy Arkas beszéde, ki, mint Düntzer mondja: «Drang nach sittlicher Bildung und höherem Sinn in einer bei einem Scythen etwas auffallenden Weise in sich fühlt» — hozzá nem illő. Épen abban mutatja a költő legjobban Iphigenia mélyre ható és jótékony befolyását. Mert ezen hang nemcsak külső takaró, a mely alatt durvaság rejtőzik, hanem egyszersmind a nemesített gondolkozás, a szelídített kedély kifejezése. Arkas, ki maga mondja:

Ein edler Mann wird durch ein gutes Wort
 Der Frauen weit geführt. (I, 2.)

a katona, a scytha, egy oly birodalom lakója, melyben minden idegen

. . . an Dianens heil'gen Stufen
 Nach altem Brauch ein blutig Opfer fiel,

most az idegentől követeli

. den reinen Dank,
 Um dessentwillen man die Wohlthat thut,
 Den frohen Blick, der ein zufriednes Leben
 Und ein geneigtes Herz dem Wirthe zeigt. (I, 2.)

És Thoas maga, ki szintén bevallja:

. . es ziemt dem edeln Mann, der Frauen Wort zu achten, —
 Ich acht es mehr als eines Bruders Schwert! (V, 3.)

csak nehezen volna meggyőzhető arról, hogy Iphigeniában «ein schuldvoll Haupt beschütze». (I, 3). Még a harag is és a

megcsalt remény keserűsége, melyek közönségesen nem válogatják szavaikat, itt oly alakban lépnek föl, mely csak a legőszintébb részvétet költi; a leghevesebb vád soha sem lesz itt sértéssé, hanem mintegy önmagát lecsillapítva, panaszba megy át, mely általánossága által elveszti a mérges fulánkot és egy figyelemre méltó élettapasztalásnak ad kifejezést.

So keh'r zurück! Thu, was dein Herz dich heisst,
 Und hö're nicht die Stimme gutes Rath's
 Und der Vernunft! Sei ganz ein Weib und gieb
 Dich hin dem Triebe, der dich zügellos
 Ergreift und dahin oder dorthin reißt!
 Wenn ihnen eine Lust im Bussen brennt,
 Hält vom Verräther sie kein heilig Band,
 Der sie dem Vater oder dem Gemahl
 Aus langbewährten treuen Armen lockt;
 Doch schweigt in ihrer Brust die rasche Gluth,
 So dringt auf sie vergebens treu und mächtig
 Der Ueberredung gold'ne Zunge los.

(I, 3.)

Az örülség is, az öntudatnak tökéletes elhomályosodása, nyilatkozásában nem lesz iszonyú, nem tör ki vad és éktelen szavakban, hanem elegikusan hangzik ki a nyugalom utáni forró vágyban:

Noch einen! Reiche mir aus Lethes Fluthen
 Den letzten kühlen Becher der Erquickung!
 Bald ist der Krampf des Lebens aus dem Busen
 Hinweg gespült; bald fließet still mein Geist,
 Der Quelle des Vergessens hingegeben
 Zu euch, ihr Schatten, in die ew'gen Nebel.
 Gefällig lasst in eurer Ruhe sich
 Den umgetriebnen Sohn der Erde laben!

(III, 2.)

A mérsékletben és bölcs korlátozásban mutatkozik épen Goethe mesterkeze és legfényesebben ott, hol a túlzás veszélye oly közel van.

Ezen drámának egyik kiváló sajáttsága a szép és magasztos gondolatok rendkívüli bősége, melyek általános sententiák alakjában lépnek föl és az erkölcsi maximák és bölcs életszabályok valódi tárházát képezik. Miután az egész dráma tisztán

psychologiai alapra van fektetve, nagyon természetes, hogy minden egyes személynek cselekvése és elhatározása egy benső erkölcsi mozgalomnak a kifolyása, a melyben az egyes tapasztalások, nézetek és gondolatok általános elvekké — a melyek épen a jellemet képezik — tömörülnek és minden helyzetben és minden viszonyok közt biztos vezérfonalul szolgálnak. Ki ne fogná fel Iphigenia forró vágyát visszatérni szeretett hazájába? Hisz mindenki érzi:

Weh dem, der fern von Eltern und Geschwistern
Ein einsam Leben führt. (I, 1.)

Oly hatáskör után vágyódik, melyben nemes tehetségét az övéi javára szerető odaadással értékesíthetné, mert:

Ein unnütz Leben ist ein früher Tod. (I, 2.)

Mily nehezen határozhatja el magát arra, hogy származásának titkát elárulja, mert:

Einmal vertraut, verlässt es ohne Rückkehr
Des tiefen Herzens sichere Wohnung, schadet,
Wie es die Götter wollen, oder nützt. (I, 3.)

Ő nem tud ámitani és hazudni:

O Weh der Lüge! Sie befreiet nicht
Wie jedes andre wahrgesprochne Wort
Die Brust; sie macht uns nicht getrost, sie ängstet
Den, der sie heimlich schmiedet, und sie kehrt,
Ein losgedrückter Pfeil, von einem Gotte
Gewendet und versagend, sich zurück
Und trifft den Schützen. (IV, 1.)

És ha az egyes személyek egymásközt ellenkezésbe jönnek, úgy az nem harc külső dolgokért, nem az erősebb harca a gyöngébbel, hanem az elvek, a meggyőződések harca. Innen vannak azon gyakori *stychmetrikus* párbeszédék, melyek, ha összefüggésükből kibontanók, úgy tünnének fel, mint bölcséleti vitatkozások. Nem Pylades és Iphigenia, hanem egoizmus és kötelességérzet harcolnak egymással:

- „P. Der deinen Bruder schlachtet, dem entfliehst du.
 I. Es ist derselbe, der mir Gutes that.
 P. Das ist nicht Undank was die Noth gebeut.
 I. Es bleibt wohl Undank nur die Noth entschuldigt's.
 P. Vor Göttern und vor Menschen dich gewiss.
 I. Allein mein eigen Herz ist nicht befriedigt.
 P. Zu strenge Forderung ist verborgner Stolz.
 I. Ich untersuche nicht, ich fühle nur.
 P. Fühlst du dich recht, so musst dich verehren.
 I. Ganz unbefleckt genießt sich nur das Herz.» (IV, 4.)

Az erkölcsi motívumok ezen határozott hangsúlyozása, minden egyes mozzanatnak visszavezetése a kedély ezen legbensőbb forrására, az egész darabot a tiszta emberiség magaslatára emeli és megadja neki az általános erkölcsi világréndből meritett széles és örökké érvényes és hatásos alapot, úgy, hogy az egyéniség tökéletes megőrzése mellett mégis nemcsak görögöket és barbárokat, hanem nemcsak jó embereket látunk magunk előtt, a milyenek minden országban és minden időben vannak, vagy legalább kívánatos, hogy legyenek. Az emberiség és az igazság szavát halljuk és

... es hört sie jeder
 Geboren unter jedem Himmel, dem
 „Des Lebens Quelle durch den Busen rein
 Und ungehindert fließt! (V, 3.)

A költőnek bűvös hatalma tulajdonképen abban áll, hogy oly gondolatok és érzelmek, melyeket mindnyájan gondolunk és érezünk, de a melyek határozatlanul és zavarosan szunyadoznak keblünkben, mint egy homályos sejtelem, egy találó kifejezése és szerencsés fordulata által egyszerre tisztán és világosan jelennek meg tudalmunkban.

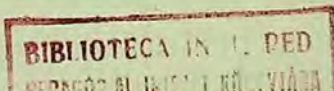
A dráma-költő a körülmények, viszonyok és személyek kimerítő leírását és ismertetését, a mint ez a cselekvés megértésére szükséges, nem adhatja előre vagy szóheti be úgy, mint az epikus. Ő személyeit csak saját tetteik vagy szavaik által jellemezheti. Azért a költőnek úgy kell megválasztania a szavakat, hogy valóban jelentősek és jellemzők legyenek. A mi drámánk fényes bizonyítéka annak, hogy Goethe e tekintetben

is a nyelvkezelés mesteré. Az ő személyeinek beszédei nem üres phrasisok és közhelyek, nem fárasztó szószaporítás és hézagpótló fecsegés oratorikus pompával előadva. Minden szavával mélyebben pillantunk a beszélő lelkébe és minden fordulat a jellemnek egy-egy új oldalát mutatja. És még is mily egyszerűek az ő eszközei! Egy találó hasonlat, egy sikerült körülírás gyakran legfényesebb világitásba helyezi a viszonyokat és a kedélyhangulatot.

A mérték, melylyel az egyes személyek tetteit és azok belső értékét mérjük, kell, hogy mindig a kor szokásaiból, nézeteiből és viszonyaiból legyen véve, melyben élnek. Mi sem ferdebb, mint egy görögnek tetteit és nézeteit a modern társadalmi törvények szerint megítélni. A kor szelleme és a nép culturalis állapota azon talaj, a melyből a drámai személyek kinőnek, a melyen természetes fesztelenségben mozoghatnak és a melyben tetteik és elhatározásaik jogosultsága gyökerezik. Oly dráma, mely ép oly jól játszható Görögországban, mint Németországban, és ép oly jól az ő-korban mint az új-korban, nem mutatna be embereket, hanem utópiákat, és nem jellemeket, hanem eszméket. Ezen utópiák és eszmék lehetnek ugyan nagyon szépek és szellemesek, de azért a dráma mégis szín- és jellemtelen marad. Amde a ruházat, fegyverek és más külső díszletek még nem elégségesek arra, hogy a drámának ezen sajátságú színezetet, ezen eleven jellemet megadják, hanem kell, hogy az a dráma egész lényegében és szerkezetében, valamint az egyes személyek minden beszédében és tettében nyilatkozzék. Így van a dolog Goethe drámájában. A darab görög alakjai valódi görög szellemtől vannak áthatva, mely a történetben épen úgy, mint e drámában — és ebben rejlik Goethe felfogásának történeti igazsága — soha sem tagadta meg nemesítő és művelő hatását, akárhol és akármikor jött érintkezésbe más népekkel.

Orest : Dies Vorrecht hat die alte Sitte nie
Dem Fremden hier gestattet.

Thous : So beginne
Die neue Sitte denn von dir und mir!

Nachahmend heiliget ein ganzes Volk
 Die edle That der Herrscher zum Gesetz.
 Und lass mich nicht allein für unsre Freiheit,
 Lass mich, den Fremden, für die Fremden kämpfen!
 (V, 6.)

Igy szól Orestes a görög, és ott létük nyoma ne legyen eltörülve visszatérésükkel:

. . . Ein freundlich Gastrecht walte
 Von dir zu uns, so sind wir nicht auf ewig
 Getrennt und abgeschieden. . . .
 (V, 6.)

Legjellemzőbben nyilvánul a görög szellem abban, a mint Orestes és Pylades a hősnek hivatását fölfogják. (II. 1.)

Nem egyes külsőségekben, kicsinyes alakokban, vagy véletlen vonatkozásokban lesz szemlélhető a görög jellem, hanem a nemzeties jellem ama nagy vonásaiban, melyek a görögöket még most is érdekesebbé teszik, a melyek sok tekintetben egy tisztán nemzeti fejlődés mintaképeiül szolgálhatnak. És a barbárok, habár a görögök befolyása alatt állanak, mégis megőrizték természetük sajátosságát és találon jellemezte sok helyen a költő lényegük ezen legbenső magvát. Egy harcias nép ez, melynek királya a templomba csak azért megy: «Um Sieg zu bitten und für Sieg zu danken» (I, 3) és az istennő kegyét csak a hadi szerencsében látja:

Hat nicht Diane
 Dein sanft Gebet in reichem Mass erhört?
 Umschwebt mit frohem Fluge nicht der Sieg
 Das Heer und eilt er nicht sogar voraus?
 (I, 2.)

Egy nép, mely uralkodójának zsarnoki önkénye alatt szenved és már azt is jótéteménynek ismeri el, ha neki: «des schweigenden Gehorsams Pflicht» megkönyittetik, hiszen a királynak uralkodói bölcsesége azon elvben culminál:

Zur Slaverei gewöhnt der Mensch sich gut
 Und lernet leicht gehorchen, wenn man ihn
 Der Freiheit ganz beraubt.
 (V, 2.)

Goethe, mint említettük, e drámát eredetileg prózában írta. Azonban az emelkedett hangulat, mely az egész darabon át uralkodik, a nagy és tiszta lelkek nemes harca és a legmélyebb érzelmek hatalmas nyilvánulása önkénytelenül is magasabb lendületet adott a nyelvnek, és a nélkül, hogy talán a költőnek szándékában lett volna, hangzatos rythmusokban folyt a beszéd és arányos tagoltságban füződött mondat mondat-hoz és gondolat gondolathoz, úgy, hogy egész beszédek csak sorokba kellett osztani és a legtisztább versek készek voltak, vagy csak csekély áthelyezésre vagy kiegészítésre szorultak.

Mi sem volt tehát természetesebb, mint az egészet oly ruhába öltöztetni, mely nagy és szép tagjaihoz illőbb volt, mint a prózának kényelmes hálóköntöse.

Goethe Rómában megismerkedett K. Ph. Mórival, kinek könyve «*Versuch einer deutschen Prosodie*» épen akkor jelent meg. Evvel átnézte és megbeszélte behatóan az egész darabot, hogy szigorubb prosodiai törvények szerint alkossa meg a verseket, és a darabot e tekintetben is tökéletessé tegye. És csakugyan a majd tompa majd csöngő végzésű öt lábu jambus mindenütt friss, erőteljes élelenségűvel van alkalmazva. Sőt még ott is, a hol a vers csonka, nagy jelentőségű a pausa, és a mint a beszélő indulatában tetőpontot jelez, úgy a hallgató feszültségét a legmagasabbra fokozza.

Wie gährend stieg aus der Erschlagenen Blut
Der Mutter Geist! — — — —

Ein lügenhaft Gewebe knüpf ein Fremder
Dem Fremden sinnreich und der List gewohnt,
Zur Falle vor die Füße, zwischen uns
Sei Wahrheit! — — — —

Ha mindazonáltal némely helyek metrikai szempontból sehogy sem igazolhatók, mint pl.:

- «Die eignen grau s a m e n Begierden an.»
- «O s e n d e t e s t du mich auf Schiffen hin.»
- «Beschleuni g e s t du die Gefahr.»
- «Und aus den Winkeln schleichen i h r e G e fährten.»

úgy ezek oly jelentéktelen hibák, hogy az egésznek magas értékét semmivel sem csökkentik. Helyesen jegyzi meg Düntzer: »Sehen wir von diesen Kleinigkeiten ab, so hat Goethe bei der in Italien vollendeten Bearbeitung einen so heitern Glanz, einen so lebensvollen Ausdruck, ein so reines Ebenmass, eine das Gemüth so lieblich anwehende Klarheit, eine so milde Zartheit seiner Iphigenie zu verleihen gewusst, dass sie mit ahnungsvollem Reize den ewig jungen Sternenhimmel uns ins Herz strahlt.»

Goethe a görög drámában előforduló kart tökéletesen mellőzte, és igen helyesen. Mert a kar mint egy közép helyet foglal el a színész és a néző között, részvéte kifejezésével, gyakran határozott ítéletével kíséri a cselekvést és kifejezést ad a hatásnak, melyet a dráma tulajdonképen a hallgatóra gyakorolni hivatva van. E helyett azonban ott, a hol a hangulat egészen lyraivá lesz, a jambusokat fölcserélte szabadabb rythmusokkal, melyek némi tekintetben megfelelnek a görög tragödia-kardalaiban előforduló váltakozó lyrai alakoknak.

Igy:

I. 4. Du hast Wolken gnädige Retterin.

melynek schemája a következő:

— ∞ | — ∞ | — ∞ | — ∞ |

III. 2. Willkommen Väter euch grüsst Orest.

schemája:

∞ | — ∞ | — ∞ | — ∞ | — (∞) |

IV. 1. Denken die Himmlischen

ennek schemája:

— ∞ | — ∞ | — [∞ (∞)] |

IV. 5. Es fürchte die Götter
Das Menschengeschlecht.

ennek schemája :

5 | - ∞ | - () |

Ezekben állítottuk össze a dráma szerkezetének képét fővonásaiban, mely kiegészítését a részletekre nézve az illető helyeken, a jegyzetekben fogja találni.

FORRÁSOK.

- Iphigenie in Tauris.** Tragödie des Euripides. Uebersetzung moderner Form sich nähernd von Paul Martin. Leipzig. Reclam jun. (Universal-Bibliothek Nr. 737.) Az idézetek Euripidesből ebből vannak véve.
- Heinrich Viehoff.** Beitrag zur dramaturgisch-ästhetischen Erläuterung der Iphigenia in Tauris von Euripides mit Rücksicht auf das gleichnamige Goethesche Schauspiel. Emmerich 1838. Ezen mű különösen az összehasonlítás szempontjából igen fontos.
- Goethe's Iphigenie auf Tauris.** Ein Schauspiel. Nach den vorzüglichsten Quellen revidirte Ausgabe. Herausgegeben und mit Anmerkungen begleitet von Fr. Strehlke. Berlin. Gustav Hempel. Ez képezte a szövegre nézve a munkának alapját.
- Goethe's sämtliche Werke.** Vollständige Ausgabe in fünfzehn Bänden. Mit Einleitungen von Göedeke. Stuttgart 1874. VI-ik kötet.
- Heinrich Düntzer.** Goethes Iphigenie auf Tauris erläutert. Leipzig 1878. (Erläuterungen zu den deutschen Klassikern. 14 Bdchen.)
- Dr. Wilhelm Ernst Weber** Goethes Iphigenie. Zum Schul- und Privatgebrauch erläutert. Bremen 1878.
- B. Lévy.** Iphigénie en Tauride. Nouvelle édition publiée avec une notice, un argument analytique et des notes en français. Paris 1875. Ezen három mű a jegyzetekhez szolgált forrásul.
- Otto Jahn.** Ueber Goethes Iphigenie auf Tauris. Greifswald 1843.
- Robert Heinrich Hiecke.** Ueber Goethes Iphigenie. Programm des Gymnasiums zu Zeitz. 1834. (Abgedruckt in den Gesammelten Aufsätzen zur deutschen Literatur hg. von Dr. G. Wendt. Hamm 1864).
-

IPHIGENIE AUF TAURIS.

PERSONEN.

IPHIGENIE.
THOAS, König der Taurier.
OREST.
PYLADES.
ARKAS.

Schauplatz:
Hain vor Dianens Tempel.

ERSTER AUFZUG.

ERSTER AUFTRITT.

IPHIGENIE.

Iphigenie. Heraus in eure Schatten, rege Wipfel
Des alten, heil'gen, dichtbelaubten Haines,
Wie in der Göttin stilles Heiligthum
Tret' ich noch jetzt mit schauerndem Gefühl,
Als wenn ich sie zum ersten Mal beträte,
Und es gewöhnt sich nicht mein Geist hieher.
So manches Jahr bewahrt mich hier verborgen
Ein hoher Wille, dem ich mich ergebe;
Doch immer bin ich wie im ersten fremd. 10
Denn ach, mich trennt das Meer von den Geliebten,
Und an dem Ufer steh' ich lange Tage,
Das Land der Griechen mit der Seele suchend,
Und gegen meine Seufzer bringt die Welle
Nur dumpfe Töne brausend mir herüber.
Weh Dem, der fern von Eltern und Geschwistern 15
Ein einsam Leben führt! Ihm zehrt der Gram
Das nächste Glück vor seinen Lippen weg;
Ihm schwärmen abwärts immer die Gedanken
Nach seines Vaters Hallen, wo die Sonne

³ *Wie nem összehasonlító, hanem közelebbről meghatározó, mert „der Göttin stilles Heiligthum,“ appositio a megelőző Hain-hoz.*

⁴ *noch jetzt, még most is, azaz annyi évek után.*

⁷ *So manches Jahr, a költő csak ily általánosságban fejezi ki itteni tartózkodása idejét. A darab egész intenciója szerint Iphigeniát körülbelül 25 évesnek szabad képzelnünk.*

¹¹ *lange Tage, annyi mint Tage lang, napokon át.*

¹⁷ *das nächste Glück, t. i. a jelen élvezete.*

¹⁸ *abwärts, t. i. visszafelé a múltba.*

¹⁹ *Nach seines Vaters Hallen, általánosan a szülői házat jelenti és különösen azon helyeket, a hol a család együtt szokott lenni.*

20 Zuerst den Himmel vor ihm aufschloss, wo
 Sich Mitgeborne spielend fest und fester
 Mit sanften Banden an einander knüpften.
 Ich rechte mit den Göttern nicht; allein
 Der Frauen Zustand ist beklagenswerth.
 25 Zu Haus und in dem Kriege herrscht der Mann,
 Und in der Fremde weiss er sich zu helfen.
 Ihn freuet der Besitz; ihn krönt der Sieg;
 Ein ehrenvoller Tod ist ihm bereitet.
 Wie eng gebunden ist des Weibes Glück!
 30 Schon einem rauhen Gatten zu gehorchen,
 Ist Pflicht und Trost; wie elend, wenn sie gar
 Ein feindlich Schicksal in die Ferne treibt!
 So hält mich Thoas hier, ein edler Mann,
 In ernsten, heil'gen Sklavenbanden fest.
 35 O, wie beschämt gesteh' ich, dass ich dir
 Mit stillem Widerwillen diene, Göttin,
 Dir, meiner Retterin! Mein Leben sollte
 Zu freiem Dienste Dir gewidmet sein.
 Auch hab' ich stets auf Dich gehofft und hoffe
 40 Noch jetzt auf Dich, Diana, die Du mich,
 Des grössten Königs verstossne Tochter,
 In Deinen heil'gen sanften Arm genommen.

²¹ *Mitgeborne*, testvérek vagy általában vérrokonok, szószerinti fordítása a görög *σύγγονοι*, vagy a latin *cognati* szónak.

²³ *rechten*, zúgolódni.

³⁰ *Schon*. A költő a megelőző versekben a férfi sorsát vázolja: hogy mindenütt szabadon mozoghat (zu Haus und im Kriege), hogy szerezhethet vagyont és dicsőséget; de a nő sorsa szomorú; *schon*, átmenetet képez még nagyobb bajra: rendes körülmények közt sem irigylődő, hát még ily rendkívüli helyzetben.

³¹ *Pflicht und Trost*, kötelesség, mely megnehezíti hivatását és mégis vigasz, mert legalább biztos támasza van az élet viszontagságaiban; *wie elend*, hiányos mondat, e. h. wie elend ist sie aber, ez a fokozás a bevezető *schon*-hoz.

³⁴ *In ernsten, heiligen Sklavenbanden*. Az ókorban szokás volt az isteni tiszteletnél előforduló szolgálatokra vagy pénzen vett vagy a háborúban elfogott rabszolgákat alkalmazni, kiket *hieroduloi*-nak neveztek. Ezek a templom tulajdonát képezték és ott töltötték egész életüket. Iphigenia, habár az istennő maga hozta őt oda, mégis, mint idegen és mint a ki csak kényszerítve látja el szolgálátát, szintén csak szent rabszolgának tekintheti magát.

⁴¹ *des grössten Königes*, Agamemnon mint az összes görög hadseregnek fővezére.

Ja, Tochter Zeus', wenn du den hohen Mann,
 Den Du, die Tochter fordernd, ängstigtest,
 Wenn du den göttergleichen Agamemnon,
 Der Dir sein Liebstes zum Altare brachte,
 Von Troja's umgewandten Mauern rühmlich
 Nach seinem Vaterland zurück begleitet,
 Die Gattin ihm, Elekten und den Sohn,
 Die schönen Schätze, wohl erhalten hast,
 So gieb auch mich den Meinen endlich wieder
 Und rette mich, die Du vom Tod errettet,
 Auch von dem Leben hier, dem zweiten Tode!

ZWEITER AUFTRITT.

IPHIGENIE. ARKAS.

Arkas. Der König sendet mich hierher und beut
 Der Priesterin Dianens Grüss und Heil,
 Dies ist der Tag, da Tauris seiner Göttin
 Für wunderbare, neue Siege dankt.
 Ich eile vor dem König und dem Heer,
 Zu melden, dass er kommt und dass es naht.

Iphigenie. Wir sind bereit, sie würdig zu empfangen,

⁴³ *den hohen Mann*, ezen jelző lényének és egész föllépésének méltóságára vonatkozik.

⁴⁵ *den göttergleichen Agamemnon*, homerosi jelző, ἰσότητος, θεοσιδότης, mely inkább a külső megjelenésre, testi szépségre vonatkozik.

⁴⁷ *Von Troja's umgewandten Mauern*, földig lerombolt, elpusztított, szintén a görög ἀναστρέπειν után van képezve. Keleten a lerombolt városok földjét szokás volt fölszántani és a barázdákba sót hinteni, annak jeléül, hogy mindenkorra lakatlan és terméketlen maradjon.

⁵³ *dem zweiten Tode*, miért tekinti Iphigenia itteni életét második halálnak, a következő jelenetben maga fejtí ki.

⁵⁴ *beut*, költői alak, e. i. *bietet*, szokottabb *entbieten* ezen értelemben: küldeni, üzeni.

⁵⁵ *Grüss und Heil*, hendiadys, azaz egy tulajdonkép összetett fogalom két különálló és kötőszóval összekapcsolt szó által kifejezve ἐν δὲ δὲ δὲ. *Heilsgrüss* = üdvkivánat. Ezen alak Goethenél igen gyakori.

⁵⁶ *dass er kommt und dass es naht*, annak megjelölésére, hogy a király belép a szentélybe, a sereg pedig künn marad.

Und unsre Göttin sieht willkommnem Opfer
Von Thoas' Hand mit Gnadenblick entgegen.

Arkas. O, fänd' ich auch den Blick der-Priesterin,
Der werthen, vielgeehrten, Deinen Blick,
65 O heil'ge Jungfrau, heller, leuchtender,
Uns Allen gutes Zeichen! Noch bedeckt
Der Gram geheimnissvoll Dein Innerstes!
Vergebens harren wir schon Jahre lang
Auf ein vertraulich Wort aus Deiner Brust.
70 So lang' ich Dich an dieser Stätte kenne.
Ist dies der Blick, vor dem ich immer schaudre:
Und wie mit Eisenbanden bleibt die Seele
Ins Innerste des Busens Dir geschmiedet.

Iphigenie. Wie's der Vertriebnen, der Verwaisten ziemt.

75 **Arkas.** Scheinst Du Dir hier vertrieben und verwaist?

Iphigenie. Kann uns zum Vaterland die Fremde werden?

Arkas. Und Dir ist fremd das Vaterland geworden.

Iphigenie. Das ist's warum mein blutend Herz nicht heilt.

In erster Jugend, da sie kaum die Seele
80 An Vater, Mutter und Geschwister band,
Die neuen Schösslinge, gesellt und lieblich,
Vom Fuss der alten Stämme himmelwärts
Zu dringen strebten, leider fasste da
Ein fremder Fluch mich an und trennte mich
85 Von den Geliebten, riss das schöne Band
Mit ehrner Faust entzwei. Sie war dahin,
Der Jugend beste Freude, das Gedeihn
Der ersten Jahre. Selbst gerettet, war
Ich nur ein Schatten mir, und frische Lust
90 Des Lebens blüht in mir nicht wieder auf.

⁶¹ *willkommnem Opfer*, szivesen vett áldozat — de nem véres áldozat, melyet az istennő nem kíván.

⁷¹ *vor dem ich immer schaudere*, nem sötét, haragos volt Iphigenia tekintete, hanem minden bizalma-kodást elutasító, tiszteletet és tartózkodást parancsoló -- melytől visszariadok.

⁷⁵ Arkas szemrehányólag mondja, hát úgy bánjak itt veled, hogy te száműzöttnek, árvának érzed itt magad? Es Iphigenia elismeri, hogy szeretik, tisztelik, sok jótéteményben részesítik, de pótolhatja-e mind az a hazát?

⁷⁷ *Und, itt ellentétes értelemben, a mint Goethe gyakran használja, e. h. dir aber ist fremd das Vaterland geworden.*

⁸¹ *gesellt und lieblich*, szintén hendiadys, a prózai földolgozásban: «in lieblicher Gesellschaft».

⁸⁹ *ein Schatten mir*, e. h. mein eigener Schatten.

Arkas. Wenn Du Dich so unglücklich nennen willst,
So darf ich Dich auch wol undankbar nennen.

Iphigenie. Dank habt Ihr stets.

Arkas. Doch nicht den reinen Dank,
Um⁹⁵ dessentwillen man die Wohlthat thut,
Den frohen Blick, der ein zufriednes Leben
Und ein geneigtes Herz dem Wirthem zeigt.
Als Dich ein tief geheimnissvolles Schicksal
Vor so viel Jahren diesem Tempel brachte,
Kam Thoas, Dir als einer Gottgegebenen
Mit Ehrfurcht und mit Neigung zu begegnen,
Und dieses Ufer ward Dir hold und freundlich,
Das jedem Fremden sonst voll Grausens war.
Weil Niemand unser Reich vor Dir betrat,
Der an Dianens heil'gen Stufen nicht
Nach altem Brauch ein blutig Opfer fiel.

Iphigenie. Frei athmen macht das Leben nicht allein.
Welch Leben ist's, das an der heil'gen Stätte,
Gleich einem Schatten um sein eigen Grab,
Ich nur vertrauern muss! Und nem' ich das
Ein fröhlich selbsbewusstes Leben, wenn
Uns jeder Tag, vergebens lingeträumt,
Zu jenen grauen Tagen vorbereitet,
Die an dem Ufer Lethe's selbsvergessend

⁹⁵ so unglücklich, itt so nem fokozása a melléknévnek, hanem csak vonatkozás az Iphigenia által említett körülményekre. A mondat értelme ez: ha te, tekintve azt, a mit elvesztettél, szerencsétlennek érzed magad, úgy én, tekintve azt, a mit itt találtál, hálátlanak nevezhetlek.

⁹⁸ vor so viel Jahren, nem hangsúlyozza az évek sokaságát, hanem csak határozatlanul kifejezi a számot, vor so und so viel Jahren.

¹⁰⁰ dir zu begegnen, kam-ra vonatkozik; kam, dir zu begegnen igen szép fordulat, e. h. kam dir entgegen.

¹⁰¹ hold und freundlich, az első az emberekre, a második a vidékre vonatkozik, mert Ufer itt az egész országot a lakókkal együtt jelenti.

¹⁰⁴ an Dianens heiligen Stufen, e. h. Altar.

¹¹² zu jenen grauen Tagen; grau itt homályos minden változatosság és megkülönböztetés nélkül, vonatkozással az alvilágban uralkodó félhomályra, mert oda a nap nem süt soha.

¹¹³ Lethe, egyike az alvilágba vezető folyóknak, melyekből a lezálló szellemek feledést isznak.

Die Trauerschaar der Abgeschiednen feiert ?

115 Ein unnütz Leben ist ein früher Tod ;
Dies Frauenschicksal ist vor allen mein's.

Arkas. Den edlen Stolz, dass Du Dir selbst nicht gnügest,
Verzeih' ich Dir, so sehr ich Dich bedaure ;
Er raubet den Genuss des Lebens Dir .

120 Du hast hier nichts gethan seit Deiner Ankunft ?
Wer hat des Königs trüben Sinn erheitert ?

Wer hat den alten grausamen Gebrauch,
Dass am Altar Dianens jeder Fremde
Sein Leben blutend lässt, von Jahr zu Jahr

125 Mit sanfter Ueberredung aufgehalten
Und die Gefangnen vom gewissen Tod
Ins Vaterland so oft zurückgeschickt ?
Hat nicht Diana, statt erzürnt zu sein,

Dass sie der blut'gen alten Opfer mangelt,

130 Dein sanft Gebet in reichem Mass erhört ?

Umschwebt mit frohem Fluge nicht der Sieg

Das Heer, und eilt er nicht sogar voraus ?

Und fühlt nicht Jeglicher ein besser Loos,

Seitdem der König, der uns weis' und tapfer

135 So lang' geführet, nun sich auch der Milde

In Deiner Gegenwart erfreut und uns

Des schweigenden Gehorsams Pflicht erleichtert ?

Das nennst Du unnütz, wenn von Deinem Wesen

Auf Tausende herab ein Balsam träufelt,

140 Wenn Du dem Volke, dem ein Gott Dich brachte,

¹¹⁴ *feiert, itt annyit tesz, mint tétlenül tölteni, különben annyit is jelent mint ünnepelni.*

¹¹⁵ *Dies Frauenschicksal, a tétlenségre ítelt önálló munkásság és hivatás nélküli életet Iphigenia általánosságban a nők sorsának mondja, vonatkozással a nők társadalmi állására a görögöknél, de még inkább a barbároknál. V. ö. v. 29.*

¹¹⁷ *dass Du Dir selbst nicht gnügest, az elégedetlenség önmagával, ha tettvágyból, nagyratörékvésből ered, elismerésre méltó, de mégis sajnós lelki állapot. Azt fejezi ki Arkas ezen szavaival: verzeih' ich dir, so sehr ich dich bedaure.*

¹²⁰ *mangelt, e. h. ermangelt, nélkülözni. Az igekötő kihagyása Goethénél egyik jellemző nyelvsajátság.*

¹²² *und eilt er nicht sogar voraus, a sereg fényes győzelmeinek híre messze jár és már előre elrémiti az ellenséget.*

¹³⁷ *Des schweigenden Gehorsam's Pflicht erleichtert, azaz, a király most már nem parancsol olyat, a mit alattvalói nem teljesítenének szívesen.*

Des neuen Glückes ew'ge Quelle wirst
Und an dem unwirthbaren Todes-Ufer
Dem Fremden Heil und Rückkehr zubereitest ?

Iphigenie. Das Wenige verschwindet leicht dem Blick,
Der vorwärts sieht, wie viel noch übrig bleibt.

Arkas. Doch lobst Du Den, der, was er thut, nicht schätzt ?

Iphigenie. Man tadelt Den, der seine Thaten wägt.

Arkas. Auch Den, der wahren Werth zu stolz nicht achtet,
Wie Den, der falschen Werth zu eitel hebt.

Glaub mir und hör auf eines Mannes Wort,

Der treu und redlich Dir ergeben ist :

Wenn heut der König mit Dir redet, so

Erleichter' ihm, was er Dir zu sagen denkt !

Iphigenie. Du ängstest mich mit jedem guten Worte ;
Oft wich ich seinem Antrag mühsam aus.

Arkas. Bedenke, was Du thust und was Dir nützt !

Seitdem der König seinen Sohn verloren,

Vertraut er Wenigen der Seinen mehr,

Und diesen Wenigen nicht mehr wie sonst.

Missgünstig sieht er jedes Edlen Sohn

Als seines Reiches Folger an, er fürchtet

Ein einsam hilflos Alter, ja vielleicht

Verwegnen Aufstand und frühzeitigen Tod.

Der Scythe setzt ins Reden keinen Vorzug,

Am Wenigsten der König. Er, der nur

Gewohnt ist zu befehlen und zu thun,

¹⁴¹ *des neuen Glückes*, új meg új szerencsének kiapadhatatlan forrása.

¹⁴² *unwirthbar* = ungastfreundlich (ἀξενος).

¹⁴⁷ *der seine Thaten wägt* d. h. der ihnen viel Gewicht beilegt, nagy fontosságot tulajdonít tetteinek, — nagyra van velük.

¹⁴⁸ *Auch den*, hozzá értendő *tadelt man*; — *zu stolz* = *aus zu grossem Stolze*.

¹⁴⁹ *zu eitel* = *aus zu grosser Eitelkeit*; — *hebt*, e. h. *erhebt* v. ö. 129. v.

¹⁵⁴ *ängstest* szokottabb alakja *ängstigest*, rémiteni; — *mit jedem guten Worte*, azaz *gutgemeint*, jó szándékkal mondott.

¹⁶⁰ *jedes Edlen Sohn*, a főurak, az ország nagyjainak fiai, kik halála után igényt tarthatnak a trónra.

¹⁶¹ *Folger* = *Nachfolger*, utód.

¹⁶⁴ *Der Scythe setzt ins Reden keinen Vorzug*. A scytháknak szófukarsága a görögöknél közmondásossá vált, és a durva, röviden elutasító válasz scythá beszédnek neveztetett. (ἢ ἀπὸ Σκυθῶν ἕρησις.)

¹⁶⁵ *der König*, itt nem általában a királyok, mint az előbbi vers-

Kennt nicht die Kunst, von Weitem ein Gespräch
Nach seiner Absicht langsam fein zu lenken.

Erschwer's ihm nicht durch ein rückhaltend Weigern,

170 Durch ein vorsätzlich Missverstehen! Geh

Gefällig ihm den halben Weg entgegen!

Iphigenie. Soll ich beschleunigen, was mich bedroht?

Arkas. Willst du sein Werben eine Drohung nennen?

Iphigenie. Es ist die schrecklichste von allen mir.

175 **Arkas.** Gieb ihm für seine Neigung nur Vertraun!

Iphigenie. Wenn er von Furcht erst meine Seele löst.

Arkas. Warum verschweigst Du Deine Herkunft ihm?

Iphigenie. Weil einer Priesterin Geheimniss ziemt.

Arkas. Dem König sollte nichts Geheimniss sein;

180 Und ob er's gleich nicht fordert, fühlt er's doch

Und fühlt es tief in seiner grossen Seele,

Dass Du sorgfältig Dich vor ihm verwehrst.

Iphigenie. Nährt er Verdruss und Unmuth gegen mich?

Arkas. So scheint es fast. Zwar schweigt er auch von Dir;

185 Doch haben hingeworfne Worte mich

Belehrt, dass seine Seele fest den Wunsch

Ergriffen hat, Dich zu besitzen. Lass,

O überlass ihm nicht sich selbst, damit

In seinem Busen nicht der Unmuth reife

190 Und Dir Entsetzen bringe, Du zu spät

An meinen treuen Rath mit Reue denkst!

Iphigenie. Wie? Sinnt der König, was kein edler Mann,

ben der Scythe, hanem csak Thoas maga értendő, ez egy különös jellemvonása.

¹⁷³ *Werben*, tulajdonképen *szerezni* vagy *valamire törekedni*; de ha valamely tárgy közelebbi meghatározás nélkül áll, mint itt, mindig azon különös jelentéssel bír: *vkít nőül kérni*.

¹⁷⁵ Arkas úgy érti Iphigenia szavait, hogy nem szeretheti a királyt, nem érez semmi hajlamot hozzá, és azért tartja fenyegetésnek a kívánságot, hogy felesége legyen. Erre mondja Arkas, ha már hajlamát nem viszonzhatja, legalább legyen hozzá őszinte és bizalmas.

¹⁷⁸ *Furcht*, t. i. attól való félelme, hogy az őszinte vallomás által mostani helyzetét még rosszabbra változtatná és reményét talán egészen elvesztené.

¹⁸² *verwehrst*, tulajdonkép *őrizni*, itt annyit tesz: titkos homályba burkolózni.

¹⁹⁰ *du zu spät*, az előbb mondottból a *nicht* ide is értendő és így egészítendő ki: *du nicht zu spät an meinen treuen Rath mit Reue denkst*.

Der seinen Namen liebt und dem Verehrung
 Der Himmlischen den Busen bündiget,
 Je denken sollte? Sinnt er, vom Altar
 Mich in sein Bette mit Gewalt zu ziehn?
 So ruf' ich alle Götter und vor allen
 Dianen, die entschlossne Göttin, an,
 Die ihren Schutz der Priesterin gewiss
 Und Jungfrau einer Jungfrau gern gewährt.

195

200

Arkas. Sei ruhig! Ein gewaltsam neues Blut
 Treibt nicht den König, solche Jünglingsthat
 Verwegen auszuüben. Wie er sinnt,
 Befürcht' ich andern harten Schluss von ihm,
 Den unaufhaltbar er vollenden wird;
 Denn seine Seel' ist fest und unbeweglich.
 Drum bitt' ich Dich, vertrau ihm, sei ihm dankbar,
 Wenn Du ihm weiter nichts gewähren kannst!

205

Iphigenie. O sage, was Dir weiter noch bekannt ist!

Arkas. Erfahr's von ihm! Ich seh' den König kommen;
 Du ehrst ihn, und Dich heisst Dein eigen Herz
 Ihm freundlich und vertraulich zu begegnen.
 Ein edler Mann wird durch ein gutes Wort
 Der Frauen weit geführt.

210

Iphigenie (allein). Zwar seh' ich nicht,
 Wie ich dem Rath des Treuen folgen soll,
 Doch folg' ich gern der Pflicht, dem Könige
 Für seine Wohlthat gutes Wort zu geben,
 Und wünsche mir, dass ich dem Mächtigen,
 Was ihm gefällt, mit Wahrheit sagen möge.

215

¹⁹³ *der seinen Namen liebt, jó hírnevét.*

¹⁹⁴ *den Busen bündiget, azaz minden rossz, istentelen szándék-
 tól visszatartja.*

¹⁹⁵ *Sinnt er = azon töri-e eszét?*

²⁰¹ *ein gewaltsam neues Blut, a perc hatása alatt (neu) følger-
 jedő szenvedély (Blut), mely erőszakosan (gewaltsam) tör ki.*

²⁰³ *Wie er sinnt, seiner ganzen Gesinnung nach, egész gondol-
 kozásmódja, jelleme után ítélve. Erre vonatkozik a 206. vers. Denn
 seine Seel ist fest und unbeweglich.*

²⁰⁴ *harten Schluss, e. h. Entschluss, kegyetlen elhatározás.*

DRITTER AUFTRITT.

IPHIGENIE. THOAS.

220 Iphigenie. Mit königlichen Gütern segne Dich
 Die Göttin : Sie gewähre Sieg und Ruhm
 Und Reichthum und das Wohl der Deinigen
 Und jedes frommen Wunsches Fülle Dir,
 Dass, der Du über Viele sorgend herrschest,
 225 Du auch vor Vielen seltnes Glück genieusst !

Thoas. Zufrieden wär' ich, wenn mein Volk mich rühmte :
 Was ich erwarb, genossen Andre mehr
 Als ich. Der ist am glücklichsten, er sei
 Ein König oder ein Geringer, dem
 230 In seinem Hause Wohl bereitet ist.
 Du nahmest Theil an meinen tiefen Schmerzen,
 Als mir das Schwert der Feinde meinen Sohn,
 Den letzten, besten, von der Seite riss.
 So lang' die Rache meinen Geist besass,
 235 Empfund ich nicht die Oede meiner Wohnung ;
 Doch jetzt, da ich befriedigt wiederkehre,
 Ihr Reich zerstört, mein Sohn gerochen ist,
 Bleibt mir zu Hause nichts, das mich ergetze.
 Der fröhliche Gehorsam, den ich sonst

220 *Mit königlichen Gütern.* Iphigenia maga sorolja fel a következő sorokban, melyek azok : Sieg, Ruhm, Reichthum, das Wohl der Deinigen stb.

222 *das Wohl der Deinigen,* itt ezen kifejezés alatt nem, mint közönségesen, a családtagok értendők, hanem az alattvalók általában.

223 *jedes frommes Wunsches Fülle ; fromm,* a kívánság akkor, ha tiszta szándékkal, tiszta szívből ered. — *Fülle,* e. h. Erfüllung.

225 *seltnes Glück,* kiváló szerencse.

226 és 227 Az összefüggés e két vers között, melyre a kettőspont az első vers végén is utal, a következő : Én meg volnék elégedve, ha népem elismerné jóakaratomat, mert a mit teszek, az ő javára teszem, és a mit szerzek, inkább az én alattvalóim élvezik, mint én ; nem önzés és szeszély vagy személyes vágyak kielégítése kútforrása tetteimnek.

230 *in seinem Hause,* a családi körben.

234 *besass,* einnahm, gefangen hielt — teljesen elfoglalta, úgy, hogy másra nem gondolhatott.

237 *gerochen,* közönséges beszédben már nem használhatjuk ezt az alakot, hanem *gerücht.*

Aus einem jeden Auge blicken sah,
 Ist nun von Sorg' und Unmuth still gedämpft.
 Ein Jeder sinnt, was künftig werden wird,
 Und folgt dem Kinderlosen, weil er muss.
 Nun komm' ich heut in diesen Tempel, den
 Ich oft betrat um Sieg zu bitten und
 Für Sieg zu danken. Einen alten Wunsch
 Trag' ich im Busen, der auch Dir nicht fremd
 Noch unerwartet ist: Ich hoffe, Dich
 Zum Segen meines Volks und mir zum Segen
 Als Braut in meine Wohnung einzuführen.

240

245

250

Iphigenie. Der Unbekannten bietest Du zu viel,
 O König, an. Es steht die Flüchtige
 Beschämt vor Dir, die nichts an diesem Ufer
 Als Schutz und Ruhe sucht, die Du ihr gabst.

Thoas. Dass Du in das Geheimniss Deiner Ankunft
 Vor mir wie vor dem Letzten stets Dich hüllest,
 Wär' unter keinem Volke recht und gut.
 Dies Ufer schreckt die Fremden; das Gesetz
 Gebietet's und die Noth. Allein von Dir
 Die jedes frommen Rechts genießt, ein wohl

255

260

²⁴¹ *Sorg und Unmuth*; *Sorge* um die Zukunft und *Unmuth* wegen der Ungewissheit, a mint Thoas maga is kifejti a következő sorokban.

²⁴³ Ezen mondát a prózai földolgozásban így hangzik: «Mein Volk scheint nur mit Unmuth einem Einsamen zu folgen: denn wo nicht Hoffnung ist da bleibt kein Leben und kein Zutrauen».

²⁵² *die Flüchtige*. Iphigenia idejövételét úgy tünteti fel, mint ha ismeretlen okokból hazájából menekülnie kellett volna; azért mondja a következő sorokban: «die nichts an diesem Ufer als Schutz und Ruhe sucht».

²⁵⁵ *das Geheimniss deiner Ankunft*. Némely kiadásokban és a prózai földolgozásban *Abkunft* van, de a király most nem származásáról, hanem azon titokról beszél, mely őt Taurisba hozta. Igaz, hogy idejöttének titkát nem fődözhette fel a nélkül, hogy származását el ne árúlja.

²⁵⁶ *wie vor dem Letzten*, t. i. dem niedrigsten der Unterthanen.

²⁵⁷ *recht und gut, nicht recht*, a mennyiben a királynak joga van az országában tartózkodók származása és kiléte felől felvilágosítást követelni; *nicht gut*, mert semmi sem alkalmasabb valaki ellen gyanút kelteni, mint ha multját szándékosan eltitkolja.

²⁵⁹ *und die Noth*, mert: «der Grieche wendet oft sein lüsterne Auge den fernen Schätzen der Barbaren zu» (V, 6).

²⁶⁰ *jedes frommen Rechts*. Thoas evvel elismeri a vendégszeretetet, mint az isteni törvények által szentesített jogot.

Von uns empfangner Gast nach eignem Sinn
 Und Willen ihres Tages sich erfreut,
 Von Dir hoff't ich Vertrauen, das der Wirth
 Für seine Treue wol erwarten darf.

- ²⁶⁵ Iphigenie. Verbarg ich meiner Eltern Namen und
 Mein Haus, o König, war's Verlegenheit,
 Nicht Misstraun. Denn vielleicht, ach, wüsstest Du,
 Wer vor Dir steht, und welch verwünschtes Haupt
 Du nährst und schützezt, ein Entsetzen fasste
²⁷⁰ Dein grosses Herz mit seltnem Schauer an,
 Und statt die Seite Deines Thrones mir
 Zu bieten, triebest Du mich vor der Zeit
 Aus Deinem Reiche, stiessst mich vielleicht,
 Eh zu den menen frohe Rückkehr mir
²⁷⁵ Und Meiner Wandrung Ende zugedacht ist,
 Dem Elend zu, das jeden Schweifenden,
 Von seinem Haus Vertriebnen, überall
 Mit kalter, fremder Schreckenshand erwartet.

- Thoas. Was auch der Rath der Götter mit Dir sei,
²⁸⁰ Und was sie Deinem Haus und dir gedenken,
 So fehlt es doch, seitdem Du bei uns wohnst
 Und eines frommen Gastes Recht genieusstest,
 An Segen nicht, der mir von oben kommt.
 Ich möchte schwer zu überreden sein,
²⁸⁵ Dass ich an Dir ein schuldvoll Haupt beschütze.

²⁶⁸ *verwünschtes Haupt*, nem önlhibája, hanem elődeinek bünei miatt átok sujtotta fő. V. ö. «leider fasste da ein fremder Fluch mich an». (I, 2. v. 84)

²⁷⁰ *dein grosses Herz*, nemes szívedet.

²⁷⁵ *meiner Wandrung Ende*, így nevezi Iphigenia remélt visszatérését övéihez, mert eltávolíttatását Taurisba csak vezeklő zarándokolásnak tartja az istenek kiengesztelésére.

²⁷⁶ *Elend*, «urbedeutung dieses schönen von heimweh eingegebenen Wortes ist das wohnen im ausland, in der fremde». (Grimm, D.W.B. III. 406) ebből származott baj, nyomor, nyomatékos ellentétet képez az előbb említett *frohe Rückkehr*-hez.

²⁷⁸ *mit kalter fremder Schreckenshand*, ellentétben a szerető rokonok tárt karjaival. *Kalt és fremd* jelzők a rideg visszautasítást fejezik ki.

²⁷⁹ *Rath*, a. m. Beschluss vagy mint I, 2. v. 204. Schluss, végzés, elhatározás, összetételben is előfordul *Rathschluss*. Akármit végeztek fölötted az istenek.

²⁸⁰ *gedenken*, közönségesen *zudenken*, v. ö. 275. v. vkinek vmit szánni.

Iphigenie. Dir bringt die Wohlthat Segen, nicht der Gast.

Thoas. Was man Verruchten thut, wird nicht gesegnet,
 Drum endige Dein Schweigen und Dein Weigern ;
 Es fordert dies kein ungerechter Mann.
 Die Göttin übergab Dich meinen Händen ; 290
 Wie Du ihr heilig warst, so warst Du's mir.
 Auch sei ihr Wink noch künftig mein Gesetz :
 Wenn Du nach Hause Rückkehr hoffen kannst,
 So sprech' ich Dich von aller Forderung los.
 Doch ist der Weg auf ewig Dir versperrt, 295
 Und ist Dein Stamm vertrieben oder durch
 Ein ungeheures Unheil ausgelöscht,
 So bist Du mein durch mehr als ein Gesetz.
 Sprich offen, und Du weisst, ich halte Wort.

Iphigenie. Vom alten Bande löset ungern sich 300
 Die Zunge los, ein langverschwiegenes
 Geheimniss endlich zu entdecken ; denn
 Einmal vertraut, verlässt es ohne Rückkehr
 Des tiefen Herzens sichere Wohnung, schadet,
 Wie es die Götter wollen, oder nützt. 305
 Vernimm ! Ich bin aus Tantalus' Geschlecht.

Thoas. Du sprichst ein grosses Wort gelassen aus.
 Nennst Du Den Deinen Ahnherrn, den die Welt
 Als einen ehemals Hochbegnadigten
 Der Götter kennt ? Ist's jener Tantalus, 310
 Den Jupiter zu Rath und Tafel zog,
 An dessen alterfahnen, vielen Sinn
 Verknüpfenden Gesprächen Götter selbst
 Wie an Orakelsprüchen sich ergetzten ?

²⁸⁷ *Verruchten*, hirhedt, gonosz ; ugyanabból a töből : ruchlos, ruchbar, Geruch, Gerücht.

²⁸⁹ *Es fordert dies kein ungerechter Mann*, tulajdonkép azt akarja mondani, hogy követelése nem igazságtalan ; *in seinen Forderungen nicht ungerecht*.

²⁹⁸ *durch mehr als ein Gesetz*, mert eltekintve a háladatosságtól, mely által Iphigenia annyira le van kötelezve irányában, azután ő lesz egyedüli védője és sorsa egészen tőle függ.

³⁰⁰ *Tantalus*, Jupiternek fia. Anyja Pluto, kinek neve már földi kincseire, roppant gazdagságára utal. Lakhelye Hermos termékeny síksága és a Sipylos hegység Lydiában. A prózai alakban e hely így hangzik : «Ich bin aus Tantalus' merkwürdigem Geschlecht,» de e jelző a hatást nagyon gyöngíti.

³¹¹ *Tafel* = tabula, asztal.

³¹² *alterfahren*, erfahren wie ein Alter, sokat tapasztalt.

- 515 **Iphigenie.** Er ist es ; aber Götter sollten nicht
Mit Menschen wie mit ihres Gleichen wandeln ;
Das sterbliche Geschlecht ist viel zu schwach,
In ungewohnter Höhe nicht zu schwindeln.
Unedel war er nicht und kein Verräther,
520 Allein zum Knecht zu gross, und zum Gesellen
Des grossen Donnerers nur ein Mensch. So war
Auch sein Vergehen menschlich ; ihr Gericht
War streng, und Dichter singen : Uebermuth
Und Untreu stürzten ihn von Jovis Tisch
525 Zur Schmach des alten Tartarus hinab.
Ach, und sein ganz Geschlecht trug ihren Hass.
Thoas. Trug es die Schuld des Ahnherrn oder eigne ?
Iphigenie. Zwar die gewalt'ge Brust und der Titanen
Kraftvolles Mark war seiner Söhn' und Enkel
530 Gewisses Erbtheil ; doch es schmiedete
Der Gott um ihre Stirn ein ehern Band :
Rath, Mässigung und Weisheit und Geduld
Verborg er ihrem scheuen, düstern Blick ;
Zur Wuth ward ihnen jegliche Begier,
535 Und grenzenlos drang ihre Wuth unher.
Schon Pelops, der Gewaltig-wollende,
Des Tantalus geliebter Sohn, erwarb
Sich durch Verrath und Mord das schönste Weib,

³¹⁶ *wandeln* = umgehn, érintkezni.

³²⁰ *Gesellen*, egyenrangú társ.

³²¹ *des grossen Donnerer's*. Jupiternek mellékneve.

³²² *sein Vergehen*, az istenek közötték vele terveiket és nektárt és ambrosiát is adtak neki, ő pedig kérkedésből elbeszélte a hallottakat barátainak és szavainak igazolására az isteni eledelből is adott nekik. Azért arra ítelték az istenek, hogy szomjazva a vízben kellett állnia, mely valahányszor lehajolt inni, visszafolyt ; körül volt véve a legszebb gyümölcsfaktól, melyeknek ágait, valahányszor örök éhséggel utánuk nyúlt, egy szél fölhajtotta, hogy el ne érhesse.

³²³ *Dichter singen*, evvel Iphigenia azt akarja mondani, hogy ő nem tartja őset oly bűnösnek, és ezt csak a költők találták föl.

³²⁵ *des alten Tartarus*, az alvilág, azért neveztetik öregnek, azaz ősréGINEK, mert már Kronos és a többi titánok is oda száműzettek.

³²⁸ *Titanen*, Uranos és Gaea gyermekei, kik ez utóbbi által folytonosan unszolva hosszú, elkeseredett harcot vívtak az istenekkel (titanomachia), de utoljára is legyőzettek és a Tartarusba vettettek. Ezeknek ivadékai *titánok* név alatt foglaltatnak össze.

³³¹ *chern*, ércből való, a görög χαλκρο; után ; a költő ezen jelzőt gyakran és előszeretettel használja.

Oenomaos' Erzeugte, Hippodamien.

Sie bringt den Wünschen des Gemahls zwei Söhne,

Thyest und Atreus. Neidisch sehen sie

Des Vaters Liebe zu dem ersten Sohn,

Aus einem andern Bette wachsend, an.

Der Hass verbindet sie, und heimlich wagt

Das Paar im Brudermord die erste That.

Der Vater wähnet Hippodamien

Die Mörderin, und grimmig fordert er

Von ihr den Sohn zurück, und sie entleibt

Sich selbst —

Thoas. Du schweigest? Fahre fort zu reden!

Lass Dein Vertraun Dich nicht gereuen! Sprich!

Iphigenie. Wohl Dem, der seiner Väter gern gedenkt,

Der froh von ihren Thaten, ihrer Grösse

Den Hörer unterhält und, still sich freuend,

Ans Ende dieser schönen Reihe sich

Geschlossen sieht! Denn es erzeugt nicht gleich

Ein Haus den Halbgott noch das Ueugeuer;

Erst eine Reihe Böser oder Guter

Bringt endlich das Ensetzen, bringt die Freude

Der Welt hervor. — Nach ihres Vaters Tode

Gebieten Atreus und Thyest der Stadt,

Gemeinsam herrschend. Lange konnte nicht

Die Eintracht dauern. Bald enteehrt Thyest

Des Bruders Bette. Rächend treibt Atreus

Ihn aus dem Reiche. Tückisch hatte schon

Thyest, auf schwere Thaten sinnend, lange

Dem Bruder einen Sohn entwandt und heimlich

Ihn als den seinen schmeichelnd auferzogen.

Dem füllet er die Brust mit Wut und Rache

Und sendet ihn zur Königsstadt, dass er

³³⁹ Oenomaos, Pisa királya, azon jóslatot kapta, hogy leányának férje által fog megöletni, azért a leány minden kéréjével versenyzett a kocsizásban, melyben fölülmulthatatlannak tartá magát, azon föltétellel, hogy ha legyőzetnek, megöletnek, és így már sok ifjú esett áldozatul. Pelops azonban, *der Gewaltig-wollende*, a tántoríthatatlan akaratú, ettől nem riad vissza, megnyeri a király kocsi-vezetőjét, kinek segítségével legyőzi csel által Oenomaost és megöli, és a kit azután szintén hála fejében a tengerbe dobát és így jut Hippodamia birtokába.

³⁴² zu dem ersten Sohn, neve Chrysispos, egy nymphának fia.

³⁶⁶ einen Sohn, neve Pleisthenes, anyja, Atreus felesége Aërope, Minos király leánya volt.

- 370 Im Oheim seinen eignen Vater morde.
 Des Jünglings Vorsatz wird entdeckt; der König
 Straft grausam den gesandten Mörder, wähdend,
 Er tödte seines Bruders Sohn. Zu spät
 Erfährt er, wer vor seinen trunknen Augen
 375 Gemartert stirbt; und die Begier der Rache
 Aus seiner Brust zu tilgen, sinnt er still
 Auf unerhörte That. Er scheint gelassen,
 Gleichgiltig und versöhnt, und lockt den Bruder
 Mit seinen beiden Söhnen in das Reich
 380 Zurück; ergreift die Knaben, schlachtet sie
 Und setzt die ekle, schaudervolle Speise
 Dem Vater bei dem ersten Mahle vor.
 Und da Thyest an seinem Fleische sich
 Gesättigt, eine Wehmuth ihn ergreift,
 385 Er nach den Kindern fragt, den Tritt, die Stimme
 Der Knaben an des Saales Thüre schon
 Zu hören glaubt, wirft Atreus grinsend
 Ihm Haupt und Füsse der Erschlagenen hin. —
 Du wendest schauernd Dem Gesicht, o König!
 390 So wendete die Sonn' ihr Antlitz weg
 Und ihren Wagen aus dem ew'gen Gleise.
 Dies sind die Ahnherm Deiner Priesterin;
 Und viel unseliges Geschick der Männer,
 Viel Thaten des verworrenen Sinnes deckt
 395 Die Nacht mit schweren Fittigen und lässt
 Uns nur in grauenvolle Dämmerung sehn.
 Thoas. Verbirg sie schweigend auch! Es sei genug
 Der Gräuel! Sage nun, durch welch ein Wunder
 Von diesem wilden Stamme Du entsprangst.
 400 Iphigenie. Des Atreus ältester Sohn war Agamemnon;
 Er ist mein Vater. Doch ich darf es sagen:
 In ihm hab' ich seit meiner ersten Zeit
 Ein Muster des vollkommenen Manns gesehn.
 Ihm brachte Klytämnestra mich, den Erstling

³⁷⁴ *trunken*, ittás, gyönyörben uszó, benső megelégedéstől ragyogó. Boszújának kielégítése mintegy kéjérzetet szül benne.

³⁹¹ Az ókori költők közül többen így beszélnek e szörnyű tettek hatását. Euripides így írja le:

Des Kreislaufs flüchtig beschwingte Rosse
 Riss Helios aus seiner Bahn
 Und wandte den heiligen Strahlenwagen

Der Liebe, dann Elektren. Ruhig herrschte
 Der König, und es war dem Hause Tantal's 405
 Die lang' entbehrte Rast gewährt. All'in
 Es mangelte dem Glück der Eltern noch
 Ein Sohn; und kaum war dieser Wunsch erfüllt,
 Dass zwischen beiden Schwestern nun Orest,
 Der Liebling, wuchs, als neues Uebel schon 410
 Dem sichern Hause zubereitet war.
 Der Ruf des Krieges ist zu Euch gekommen,
 Der, um den Raub der schönsten Frau zu rächen,
 Die ganze Macht der Fürsten Griechenlands 415
 Um Trojens Mauern lagerte. Ob sie
 Die Stadt gewonnen, ihrer Rache Ziel
 Erreicht, vernahm ich nicht. Mein Vater führte
 Der Griechen Heer. In Aulis harreten sie
 Auf günst'gen Wind vergebens; denn Diana,
 Erzürnt auf ihren grossen Führer, hielt 420
 Die Eilenden zurück und forderte
 Durch Kalchas' Mund des Königs älteste Tochter.
 Sie lockten mit der Mutter mich ins Lager,
 Sie rissen mich vor den Altar und weihen 425
 Der Göttin dieses Haupt. — Sie war versöhnt;
 Sie wollte nicht mein Blut und hüllte rettend
 In eine Wolke mich; in diesem Tempel
 Erkennt' ich mich zuerst vom Tode wieder.
 Ich bin es selbst, bin Iphigenie, 430
 Des Atreus Enkel, Agamemnon's Tochter,
 Der Göttin Eigenthum, die mit Dir spricht.

Thoas. Mehr Vorzug und Vertrauen geb' ich nicht
 Der Königstochter als der Unbekannten.

Ich wiederhole meinen ersten Antrag: 435

Komm, folge mir und theile, was ich habe!

Iphigenie. Wie darf ich solchen Schritt, o König, wagen?

⁴²¹ *Erzürnt auf ihren grossen Führer*, ihren, t. i. der Griechen.
 A monda e részben sokfélekép variál. Némelyek szerint azért haragudott Diana, mert Agamemnon egy szent szarvast ölt meg; mások szerint azért, mert dicsekedett, hogy jobb vadász, mint az istennő; mások szerint pedig azért, mert Iphigenia születésének évében tett ígétét, mely szerint ez évnek legszebb gyümölcsét fölüldozza az istennőnek, nem teljesítette. Euripides ez utolsó versiót fogadja el, és valószínűleg Goethe is erre gondolt.

^{424—426} Az Euripides-féle *Iphigenia Aulisban* és a Racine-féle *Iphigenia* tartalma.

Hat nicht die Göttin, die mich rettete,
Allein das Recht auf mein geweihtes Leben?

440 Sie hat für mich den Schutzort ausgesucht,
Und sie bewahrt mich einem Vater, den
Sie durch den Schein genug gestraft, vielleicht
Zur schönsten Freude seines Alters hier.
Vielleicht ist mir die frohe Rückkehr nah,
445 Und ich, auf ihren Weg nicht achtend, hätte
Mich wider ihren Willen hier gefesselt?
Ein Zeichen bat ich, wenn ich bleiben sollte.

Thoas. Das Zeichen ist, dass Du noch hier verweilst.
Such Ausflucht solcher Art nicht ängstlich auf!

450 Man spricht vergebens viel, um zu versagen;
Der Andre hört von Allem nur das Nein.

Iphigenie. Nicht Worte sind es, die nur blenden sollen;
Ich habe Dir mein tiefstes Herz entdeckt.

Und sagst Du Dir nicht selbst, wie ich dem Vater,
455 Der Mutter, den Geschwistern mich entgegen
Mit ängstlichen Gefühlen sehnen muss,
Dass in den alten Hallen, wo die Trauer
Noch manchmal stille meinen Namen lispelt,
Die Freude wie um eine Neugeborne
460 Den schönsten Kranz von Säul' an Säulen schlinge!
O, sendetest Du mich auf Schiffen hin!
Du gäbest mir und Allen neues Leben.

Thoas. So kehr zurück! *Thu*, was Dein Herz Dich heisst,
Und höre nicht die Stimme gutes Rath's

465 Und der Vernunft! Sei ganz ein Weib und gieb
Dich hin dem Triebe, der Dich zügellos
Ergreift und dahin oder dorthin reisst!
Wenn ihnen eine Lust im Busen brennt,
Hält vom Verräther sie kein heilig Band,
470 Der sie dem Vater oder dem Gemahl
Aus langbewährten, treuen Armen lockt;
Und schweigt in ihrer Brust die rasche Gluth,
So dringt auf sie vergebens treu und mächtig

⁴⁵⁹ wie um eine Neugeborne, Athenben az ajtó-félfákat, ha fiú született, olajágakkal, ha leány, gyapjuval fonták körül.

⁴⁶⁸ Wenn ihnen eine Lust im Busen brennt, ihnen, t. i. den Weibern, összefüggésben az előbbivel: Sei ganz ein Weib. Az egész beszéd vonatkozás Helenára.

⁴⁷² rasche Gluth, heves szenvedély.

Der Ueberredung goldne Zunge los.

Iphigenie. Gedenk, o König, Deines edeln Wortes!

Willst Du mein Zutraun so erwidern? Du

Schienst vorbereitet, Alles zu vernehmen.

Thoas. Aufs Ungehoffte war ich nicht bereitet;

Doch sollt' ich's auch erwarten; wusst' ich nicht,

Dass ich mit einem Weibe handeln ging?

Iphigenie. Schilt nicht, o König, unser arm Geschlecht!

Nicht herrlich wie die euern, aber nicht

Unedel sind die Waffen eines Weibes.

Glaub es, darin bin ich Dir vorzuziehn,

Dass ich Dein Glück mehr als Du selber kenne.

Du wähnest, unbekannt mit Dir und mir,

Ein näher Band werd' uns zum Glück vereinen.

Voll gutes Muthes wie voll gutes Willens,

Dringst Du in mich, dass ich mich fügen soll;

Und hier dank' ich den Göttern, dass sie mir

Die Festigkeit gegeben, dieses Bündniß

Nicht einzugehen, das sie nicht gebilligt.

Thoas. Es spricht kein Gott, es spricht Dein eignes Herz.

Iphigenie. Sie reden nur durch unser Herz zu uns.

Thoas. Und hab' ich sie zu hören nicht das Recht?

Iphigenie. Es überbraust der Sturm die zarte Stimme.

Thoas. Die Priesterin vernimmt sie wol allein?

Iphigenie. Vor allen Andern merke sie der Fürst!

Thoas. Dein heilig Amt und Dein geerbtes Recht

An Jovis Tisch bringt Dich den Göttern näher

Als einen erdebornen Wilden.

Iphigenie. So

Büss' ich nun das Vertraun, das Du erzwangst.

Thoas. Ich bin ein Mensch; und besser ist's wir enden.

So bleibe denn mein Wort: Sei Priesterin

⁴⁷⁴ *der Ueberredung goldne Zunge*, szintén a görögöknél gyakran előforduló igen szép metaphora.

⁴⁷⁸ *bereitet*, e. h. vorbereitet.

⁴⁸⁰ *mit cinem Weibe*, a *Weib* szóban Thoas a legkeserűbb gúnyt fejezi ki, és erre mondja Iphigenia: «Schilt nicht unser arm Geschlecht», ne gúnyold szegény neműket.

⁴⁹⁶ *der Sturm*, a szenvedély vihara sükketté tesz, hogy a szívnek gyengédebb hangjait nem hallhatod.

⁵⁰³ *Ich bin ein Mensch*, azaz nem vagyok minden önzés nélkül; ha mindazon jót, mit eddig tettem veled, nem jutalmazod avval, hogy legforróbb kívánságomat teljesíted, akkor az én barátságom is megszűnik.

- 505 Der Göttin, wie sie Dich erkoren hat ;
 Doch mir verzeih' Diana, dass ich ihr
 Bisher mit Unrecht und mit innerm Vorwurf
 Die alten Opfer vorenthalten habe !
 Kein Fremder nahet glücklich unserm Ufer ;
 510 Von Alters her ist ihm der Tod gewiss.
 Nur Du hast mich mit einer Freundlichkeit,
 In der ich bald der zarten Tochter Liebe,
 Bald stille Neigung einer Braut zu sehn
 Mich tief erfreute, wie mit Zauberbanden
 515 Gefesselt, dass ich meiner Pflicht vergass.
 Du hattest mir die Sinnen eingewiegt,
 Das Murren meines Volks vernahm ich nicht ;
 Nun rufen sie die Schuld von meines Sohnes
 Frühzeit'gem Tode lauter über mich.
 520 Um Deinetwillen halt' ich länger nicht
 Die Menge, die das Opfer dringend fordert.
 Iphigenie. Um meinetwillen hab' ich's nie begehrt.
 Der missversteht die Himmlischen, der sie
 Blutgierig wähnt ; er dichtet ihnen nur
 525 Die eignen grausamen Begierden an.
 Entzog die Göttin mich nicht selbst dem Priester ?
 Ihr war mein Dienst willkommen als mein Tod.
 Thoas. Es ziemt sich nicht für uns, den heiligen
 Gebrauch mit leicht beweglicher Vernunft
 530 Nach unserm Sinn zu deuten und zu lenken.
 Thu' Deine Pflicht, ich werde meine thun.
 Zwei Fremde, die wir in des Ufers Höhlen
 Versteckt gefunden, und die meinem Lande
 Nichts Gutes bringen, sind in meiner Hand.
 535 Mit diesen nehme Deine Göttin wieder
 Ihr erstes, rechtes, lang' entbehrtes Opfer !
 Ich sende sie hieher ; Du weisst den Dienst.

⁵¹⁸ rufen — über mich, saját szerű német szólásmód, melyet csak ily körülírással lehet visszaadni: hangosan vádolnak és átkoznak érte, hogy én vagyok oka fiam kora halálának.

⁵²⁹ mit leicht beweglicher Vernunft, könnyelmű okoskodás.

VIERTER AUFTRITT.

IPHIGENIE (*allein*).

Iphigenie. Du hast Wolken, gnädige Retterin,
Einzuhüllen unschuldig Verfolgte.

Und auf Winden dem ehrnen Geschick sie

Aus den Armen, über das Meer,

Ueber der Erde weiteste Strecken

Und wohin es Dir gut dünkt, zu tragen.

Weise bist Du und siehest das Künftige ;

Nicht vorüber ist Dir das Vergangne,

Und Dein Blick ruht über den Deinen,

Wie Dein Licht, das Leben der Nächte,

Ueber der Erde ruhet und waltet.

O, enthalte vom Blut meine Hände !

Nimmer bringt es Segen und Ruhe ;

Und die Gestalt des zufällig Ermordeten

Wird auf des traurig unwilligen Mörders

Böse Stunden lauern und schrecken.

Denn die Unsterblichen lieben der Menschen

Weit verbreitete gute Geschlechter,

Und sie fristen das flüchtige Leben

Gerne dem Sterblichen, wollen ihm gerne

Ihres eigenen ewigen Himmels

Mitgenießendes, fröhliches Anschauen

Eine Weile gönnen und lassen.

⁵³⁸ *Du hast Wolken*, vonatkozás Iphigeniának saját sorsára Aulisban.

⁵⁴⁰ *den ehernen Geschick*, a kérelhetetlen sors. A görögök fölfogása szerint az istenek is alá voltak rendelve a sorsnak, de Goethe eltér ettől azért, hogy Iphigeniának Dianába helyezett föltétlen bizalmát kitüntesse.

⁵⁴³ *Und wohin es dir gut dünkt*, a hová neked jónak látszik.

⁵⁴⁷ *wie dein Licht*, t. i. a hold.

⁵⁴⁸ *ruhet und waltet*, h. ö. *lauern und schrecken*, *gönnen und lassen*, igen jellemző nyelvsajátság, melynek célja itt, hogy az előadást megnyugtatóan lassítsa.

⁵⁵² *traurig-unwilligen*, h. ö. *Gewaltig-wollende*, Goethe a rövid jellemzésre igen gyakran és találóan használja az összetett mellékneveket.

⁵⁵⁰ *Fristen das Flüchtige Leben*, hosszabbítja a mulékony életet. Das Leben Fristen mit etwas, tulajdonképen annyit tesz, mint az életet fontartani, az élet fentartására szükséges munkát végezni.

ZWEITER AUFZUG.

ERSTER AUFTRITT.

OREST. PYLADES.

Orest. Es ist der Weg des Todes, den wir treten :
 Mit jedem Schritt wird meine Seele stiller.
 Als ich Apollen bat, das grässliche
 Geleit der Rachegeister von der Seite
 5 Mir abzunehmen, schien er Hilf' und Rettung
 Im Tempel seiner vielgeliebten Schwester
 Die über Tauris herrscht, mit hoffnungsreichen,
 Gewissen Götterworten zu versprechen ;
 Und nun erfüllet sich's, dass alle Noth
 10 Mit meinem Leben völlig enden soll.
 Wie leicht wird's mir, dem eine Götterhand
 Das Herz zusammendrückt, den Sinn betäubt,
 Dem schönen Licht der Sonne zu entsagen !
 Und sollen Atreus' Enkel in der Schlacht
 15 Ein siegbekröntes Ende nicht gewinnen,
 Soll ich wie meine Ahnen, wie mein Vater,
 Als Opferthier im Jammertode bluten,
 So sei es ! Besser hier vor dem Altar
 Als im verworfnen Winkel, wo die Netze
 20 Der nahverwandte Meuchelmörder stellt.

³ Als ich Apollen bat. Orestes a delphii jósdában kért tanácsot, hogy szabadulhatna meg az *Erinnysek* — die Rachegeister — üldözésétől.

⁷ mit hoffnungsreichen gewissen Götterworten, reményt nyújtó, biztató isteni szavakkal; az összetétel Götterwort itt azt fejezi ki, hogy minden kétséget kizáró teljes hitet igénylő szavak.

¹¹ Götterhand, Apollo keze, mert ugyancsak Apollo jóslata serkentette őt a bosszúra, mi által anyagyilkossá lett.

¹⁹ im verworfnen Winkel, a házban, mely szentély volt, de most a bűn és szégyen rejtekévé lett.

²⁰ Der nahverwandte Meuchelmörder, mert Aegisthos, Thyestes fia, Agamemnon unokaöccse volt.

Lasst mir so lange Ruh, Ihr Unterird'schen,
 Die nach dem Blut Ihr, das von meinen Tritten
 Herniederträufelnd meinen Pfad bezeichnet,
 Wie losgelassne Hunde spürend hetzt!
 Lasst mich, ich komme bald zu Euch hinab,
 Das Licht des Tags soll Euch nicht sehn, noch mich.
 Der Erde schöner, grüner Teppich soll
 Kein Tummelplatz für Larven sein. Dort unten
 Such' ich Euch auf; dort bindet Alle dann
 Ein gleich Geschick in ew'ge matte Nacht.
 Nur Dich, mein Pylades, Dich meiner Schuld
 Und meines Banns unschuldigen Genossen,
 Wie ungeru nehm' ich Dich in jenes Trauerland
 Frühzeitig mit! Dein Leben oder Tod
 Giebt mir allein noch Hoffnung oder Furcht.

Pylades. Ich bin noch nicht, Orest, wie Du bereit,
 In jenes Schattenreich hinabzugehen.

Ich sinne noch, durch die verworrenen Pfade,
 Die nach der schwarzen Nacht zu führen scheinen,
 Uns zu dem Leben wieder aufzuwinden.
 Ich denke nicht den Tod; ich sinn' und horche,
 Ob nicht zu irgend einer frohen Flucht
 Die Götter Rath und Wege zubereiten.
 Der Tod, gefürchtet oder ungeschürchtet,

^{21—30} Aeschylus Eumenidák című drámájából van véve, (I. bevezetés II. fej.) Ott így hangzik a fúriák kórusa:

Denn wie dem angeschossnen Hirschkalb folgt der Hund,
 So gehen wir dem blutigen Geträufel nach.
 Von der Verfolgung schwerer Arbeit aber keucht
 Die Brust, denn weitem ward durchstreift der Erde Rund
 Und flügellosen Fluges kam nachsetzend ich
 Weit übers Meer, wetteifernd mit der Schiffe Lauf.

(Webers Iphigenie S. 127.)

²⁸ *Larven*, kísértetek, úgy mint *Unterirdische Rachegeister*, szintén megjelölése az Erinnysekek.

³² *Und meines Banns unschuldigen Genossen*. *Bann*, száműzés, mert míg szörnyű bűneért nem bűnhödött, addig ki volt zárva a polgári társadalomból. Pyladest azért nevezi *ártatlan* társának, mert tisztán csak iránta való barátságból vett részt bűneiben is.

³³ *Trauerland*, ép úgy mint *Schattenreich* v. 37. az alvilág.

⁴⁰ *aufzuwinden*, vonatkozás a Theseus mondára, ki az Ariadne fonalon segítette ki magát a Labyrinthból.

⁴¹ *Ich denke nicht den Tod*, szokatlan constructio, e. h. an den Tod.

45 Kommt unaufhaltsam. Wenn die Priesterin
 Schon, unsre Locken weihend abzuschneiden
 Die Hand erhebt, soll Dein' und meine Rettung
 Mein einziger Gedanke sein. Erhebe
 Von diesem Unmuth Deine Seele! Zweifelnd,
 50 Beschleunigest Du die Gefahr. Apoll
 Gab uns das Wort, im Heiligthum der Schwester
 Sei Trost und Hilf' und Rückkehr Dir bereitet.
 Der Götter Worte sind nicht doppelsinnig,
 Wie der Gedrückte sie im Unmuth wähnt.

55 Orest. Des Lebens dunkle Decke breitete
 Die Mutter schon mir um das zarte Haupt,
 Und so wuchs ich herauf, ein Ebenbild
 Des Vaters, und es war mein stummer Blick
 Ein bitterer Vorwurf ihr und ihrem Buhlen.
 60 Wie oft, wenn still Elektra, meine Schwester,
 Am Feuer in der tiefen Halle sass,
 Drängt' ich beklommen mich an ihren Schooss
 Und starrete, wie sie bitter weinte, sie
 Mit grossen Augen an. Dann sagte sie
 65 Von unserm hohen Vater viel. Wie sehr
 Verlangt' ich ihn zu sehn, bei ihm zu sein!
 Mich wünscht' ich bald nach Troja, ihn bald her.
 Es kam der Tag —

Pylades. O, lass von jener Stunde
 Sich Höllengeister nächtlich unterhalten!
 70 Uns gebe die Erinnerung schöner Zeit
 Zu frischem Heldenlaufe neue Kraft!
 Die Götter brauchen manchen guten Mann

⁴⁵ *unsre Locken weitend abzuschneiden*, szokás volt az áldozatoknál, az embereknek ép úgy mint az állatoknak haját levágni.

⁵³ *Der Götter Worte sind nicht doppelsinnig*. Apollo, jóslatának homályossága és kétértelmősége miatt, *Loxios*, azaz a *ferde* melléknevet viselte. De ezen kétértelműség és homályosság által nem akarta szándékosan félrevezetni az embereket, mert az sem az istenség sem a nagy tiszteletben álló jóslatok méltóságának nem felelt volna meg, hanem ösztönzésül szolgált az embereknek, hogy saját belátásuk- és megfontolásukkal is járuljanak hozzá és ne legyenek a sorsnak vak eszközei.

⁶⁵ *Des Lebens dunkle Decke*. Ezen metaphora különösen a nyomasztó, minden szabad fejlődést, minden örömelezetet meggátló helyzetet jelzi.

⁶⁹ *Höllengeister*. Ezen modern kifejezés nem igen illik egy görög szájába.

Zu ihrem Dienst auf dieser weiten Erde.
 Sie haben noch auf Dich gezählt; sie gaben
 Dich nicht dem Vater zum Geleite mit,
 Da er unwillig nach dem Orkus ging.

75

Orest. O, wär' ich, seinen Saum ergreifend, ihm
 Gefolgt!

Pylades. So haben Die, die Dich erhielten,
 Für mich gesorgt; denn was ich worden wäre,
 Wenn Du nicht lebstest, kann ich mir nicht denken,
 Da ich mit Dir und Deinetwillen nur
 Seit meiner Kindheit leb' und leben mag.

80

Orest. Erinure mich nicht jener schönen Tage,
 Da mir Dein Haus die freie Stätte gab,
 Dein edler Vater klug und liebevoll
 Die halberstarrte junge Blüthe pflegte,
 Da Du, ein immer munterer Geselle,
 Gleich einem leichten, bunten Schmetterling
 Um eine dunkle Blume, jeden Tag

85

Um mich mit neuem Leben gaukeltest,
 Mir Deine Lust in meine Seele spieltest,
 Dass ich, vergessend meiner Noth, mit Dir
 In rascher Jugend hingerissen schwärmte.

90

Pylades. Da fing mein Leben an, als ich Dich liebte.

Orest. Sag: meine Noth begann, und Du sprichst wahr.
 Das ist das Aengstliche von meinem Schicksal,
 Dass ich wie ein verpesteter Vertriebner
 Geheimen Schmerz und Tod im Busen trage,
 Dass, wo ich den gesundsten Ort betrete,
 Gar bald um mich die blühenden Gesichter
 Den Schmerzenszug langsamen Tods verrathen.

95

100

Pylades. Der Nächste wär' ich, diesen Tod zu sterben,
 Wenn je Dein Hauch, Orest, vergiftete.
 Bin ich nicht immer noch voll Muth und Lust?

⁷² *manchen guten Mann, gut itt annyit tesz, mint tetterös és a rárótt köteleességét hiven teljesítő.*

⁸¹ *die freie Stätte, Freistätte, menedék.*

⁹⁵ *meine Noth begann, ezt Orestes Pylades nevében mondja, hogy t. i. Pylades szenvedése akkor kezdődött, mikor Orestessel megismerkedett.*

¹¹⁰ *An Brust und Faust, bátorságban és erőben, — dem hohen Ahnherrn, nem vonatkozik határozott személyre, hanem általában a hires ősökre; a régebbi földolgozásokban úgy is áll: «den Ahnherrn».*

105 Und Lust und Liebe sind die Fittige
Zu grossen Thaten.

Orest. Grosse Thaten? Ja,
Ich weiss die Zeit, da wir sie vor uns sahn.

Wenn wir zusammen oft dem Wilde nach
Durch Berg' und Thäler rannten und dereinst,
110 An Brust und Faust dem hohen Ahnherrn gleich,
Mit Keul' und Schwert dem Ungeheuer so
Dem Räuber auf der Spur, zu jagen hofften,
Und dann wir Abends an der weiten See
Uns an einander lehrend ruhig sassen,
115 Die Wellen bis zu unsern Füssen spielten,
Die Welt so weit, so offen vor uns lag,
Da fuhr wol Einer manchmal nach dem Schwert,
Und künft'ge Thaten drangen wie die Sterne
Rings um uns her unzählig aus der Nacht.

120 Pylades. Unendlich ist das Werk, das zu vollführen
Die Seele dringt. Wir möchten jede That
So gross gleich thun, als wie sie wächst und wird,
Wenn Jahre lang durch Länder und Geschlechter
Der Mund der Dichter sie vermehrend walzt.

125 Es klingt so schön, was unsre Väter thaten,
Wenn es, in stillen Abendschatten ruhend,
Der Jüngling mit dem Ton der Harfe schlürft;
Und was wir thun, ist, wie es ihnen war,
Voll Müh und eitel Stückwerk;

130 So laufen wir nach dem, was vor uns flieht,
Und achten nicht des Weges, den wir treten,
Und sehen neben uns der Ahnherrn Tritte
Und ihres Erdelebens Spuren kaum.

Wir eilen immer ihrem Schatten nach,
135 Der göttergleich in einer weiten Ferne
Der Berge Haupt auf goldnen Wolken krönt.
Ich halte nichts von Dem, der von sich denkt,
Wie ihn das Volk vielleicht erheben möchte;

¹²⁷ Mit dem Ton der Harfe, a dalnokok (rhapsódok) a lakmározó fejedelmek vagy az ünnepélyek alkalmával összegyűlt nép előtt, hárfá kíséretében énekelték a hősök tetteit.

¹²⁹ eitel Stückwerk, minden terv és összefüggés nélkül, eitel = csupa.

¹³⁷ Ich halte nichts von dem; von jemandem etwas halten, vkit nagyra tartani, becsülni.

Allein, o Jüngling, danke Du den Göttern,
Dass sie so früh durch Dich so viel gethan.

140

Orest. Wenn sie dem Menschen frohe That bescheren,
Dass er ein Unheil von den Seinen wendet,
Dass er sein Reich vermehrt, die Grenzen sichert,
Und alte Feinde fallen oder fliehn,

Dann mag er danken! Denn ihm hat ein Gott
Des Lebens erste, letzte Lust gegönnt.

145

Mich haben sie zum Schlächter auserkoren.
Zum Mörder meiner doch verehrten Mutter,
Und, eine Schandthat schändlich rächend, mich
Durch ihren Wink zu Grund gerichtet. Glaube,
Sie haben es auf Tantal's Haus gerichtet,
Und ich, der Letzte, soll nicht schuldlos, soll
Nicht ehrenvoll vergehn.

150

Pylades. Die Götter rächen
Der Väter Missethat nicht an dem Sohn;

Ein Jeglicher, gut oder böse, nimmt
Sich seinen Lohn mit seiner That hinweg.

155

Es erbt der Eltern Segen, nicht ihr Fluch.

Orest. Uns führt ihr Segen, dünkt mich, nicht hieher.

Pylades. Doch wenigstens der hohen Götter Wille.

Orest. So ist's ihr Wille denn, der uns verderbt.

160

Pylades. Thu', was sie Dir gebieten, und erwarte!

¹³⁹ o Jüngling! Ezen megszólítás Pylades szájából, ki maga is még fiatal, első pillanatra feltünő; de Pylades ezzel nyomatékosan emlékezteti Orestest, hogy még fiatal. A prózai alakban e megszólítás nem fordul elő.

¹⁴⁰ Des Lebens erste, letzte Lust; im schönen Traume des Jünglings, und in der wohlthuenden Erinnerung des Greises.

¹⁴⁵ eine Schandthat schändlich rächend, bünt bünnel boszulni; eine Schandthat durch eine Schandthat (igy értendő ez a schändlich) rächend.

¹⁵⁰ durch ihren Wink, tulajdonkép intés, nógatás, jel; itt a. m. akarat.

¹⁵¹ Sie haben es auf Tantals Haus gerichtet, sie haben es darauf abgesehen, Tantalus házát szemelték ki, hogy egészen tönkre tegyék.

¹⁵³ Die Götter rächen etc. Hogy az istenek megbüntetik az atyák bűneit gyermekeiken, ez a görögöknél nem volt vallási hit, hanem költői eredetű, mert különösen a tragikus költők így fogták fel és alakították át a nagy nemzetségek, mint a Pelopidák- és Labdakidákról szóló mondákat.

¹⁵⁷ Ezen hely a prózai alakban így hangzik: «Segen ist erblich, nicht Fluch».

- Bringst Du die Schwester zu Apollen hin,
 Und wohnen Beide dann vereint zu Delphi,
 Verehrt von einem Volk, das edel denkt,
 105 So wird für diese That das hohe Paar
 Dir gnädig sein, sie werden aus der Hand
 Der Unterird'schen Dich erretten. Schon
 In diesen heil'gen Hain wagt keine sich,
 Orest. So hab' ich wenigstens geruh'gen Tod.
- 170 Pylades. Ganz anders denk' ich, und nicht ungeschickt
 Hab' ich das schon Geschehne mit dem Künft'gen
 Verbunden und im Stillen ausgelegt.
 Vielleicht reift in der Götter Rath schon lange
 Das grosse Werk. Diana sehnet sich
 175 Von diesem rauhen Ufer der Barbaren
 Und ihren blut'gen Menschenopfern weg.
 Wir waren zu der schönen That bestimmt,
 Uns wird sie auferlegt, und seltsam sind
 Wir an der Pforte schon gezwungen hier.
- 180 Orest. Mit seltner Kunst flicht Du der Götter Rath
 Und Deine Wünsche klug in Eins zusammen.
 Pylades. Was ist des Menschen Klugheit, wenn sie nicht
 Auf Jener Willen droben achtend lauscht!
 Zu einer schweren That beruft ein Gott
 185 Den edlen Mann, der viel verbrach, und legt
 Ihm auf, was uns unmöglich scheint zu enden.
 Es siegt der Held' und büssend dienet er
 Den Göttern und der Welt, die ihn verehrt.
 Orest. Bin ich bestimmt, zu leben und zu handeln,
 190 So nehm' ein Gott von meiner schweren Stirn
 Den Schwindel weg, der auf dem schlüpfrigen,
 Mit Mutterblut besprengten Pfade fort
 Mich zu den Todten reisst! Er trocken gnädig
 Die Quelle, die, mir aus der Mutter Wunden
 195 Entgegensprudelnd, ewig mich b-fleckt!
- Pylades. Erwart es ruhiger! Du mehrst das Uebel
 Und nimmst das Amt der Furien auf Dich.

¹⁷⁸ *und seltsam sind etc.* a prózában így hangzik: «und seltsam sind wir bis an die Pforte schon geführt». Az egésznek értelme tehát ez: hogy az istenek kedveznek vállalatunknak, abból is kitűnik, hogy nem kell veszélyes eszközökhöz, csselfogáshoz folyamodnunk, hogy a szentélybe jussunk, hanem maguk a barbárok bevezetnek bennünket, úgy hogy csak észre kell vennünk a kedvező pillanatot, hogy célunkat elérhessük.

Lass mich nur sinnen, bleibe still! Zuletzt,
Bedarf's zur That vereinter Kräfte, dann
Ruf' ich Dich auf, und Beide schreiten wir
Mit überlegter Kühnheit zur Vollendung.

200

Orest. Ich hör' Ulyssen reden.

Pylades.

Spotte nicht!

Ein Jeglicher muss seinen Helden wählen,
Dem er die Wege zum Olymp hinauf
Sich nacharbeitet. Lass es mich gestehn:
Mir scheinen List und Klugheit nicht den Mann
Zu schänden, der sich kühnen Thaten weihet.

205

Orest. Ich schätze Den, der tapfer ist und grad.

Pylades. Drum hab' ich keinen Rath von Dir verlangt.

Schon ist ein Schritt gethan. Von unsern Wächtern
Hab' ich bisher gar Vieles ausgelockt.

210

Ich weiss, ein fremdes, göttergleiches Weib
Hält jenes blutige Gesetz gefesselt:

Ein reines Herz und Weibrauch und Gebet
Bringt sie den Göttern dar. Man rühmet hoch

215

Die Gütige; man glaubet, sie entspringe
Vom Stamm der Amazonen, sei geflohn,
Um einem grossen Unheil zu entgehn.

Orest. Es scheint, ihr lichtet Reich verlor die Kraft
Durch des Verbrechers Nähe, den der Fuchs
Wie eine breite Nacht verfolgt und deckt.

220

²⁰¹ mit überlegter Kühnheit, azaz előbb jól megfontolva, de azután minden habozás és ingadozás nélkül.

²⁰² Ich hör Ulyssen reden. A költő csakugyan átruházta Ulysses egy némely jellemző vonását Pyladesre.

²⁰⁴ dem er die Wege zum Olymp hinauf sich nach arbeitet, vonatkozás Herculesre, ki tettei által nyerte el helyét az istenek közt.

²⁰⁸ grad, geraden Sinnes, őszinte, egyenes gondolkozású.

²¹⁷ Amazonen. A taurisi félszigettel szemközt Themiskyra körül a Thermodon mellett volt az Amazonok állama. Ezek oly nők, kik féktelen szabadságszeretetükben még a házasság kötelekeit se veszik fel és harcias vadászéletet folytatnak. Ezen különös néptörzs régi időktől fogva bő anyagot szolgáltatott a költészetnek és a mondának.

²¹⁰ ihr lichtet Reich, a jótékony befolyás, melyet gyakorolt, a kedélyek fölötti uralma.

²²¹ breite Nacht, mely mindent eltakar, mindenre veti árnyékát, a mivel a bűnös érintkezésbe jön.

Die fromme Blutgier löst den alten Brauch
 Von seinen Fesseln los, uns zu verderben.
 Der wilde Sinn des Königs tödtet uns ;

225 Ein Weib wird uns nicht retten, wenn er zürnt.

Pylades. Wohl uns, dass es ein Weib ist! Denn ein Mann,
 Der beste selbst, gewöhnet seinen Geist
 An Grausamkeit und macht sich auch zuletzt

230 Wird aus Gewohnheit hart und fast unkenntlich.

Allein ein Weib bleibt stets auf einem Sinn,
 Den sie gefasst. Du rechnest sicherer

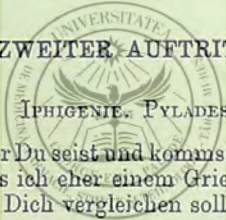
Auf sie im Guten wie im Bösen. — Still !

Sie kommt ; lass uns allein ! Ich darf nicht gleich

235 Ihr unsre Namen nennen, unser Schicksal

Nicht ohne Rückhalt ihr vertraun. Du gehst,

Und eh sie mit Dir spricht, treff' ich Dich noch.

ZWEITER AUFTRITT.

IPHIGENIE. PYLADES.

Iphigenie. Woher Du seist und kommst, o Fremdling, sprich !

Mir scheint es, dass ich eher einem Griechen

240 Als einem Scythen Dich vergleichen soll.

(*Sie nimmt ihm die Ketten ab.*)

Gefährlich ist die Freiheit, die ich gebe ;

Die Götter wenden ab, was Euch bedroht !

Pylades. O süsse Stimme ! Vielwillkommner Ton

Der Muttersprach' in einen fremden Lande !

245 Des väterlichen Hafens blaue Berge

Seh' ich Gefangner neu willkommen wieder

Vor meinen Augen. Lass Dir diese Freude

²²² *die fromme Blutgier*, az emberek kegyetlensége, mely saját
 mentségére isteni törvényekre hivatkozik.

²³¹ *stet* beständig, állhatatos ; *ellentéte* *unstet*.

²⁴² *wenden ab*, mögen abwenden, elhárítani.

²⁴⁵ *des väterlichen Hafens*. Pylades hazáját, Phokist, a korinthusi tengeröböl mosta, de itt inkább a kretai kikötőre kell gondolni, mert a következőkben kretainak vallja magát.

²⁴⁶ *neu willkommen*, t. i. ich sehe sie neuerdings, und sie sind mir willkommen.

Versichern, dass auch ich ein Grieche bin!
 Vergessen hab' ich einen Augenblick,
 Wie sehr ich Dein bedarf, und meinen Geist 250
 Der herrlichen Erscheinung zugewendet.
 O sage, wenn Dir ein Verhängniss nicht
 Die Lippe schliesst, aus welchem unsrer Stämme
 Du Deine göttergleiche Herkunft zählst!

Iphigenie. Die Priesterin, von ihrer Göttin selbst 255
 Gewählet und geheiligt, spricht mit Dir.
 Das lass Dir gnügen! Sage, wer Du seist
 Und welch unselig waltendes Geschick
 Mit dem Gefährten Dich hierher gebracht.

Pylades. Leicht kann ich Dir erzählen, welch ein Uebel 260
 Mit lastender Gesellschaft uns verfolgt.

O, könntest Du der Hoffnung frohen Blick
 Uns auch so leicht, Du Göttliche, gewähren!
 Aus Kreta sind wir, Söhne des Adrast;
 Ich bin der jüngste, Kephalus genannt, 265
 Und er Laodamas, der älteste

Des Hauses. Zwischen uns stand rauh und wild
 Ein mittlerer, und trennte schon im Spiel
 Der ersten Jugend Einigkeit und Lust.

Gelassen folgten wir der Mutter Worten, 270
 So lang' des Vaters Kraft vor Troja stritt;
 Doch als er beutereich zurücke kam

Und kurz darauf verschied, da trennte bald
 Der Streit um Reich und Erbe die Geschwister.

Ich neigte mich zum Aeltsten. Er erschlug 275
 Den Bruder. Um der Blutschuld willen treibt
 Die Furie gewaltig ihn umher.

Doch diesem wilden Ufer sendet uns
 Apoll, der Delphische, mit Hoffnung zu.

Im Tempel seiner Schwester hiess er uns 280
 Der Hilfe segensvolle Hand erwarten.

²⁶⁴ deine göttergleiche Herkunft, ősrégi és igen nemes törzsből.

²⁶¹ mit lastender Gesellschaft, a súlyos következmények és különösen az Erinysek.

²⁶⁴ Aus Kreta sind wir. Az Olysszeában Ulysses is kretainak mondja magát mielőtt fölfedezi kiletét. A kretaiak nagyon hazug emberek hírében állottak a görögöknél. A nevek Adrast, Kephalus stb. nem történetiek, hanem a költő által szabadon képzeltek.

²⁷² beutereich, reich an Beute; de midőn gazdag zsákinánnyal visszatért.

Gefangen sind wir und hierher gebracht
Und Dir als Opfer dargestellt. Du weisst's.

Iphigenie. Fiel Troja? Theurer Mann, versichr' es mir!

²⁸⁵ **Pylades.** Es liegt. O sichere Du uns Rettung zu!

Beschleunige die Hilfe, die ein Gott

Versprach! Erbarme meines Bruders Dich!

O, sag ihm bald ein gutes, holdes Wort!

Doch schone seiner, wenn Du mit ihm sprichst!

²⁹⁰ Das bitt' ich eifrig; denn es wird gar leicht

Durch Freund' und Schmerz und durch Erinnerung

Sein Innerstes ergriffen und zerrüttet.

Ein fieberhafter Wahnsinn fällt ihn an,

Und seine schöne, freie Seele wird

³⁰⁵ Den Furien zum Raube hingegeben.

Iphigenie. So gross Dein Unglück ist, beschwör' ich Dich,

Vergiss es, bis Du mir genug gethan!

Pylades. Die hohe Stadt, die zehen lange Jahre

Dem ganzen Heer der Griechen widerstand,

³⁰⁰ Liegt nun im Schutte, steigt nicht wieder auf.

Doch manche Gräber unsrer Besten heissen

Uns an das Ufer der Barbaren denken.

Achill liegt dort mit seinem schönen Freunde.

Iphigenie. So seid Ihr Götterbilder auch zu Staub!

³⁰⁵ **Pylades.** Auch Palamedes, Ajax Telamon's,

²⁸³ *Du weisst's.* Most már mindent tudsz, mi ránk vonatkozik és téged érdekelhet. Ime én teljes bizalommal voltam irántad és reményelem, hogy nem vonod meg tőlünk pártfogásodat.

²⁸⁵ *Es liegt t. i.* in Schutt und Staub h. ö. v. 300. Igen jellemző ellentét a kérdéshez: Fiel Troja? — Es liegt! Megjegyzendő még Pylades lakonikus felelete, hogy ne kelljen eltérnie a saját ügyéről, mely őt most kizárólag érdekli. Mit nekünk most Troja! te biztosíts számunkra menekülést!

²⁹⁰ *Das bitt' ich eifrig,* ezt különösen kérem, mert ettől nagyon sok függ.

³⁰³ *der Barbaren,* így nevezik a görög tragikusok a trojaiakat.

³⁰³ *mit seinem schönen Freunde t. i.* Patroklos. Ő és Achill volt a két legszebb férfiú a görög seregben. És ezen kiváló testi szépségükre vonatkoznak Iphigenia szavai: «So seid ihr Götterbilder auch zu Staub!»

³⁰⁵ *Palamedes,* Nauplios fia Euboeából, mint igen bölcs és bátor hős volt nevezetes. Ulysses, hogy ne kelljen Trojába mennie, örültnek tetette magát és egy szamarat és egy bikát fogott az eke elé és sőt hintett a barázdákba. Palamedes azonban kis fiát, Telemachost tette útjába, mire Ulysses azonnal kijózandott, és elárulta

Sie sahn des Vaterlandes Tag nicht wieder.

Iphigenie. Er schweigt von meinem Vater, nennt ihn nicht Mit den Erschlagenen. Ja! Er lebt mir noch; Ich werd' ihn sehn! O hoffe, liebes Herz!

Pylades. Doch selig sind die Tausende, die starben 310
Den bittersüssen Tod von Feindes Hand;

Denn wüste Schrecken und ein traurig Ende
Hat den Rückkehrenden statt des Triumphs
Ein feindlich aufgebracht' Gott bereitet.
Kommt denn der Menschen Stimme nicht zu Euch? 315

So weit sie reicht, trägt sie den Ruf umher
Von unerhörten Thaten, die geschahn.

So ist der Jammer, der Myzenens Hallen
Mit immer wiederholten Seufzern füllt,
Dir ein Geheimniss? — Klytämnestra hat 320

Mit Hilf' Aegisthens den Gemahl berückt,
Am Tage seiner Rückkehr ihn ermordet!

Ja, Du verehrest dieses Königs Haus!

Ich seh' es, Deine Brust bekämpft vergebens
Das unerwartet ungeheure Wort. 325

Bist Du die Tochter eines Freundes? Bist
Du nachbarlich in dieser Stadt geboren?

esélet. Ezért Ulysses haragudott Palamedesre és gyanúsította őt a trojaiakkal való titkos egyetértéssel, mire őt a görögök kövezés általi halálra ítélték. — *Ajax Telamon's* = Telamon fia, Salamisból. Achilles után a legvitézebb volt a görög hadseregben és míg Achilles haragudott, addig ő volt az előharcos. Mégis midőn Achilles fegyvereit a legbátrabbnak kellett odaitélni, nem ő, hanem Ulysses kapta azokat, miért Ajax megőrült és saját kardjába dőlt..

³⁰⁶ *des Vaterlandes Tag* = der Tag der Rückkehr in's Vaterland a görög „νόστιμον ἡμᾶς“ után képezve.

³⁰⁹ *liebes Herz*, a homérosi „φίλον κῆρ“ után. Az érzelmek kifejezésénél a szívnek, mint az érzelmek tűzhelyének megszólítása igen gyakori h. ö. alább. v. 364.

³¹² *wüste Schrecken*. Odysseus, Menelaus, és mások évekig tartó szerencsétlen bolyongására vonatkozik, míg hazájukba visszatérhettek; de *trauriges Ende* már közvetlenül Agamemnonra vonatkozik.

³²¹ *berückt*, berüecken = hintergohn, in die Falle locken, törbecsalni.

³²⁴ *bekämpft vergebens etc.* leküzdí magában a szó hatását, hiába nem akarja mutatni, mily mély benyomást tett reá.

³⁴⁷ *nachbarlich*, a prózai alakban ezen hely így hangzik: «Vielleicht bist du die Tochter eines Gastfreundes oder Nachbars?»

Verbirg es nicht und rechne mir' nicht zu,
Dass ich der Erste diese Gräuel melde!

330 Iphigenie. Sag an, wie ward die schwere That vollbracht?

Pylades. Am Tage seiner Ankunft, da der König
Vom Bad erquickt und ruhig, sein Gewand
Aus der Gemahlin Hand verlangend, stieg,
Warf die Verderbliche ein faltenreich

335 Und künstlich sich verwirrendes Gewebe
Ihm auf die Schultern, um das edle Haupt;

Und da er wie von einem Netze sich
Vergebens zu entwickeln strebte, schlug
Aegisth ihn, der Verräther, und verhüllt

340 Ging zu den Todten dieser grosse Fürst.

Iphigenie. Und welchen Lohn erhielt der Mitverschworne?

Pylades. Ein Reich und Bette, das er schon besass.

Iphigenie. So trieb zur Schandthat eine böse Lust?

Pylades. Und einer alten Rache tief Gefühl.

345 Iphigenie. Und wie beleidigte der König sie?

Pylades. Mit schwerer That, die, wenn Entschuldigung

Des Mordes wäre, sie entschuldigte.
Nach Aulis lockt' er sie und brachte dort,
Als eine Gottheit sich der Griechen Fahrt

350 Mit ungestümen Winden widersetzte,

Die ältste Tochter, Iphigenien,
Vor den Altar Dianens, und sie fiel

Ein blutig Opfer für der Griechen Heil.

Dies, sagt man, hat ihr einen Widerwillen

355 So tief ins Herz geprägt, dass sie dem Werben

Aegisthens sich ergab und den Gemahl

Mit Netzen des Verderbens selbst umschlang.

Iphigenie (*sich verhüllend*).

Es ist genug. Du wirst mich wiedersehn.

360 Pylades. (*allein*). Von dem Geschick des Königshauses scheint

Sie tief gerührt. Wer sie auch immer sei,

So hat sie selbst den König wohl gekannt

Und ist zu unserm Glück aus hohem Hause

³²⁸ rechne mir's nicht zu, ne ródd fel énnekem, ne haragudjál
rám azért.

³³³ stieg, e. h. heraustieg, valamint v. 338. schlug e. h.
erschlug.

³⁵⁰ verhüllt, dass kein Schrei um Rache rufen, kein Blick den
Thätern fluchen könnte.

Hieher verkauft. Nur stille, liebes Herz,
 Und lass dem Stern der Hoffnung, der uns blinkt,
 Mit frohem Muth uns klug entgegensteuern !

3.35

DRITTER AUFZUG.

ERSTER AUFTRITT.

IPHIGENIE. OREST.

Iphigenie. Unglücklicher, ich löse Deine Bande
 Zum Zeichen eines schmerzlichen Geschicks.
 Die Freiheit, die das Heligthum gewährt,
 Ist, wie der letzte lichte Lebensblick
 Des schwer Erkrankten, Todesbote. Noch
 Kann ich es mir und darf es mir nicht sagen,
 Dass Ihr verloren seid! Wie könnt' ich Euch
 Mit mörderischer Hand dem Tode weihen?
 Und Niemand, wer es sei, darf Euer Haupt,
 So lang' ich Priesterin Dianens bin,
 Berühren. Doch verweigr' ich jene Pflicht,
 Wie sie der aufgebrachte König fordert,
 So wählt er eine meiner Jungfrau mir
 Zur Folgerin, und ich vermag alsdann
 Mit heissem Wunsch allein Euch beizustehn.
 O werther Landsmann! Selbst der letzte Knecht,
 Der an den Herd der Vatergötter streifte,
 Ist uns in fremdem Lande hochwillkommen :

³⁰⁴ *Hieher verkauft.* Euripidesnél a nők, kik a templomi szolgálatot végzik és a kórust képezik, csakugyan Taurisba eladott görög nők.

⁶ *ich darf es mir nicht sagen,* nem bírom elképzelni, nem hihetem.

¹⁴ *Folgerin* e. h. Nachfolgerin, utód.

¹⁷ A tűzhelyen, mely egyszersmind házi oltár volt, állottak a házi istenek, az atyáktól örökölt istenképek (θεοὶ πατέρες), és mindenki a ki csak legtávolabbról is a családhoz tartozott, még a rab-szolgák is részt vettek a közös házi áldozatokban, csak a bűnösök voltak kizárva.

Wie soll ich Euch genug mit Freud und Segen
 20 Empfangen, die Ihr mir das Bild der Helden,
 Die ich von Eltern her verehren lernte,
 Entgegenbringt und das innre Herz
 Mit neuer, schöner Hoffnung schmeichelnd labet!

Orest. Verbirgst Du Deinen Namen, Deine Herkunft
 25 Mit klugem Vorsatz? Oder darf ich wissen,
 Wer mir, gleich einer Himmlischen, begegnet?

Iphigenie. Du sollst mich kennen. Jetzo sag mir an,
 Was ich nur halb von Deinem Bruder hörte,
 Das Ende Derer, die, von Troja kehrend,
 30 Ein hartes unerwartetes Geschick
 Auf ihrer Wohnung Schwelle stumm empfing.
 Zwar ward ich jung an diesen Strand geführt;
 Doch wohl erinnr' ich mich des scheuen Blicks,
 Den ich mit Staunen und mit Bangigkeit

35 Auf jene Helden warf. Sie zogen aus,
 Als hätte der Olymp sich aufgethan
 Und die Gestalten der erlauchten Vorwelt
 Zum Schrecken Iliions herabgesendet,
 Und Agamemnon war vor Allen herrlich.
 40 O sage mir! — er fiel, sein Haus betretend,
 Durch seiner Frauen und Aegistheus Tücke?

Orest. Du sagst's!

Iphigenie. Weh Dir, unseliges Myzen!
 So haben Tantal's Enkel Fluch auf Fluch
 Mit vollen wilden Händen ausgesät
 45 Und, gleich dem Unkraut, wüste Häupter schüttelnd

²¹ von Eltern her szokatlan kifejezés e. h. von den Eltern vagyis inkább von der Zeit her, da ich noch im Eltern Hause weilte, von Kindesbeinen.

²² das innre Herz. Szivem legmélyebb, legtitkosabb rejtekét szép reménnyel tölti el. Mert a visszatérés vágya csak ezen rejtekben él, hiszen a valóság legkevésbé biztatja, hogy valaha teljesül.

²⁹ kehrend e. h. heimkehrend.

³¹ stumm, nem örömiadallal, mint a győztesen hazatérő dicső hősökhez illett volna, h. ö. II. 313.

³³ des scheuen Blick's félenk tekintet, szemérmes tartózkodásból.

⁴¹ seiner Frauen, egyes számú sajátítónak régibb alakja e. h. seiner Frau.

⁴⁵ wüste Häupter schüttelnd, vom Sturm der Leidenschaft bewegt, wie die Pflanzen vom Winde, wodurch der Samen weithin getragen wird.

Und tausendfält'gen Samen um sich streuend,
 Den Kindeskindern nahverwandte Mörder
 Zur ew'gen Wechselwuth erzeugt! — Entülle,
 Was von der Rede Deines Bruders schnell
 Die Finsterniss des Schreckens mir verdeckte!
 Wie ist des grossen Stammes letzter Sohn,
 Das holde Kind, bestimmt des Vaters Rächer
 Dereinst zu sein, wie ist Orest dem Tage
 Des Bluts entgangen? Hat ein gleich Geschick
 Mit des Avernus Netzen ihn umschlungen?
 Ist er gerettet? Lebt er? Lebt Elektra?

Orest. Sie leben.

Iphigenie. Goldne Sonne, leihe mir
 Die schönsten Strahlen, lege sie zum Dank
 Vor Jovis Thron! Denn ich bin arm und stumm.

Orest. Bist du gastfreundlich diesem Königshause,
 Bist du mit nähern Banden ihm verbunden,

Wie Deine schöne Freude mir verrath,
 So bändige Dein Herz und halt es fest!

Denn unerträglich muss dem Fröhlichen
 Ein jäher Rückfall in die Schmerzen sein.

Du weisst nur, merk' ich, Agamemnon's Tod.

Iphigenie. Hab' ich an dieser Nachricht nicht genug?

Orest. Du hast des Grauels Hälfte nur erfahren.

Iphigenie. Was fürcht' ich noch? Orest, Elektra leben.

Orest. Und fürchtest Du für Klytämnestren nichts?

Iphigenie. Sie rettet weder Hoffnung, weder Furcht.

Orest. Auch schied sie aus dem Land der Hoffnung ab.

Iphigenie. Vergoss sie reuig wüthend selbst ihr Blut?

⁵² *das holde Kind.* Iphigenie visszaemlékszik ifjúságára, mert ő volt Orestes ápolója — *bestimmt*, hivatra, mert a vérbosszú az ó-kori népek fölfogása szerint szent kötelesség volt.

⁵⁸ *dem Tage des Bluts*, a kegyetlen vérengzés.

⁵⁵ *Avernus*, a görög ἄορνος-ból a. m. madár nélküli, egy campaniai tó Kumae mellett, mely onnan vette ezen nevét, mert a belőle fölszálló mérges gőzök a fölötte elrepülő madarakat megfulasztják (lago d'Averno). A rómaiak azért az alvilágból eredő víznek tartották és így a név az alvilág jelölésére általában is átvitetett.

⁷¹ A prózai földolgozásban így hangzik: «Die sei den Göttern überlassen! Hoffnung und Furcht hilft dem Verbrecher nicht» — *weder—weder* e. h. weder—noch.

⁷² *Land der Hoffnung*, a föld vagy a földi élet, mert az alvilágban nincs remény, mert nincs ismeretlen jövő, nincs idő.

⁷³ *reuig wüthend*, in ihrer Reue auf sich selbst wüthend.

Orest. Nein, doch ihr eigen Blut gab ihr den Tod.

75 Iphigenie. Sprich deutlicher, dass ich nicht länger sinne!
Die Ungewissheit schlägt mir tausendfältig
Die dunkeln Schwingen um das bange Haupt.

Orest. So haben mich die Götter ausersehn
Zum Boten einer That, die ich so gern
80 Ins klanglos-dumpfe Höhlenreich der Nacht
Verbergen möchte? Wider meinen Willen
Zwingt mich Dein holder Mund; allein er darf
Auch etwas Schmerzlichen fordern und erhält's.

Am Tage, da der Vater fiel, verbarg
85 Elektra rettend ihren Bruder; Strophios,
Des Vaters Schwäher, nahm ihn willig auf,
Erzog ihn neben seinem eignen Sohne,
Der, Pylades genannt, die schönsten Bande
Der Freundschaft um den Angekommenen knüpfte.

90 Und wie sie wuchsen, wuchs in ihrer Seele
Die brennende Begier, des Königs Tod
Zu rächen. Unversehen, fremd gekleidet,
Erreichen sie Myzen, als brächten sie
Die Trauernachricht von Orestens Tode

95 Mit seiner Asche. Wohl empfinget sie
Die Königin; sie treten in das Haus.

Elektren giebt Orest sich zu erkennen;
Sie bläst der Rache Feuer in ihm auf,
Das vor der Mutter heil'ger Gegenwart
100 In sich zurückgebrannt war. Stille führt
Sie ihn zum Orte, wo sein Vater fiel,
Wo eine alte leichte Spur des frech
Vergossnen Blutes oftgewaschnen Boden
Mit blassen ahnungsvollen Streifen färbte.

⁷⁴ *ihr eigen Blut*, t. i. saját gyermeke, itt hatásos szójátékot képez az előbbi *verssel a Blut* szó.

⁷⁷ *die dunkeln Schwingen* a bizonytalanúság által fölizgatott képzelem, kétség és félelem.

⁸⁰ *Schwäher*, tulajdonképen ipa, de itt e. h. *Schwager*, sógor, mert Strophios felesége, Anaxibia, Agamemnon nővére volt.

⁹² A mit most Orestes elbeszél, az lényegében Sophokles Elektrájának tartalma. Azt azonban, hogy a nővér fivérének atyjuk meggyilkoltatása helyére vezeti és egy régi családi tört. nyom a kezébe, Goethe tette hozzá.

⁹⁹ *der Mutter heil'ger Gegenwart*, h. ö. «zum Mörder meiner doch verehrten Mutter».

¹⁰⁰ *Stille*, e. h. heimlich, titokban.

Mit ihrer Feuerzunge schilderte
 Sie jeden Umstand der verruchten That, 105
 Ihr knechtisch elend durchgebrachtes Leben,
 Den Uebermuth der glücklichen Verräther
 Und die Gefahren, die nun der Geschwister
 Von einer stiefgewordnen Mutter warteten. 110
 Hier drang sie jenen alten Dolch ihm auf,
 Der schon in Tantal's Hause grimmig wüthete,
 Und Klytämnestra fiel durch Sohneshand.

Iphigenie. Unsterbliche, die Ihr den reinen Tag
 Auf immer neuen Wolken selig lebet, 115
 Habt Ihr nur darum mich so manches Jahr
 Von Menschen abgesondert, mich so nah
 Bei Euch gehalten, mir die kindliche
 Beschäftigung, des heil'gen Feuers Gluth
 Zu nähren, aufgetragen, meine Seele 120
 Der Flamme gleich in ew'ger frommer Klarheit
 Zu Euren Wohnungen hinaufgezogen,
 Dass ich nur meines Hauses Grauel später
 Und tiefer fühlen sollte? — Sage mir
 Vom Unglücksel'gen! Sprich mir von Orest! — 125

Orest. O, könnte man von seinem Tode sprechen!
 Wie gährend stieg aus der Erschlagnen Blut
 Der Mutter Geist
 Und ruft der Nacht uralten Töchtern zu:
 •Läßt nicht den Muttermörder entfliehn!
 130 Verfolgt den Verbrecher! Euch ist er geweiht!
 Sie horchen auf, es schaut ihr hohler Blick
 Mit der Begier des Adlers um sich her;
 Sie rühren sich in ihren schwarzen Höhlen,

¹¹⁰ *stiefgewordnen*, mostohává lett, Aegisthoshoz való vétkes viszonya által saját gyermekeitől elidegenített.

¹¹⁵ *auf immer neuen Wolken*, a földi létnek örökös változását fejezi ki az örökkévalósággal szemben; valamint az ég alatt a felhők elvonódnak, mindig változnak, de ez változatlanul megmarad; *auf* tehát itt *über* értelmében áll.

¹¹⁸ *kindliche* t. i. ártatlan, tiszta.

¹²⁵ *später und tiefer*, már érett fölfogással és azért annál mélyebben.

¹²⁷ *aus der Erschlagnen Blut der Mutter Geist, die Erschlagne* és *die Mutter* itt megható ellentétbe lépnek.

¹²⁹ *der Nacht uralten Töchtern* t. i. az Erinnysek. Hesiodos csak három Erinnyest vesz föl, de Goethe e tekintetben valószínűleg Aischylost követi, kinél többen vannak.

- 125 Und aus den Winkeln schleichen ihre Gefährten
Der Zweifel und die Reue, leis herbei.
Vor ihnen steigt ein Dampf vom Acheron ;
In seinen Wolkenkreisen wälzet sich
Die ewige Betrachtung des Geschehnen
- 143 Verwirrend um des Schuld'gen Haupt umher.
Und sie, berechtigt zum Verderben, treten
Der gottbesäten Erde schönen Boden,
Von dem ein alter Fluch sie längst verbannte.
Den Flüchtigen verfolgt ihr schneller Fuss ;
- 145 Sie geben nur, um neu zu schrecken, Rast.
Iphigenie. Unseliger, Du bist in gleichem Fall
Und fühlst, was er, der arme Flüchtling, leidet.
Orest. Was sagst Du mir ? Was wahnst Du gleichen Fall ?
Iphigenie. Dich drückt ein Brudermord wie Jenen ; mir
- 150 Vertraute Dies Dein jüngster Bruder schon.
Orest. Ich kann nicht leiden, dass Du, grosse Seele,
Mit einem falschen Wort betrogen werdest.
Ein lügenhaft Gewebe knüpft ein Fremder
Dem Fremden, sinnreich und der List gewohnt,
- 155 Zur Falle vor die Füsse ; zwischen uns
Sei Wahrheit !
Ich bin Orest, und dieses schuld'ge Haupt
Senkt nach der Grube sich und sucht den Tod ;
In jeglicher Gestalt sei er willkommen !
- 160 Wer Du auch seist, so wünsch' ich Rettung Dir
Und meinem Freunde ; mir wünsch' ich sie nicht.
Du scheinst hier wider Willen zu verweilen ;
Erfindet Rath zur Flucht und lasst mich hier !
Es stürze mein entseelter Leib vom Fels,
- 165 Es rauche bis zum Meer hinab mein Blut
Und bringe Fluch dem Ufer der Barbaren !
Geht Ihr, daheim im schönen Griechenland
Ein neues Leben freundlich anzufangen. (*Er entfernt sich*).
- Iphigenie. So steigst Du denn, Erfüllung, schönste Tochter
170 Des grössten Vater, endlich zu mir nieder !
Wie ungeheuer steht Dein Bild vor mir !

¹³⁷ *Acheron*, a halál birodalmának határát képező folyó, a panaszok folyója.

¹⁴² *gottbesät*, ezen kifejezés leginkább Demeterre emlékeztet, mint a földművelést feltaláló és védő istennőre.

¹⁴³ *ein alter Fluch*, vonatkozás Aischylos Eumenidáiban előforduló egyik helyre: «Zeus hat unser hassenswerth, blutigbeträufetes Geschlecht von der Nähe seines Zuspruchs fortgebannt».

Kaum reicht mein Blick Dir an die Hände, die,
 Mit Frucht und Segenskränzen angefüllt,
 Die Schätze des Olympus niederbringen.
 Wie man den König an dem Uebermass
 Der Gaben kennt, — denn ihm muss wenig scheinen,
 Was Tausenden schon Reichthum ist, — so kennt
 Man Euch, Ihr Götter, an gesparten, lang'
 Und weise zubereiteten Geschenken.

Denn Ihr allein wisst, was uns frommen kann,
 Und schaut der Zukunft ausgedehntes Reich,
 Wenn jedes Abends Stern- und Nebelbülle
 Die Aussicht uns verdeckt. Gelassen hört
 Ihr unser Flehn, das um Beschleunigung
 Euch kindisch bittet; aber Eure Hand
 Bricht unreif nie die goldnen Himmelsfrüchte;
 Und wehe Dem, der, ungeduldig sie
 Ertrotzend, saure Speise sich zum Tod
 Geniesst. O lasst das lang' erwartete,
 Noch kaum gedachte Glück nicht wie den Schatten
 Des abgeschiednen Freundes eitel mir
 Und dreifach schmerzlicher vorübergehen!

Orest (*der wieder zu ihr tritt*).
 Rufst Du die Götter an für Dich und Pylades,
 So nenne meinen Namen nicht mit Eurem!
 Du rettetest den Verbrecher nicht, zu dem
 Du Dich gesellst, und theiltest Fluch und Noth.

Iphigenie. Mein Schicksal ist an Deines fest gebunden.

Orest. Mit Nichten! Lass allein und unbegleitet
 Mich zu den Todten gehn! Verhülltest Du
 In Deinen Schleier selbst den Schuldigen,
 Du birgst ihn nicht vorm Blick der Immerwachen,
 Und Deine Gegenwart, Du Himmlische,
 Drängt sich nur seitwärts und verscheucht sie nicht.
 Sie dürfen mit den ehrnen frechen Füßen
 Des heil'gen Waldes Boden nicht betreten;
 Doch hör' ich aus der Ferne hier und da
 Ihr grässliches Gelächter. Wölfe harren
 So um den Baum, auf den ein Reisender
 Sich rettete. Da draussen ruhen sie
 Gelagert, und verlass' ich diesen Hain,
 Dann steigen sie, die Schlangenhäupter schüttelnd

²¹² *Schlangenhäupter*, az Erinnysek közönségesen kis kigyókkal fejkön és nagyobb kigyókkal kezükben ábrázoltatnak.

Von allen Seiten Staub erregend, auf
Und treiben ihre Beute vor sich her.

²¹⁵ Iphigenie. Kannst Du, Orest, ein freundlich Wort vernehmen?

Orest. Spar es für einen Freund der Götter auf!

Iphigenie. Sie geben Dir zu neuer Hoffnung Licht.

Orest. Durch Rauch und Qualm seh' ich den matten Schein
Des Todtenflusses mir zur Hölle leuchten.

²²⁰ Iphigenie. Hast Du Elektren, eine Schwester nur?

Orest. Die eine kann' ich; doch die älteste nahm
Ihr gut Geschick, das uns so schrecklich schien,
Bei Zeiten aus dem Elend unsers Hauses.

O, lass Dein Fragen, und geselle Dich
²²⁵ Nicht auch zu den Erinyen! Sie blasen
Mir schadenfroh die Asche von der Seele,
Und leiden nicht, dass sich die letzten Kohlen
Von unsers Hauses Schreckensbrände still
In mir verglimmen. Soll die Gluth denn ewig,

²³⁰ Vorsätzlich angefacht, mit Höllenschwefel
Genährt, mir auf der Seele marternd brennen?

Iphigenie. Ich bringe süßes Rauchwerk in die Flamme.

O, lass den reinen Hauch der Liebe Dir
Die Gluth des Busens leise wehend kühlen!

²³⁵ Orest, mein Theurer, kannst Du nicht vernehmen?

Hat das Geleit der Schreckensgötter so
Das Blut in Deinen Adern aufgetrocknet?

Schleicht, wie vom Haupt der grässlichen Gorgone,

²¹⁷ *Sie geben dir*, t. i. az istenek, összefüggésben az előbbi mondattal; te is barátja vagy az isteneknek és ők megvilágítják sötét kedélyedet, hogy újból remélhess.

²¹⁹ *des Todtenflusses*, t. i. az Acheron, mert az ókor későbbi költői szerint nem a Styx, hanem az Acheron volt a főfolyó, mely az alvilágba vezetett.

²²⁰ *sich — verglimmen* — elhamvadni, szokatlan constructio, mely különben nem fordul elő, mert glimmen vagy verglimmen csak benható értelemben használtatik.

²²⁵ *vernehmen*, megérteni, nyugodt észszzel felfogni — ezen igéből származik Vernunft.

²³⁸ *wie vom Haupt der grässlichen Gorgone*. A mythologia három Gorgót ismer, Stheinót, Euryalét és Medusát. Ezek Phorkys és Ceto gyermekei voltak; az első kettő halhatatlan, a harmadik lalandó és ennek vágta le a fejét Perseus, de csak elfordult arccal tehette, mert a Gorgo fejeknek azon bűvös hatásuk volt, hogy a ki megnézte, kövé változott. Pallas istennő pajzsán is ilyen Gorgo-fej volt ábrázolva.

Versteinerd Dir ein Zauber durch die Glieder ?

O, wenn vergossnen Mutterblutes Stimme

Zur Höll' hinab mit dumpfen Tönen ruft,

Soll nicht der reinen Schwester Segenswort

Hilfreiche Götter vom Olympus rufen ?

Orest. Es ruft, es ruft ! So willst Du mein Verderben ?

Verbirgt in Dir sich eine Rachegöttin ?

Wer bist Du, deren Stimme mir ensetzlich

Das Innerste in seinen Tiefen wendet ?

Iphigenie. Es zeigt sich Dir im tiefsten Herzen an :

Orest, ich bin's ! Sieh Iphigenien !

Ich lebe !

Orest. Du !

Iphigenie. Mein Bruder !

Orest. Lass ! Hinweg !

Ich rathe Dir, berühre nicht die Locken !

Wie von Kreusa's Brautkleid zündet sich

Ein unauslöschlich Feuer von mir fort.

Lass mich ! Wie Herkules will ich Unwü'd'ger

²⁵² von Kreusa's Brautkleid. Jason, midőn az aranygyapjúval Kolchisból visszatért, magával hozta Medeat, de otthon hűtlenül elhagyta őt és Kreusát, Kreon korinthusi király leányát akarta nőül venni. Medea hogy megszűzolja magát, megmérgezett ruhát küldött Kreusának ajándékba, melynek hatását Euripides «Medea» című tragoediájában így írja le:

«Das Goldgeflecht, das sie um ihre Stirn gelegt,
Goss fressend Feuer, wunderbaren Stromes, aus ;
Die dünnen Hüllen, deiner Kinder Gab', indess
Zerrissen der Erbarmenswerthen weisses Fleisch,
In Feuer stehend sprang sie auf vom Sitz, zu fielu
Nach allen Seiten schüttelnd Haupt und Lockenhaar
Um abzuschleudern deinen Kranz, doch wohlgefügt
Umschloss das Gold sie, und die Gluth, sobald das Haar
Sie schüttelte, sie lohte doppelt stark empor.
Da sinkt dem Weh erliegend sie zu Boden hin,
Bis auf den Vater keinem kenntlich noch zu schaun.
Denn in der Ordnung waren nicht die Augen mehr,
Noch ihre schönen Züge, blutig aber troff
Ringsum das Haupt, vom Feuer ganz und gar enstellt ;
Das Fleisch der Glieder aber, wie ein Tannenharz,
Glitt durch des Gifts geheimnissvollen Zahn herab,
Ein grauser Anblick ! » (Weber, Iphigenie. 162.).

²⁵⁴ wie Herkules, Dejaneira küldött Herculesnek egy Nessus centaur vérebe mártott ruhát, mely által szerelmét visszanyerni remélte, de ez méreg volt, és Hercules, halálosan megmérgezve, Hyllus fia által az Octa hegy ormára vezetetté magát és ott a leg-

²⁵⁵ Den Tod voll Schmach, in mich verschlossen, sterben.

Iphigenie. Du wirst nicht untergehn! O, dass ich nur
Ein ruhig Wort von Dir vernehmen könnte!

O, löse meine Zweifel, lass des Glückes,
Des lang' ersehnten, mich auch sicher werden!

²⁶³ Es wälzet sich ein Rad von Freud' und Schmerz
Durch meine Seele. Von dem fremden Manne
Entfernet mich ein Schauer; doch es reiszt
Mein Innerstes gewaltig mich zum Bruder.

Orest. Ist hier Lyaeus Tempel? Und ergreift

²⁶⁵ Unbändig-heil'ge Wuth die Priesterin?

Iphigenie. O, höre mich! O, sieh mich an, wie mir
Nach einer langen Zeit das Herz sich öffnet
Der Seligkeit, dem Liebsten, was die Welt
Noch für mich tragen kann, das Haupt zu küssen,

²⁷⁰ Mit meinen Armen, die den leeren Winden
Nur ausgebreitet waren, Dich zu fassen:

O, lass mich! Lass mich! Denn es quillet heller
Nicht vom Parnass die ew'ge Quelle sprudelnd
Von Fels zu Fels ins goldne Thal hinab,

²⁷⁵ Wie Freude mir vom Herzen wallend fließt,
Und wie ein selig Meer mich rings umfängt.

Orest! Orest! Mein Bruder!

Orest.

Schöne Nymphe,
Ich traue Dir und Deinem Schmeicheln nicht.
Diana fordert strenge Dienerinnen

²⁸⁰ Und rächet das entweihte Heiligthum.

Entferne Deinen Arm von meiner Brust!

Und wenn Du einen Jüngling rettend lieben,

nagyobb kínok közt és egészen elhagyatva meghalt. Ez képezi
Sophokles «Trachisi nők» című tragoediájának tartalmát.

²⁶⁰ *ein Rad von Freud und Schmerz.* A metaphora kifejezi az
ellentétes érzelmek gyors váltakozását Iphigenia keblében.

²⁶⁴ *Lyäus Tempel.* Lyaeus, Bacchusnak mellékneve és annyit
jelent, mint «a gondüző».

²⁶⁵ *Unbändig-heil'ge Wuth,* az örvöngés szentnek nevezetik,
mert egy isten által idéztetik elő; így a mi darabunkban minden
heilig a mi az isteni tisztelettel összefügg, «die heil'ge Hand», «der
heil'ge Vorwand», «die heil'ge Lippe».

²⁷⁵ *die ew'ge Quelle.* A Parnassus két csúcsa közt fakadó, Apol-
ónak szentelt kastali forrás.

²⁷⁷ *schöne Nymphe,* Diana istennő mindig nymphák kíséreté-
ben ábrázoltatik.

²⁷⁹ *strenge Dienerinnen,* azaz keusche.

Das schöne Glück ihm zärtlich bieten willst,
 So wende meinem Freunde Dein Gemüth,
 Dem würd'gern Manne, zu; Er irrt umher
 Auf jenem Felsenpfade; such ihn auf,
 Weis' ihn zurecht und schone meiner!

285

Iphigenie.

Fasse

Dich, Bruder, und erkenne die Gefundene!
 Schilt einer Schwester reine Himmelsfreude
 Nicht unbesonnene, strafbare Lust!
 O, nehmt den Wahn ihm von dem starren Auge,
 Dass uns der Augenblick der höchsten Freude
 Nicht dreifach elend mache! Sie ist hier,
 Die längst verlorne Schwester. Vom Altar
 Riss mich die Göttin weg und rettete
 Hierher mich in ihr eigen Heiligthum.
 Gefangen bist Du, dargestellt zum Opfer,
 Und findest in der Priesterin die Schwester.

29

295

Orest. Unselige! So mag die Sonne denn

Die letzten Gräuel unsers Hauses sehn!
 Ist nicht Elektra hier, damit auch sie
 Mit uns zu Grunde gehe, nicht ihr Leben
 Zu schwererem Geschick und Leiden friste?
 Gut, Priesterin! Ich folge zum Altar:
 Der Brudermord ist hergebrachte Sitte
 Des alten Stammes; und ich danke, Götter,
 Dass Ihr mich ohne Kinder auszurotten
 Beschlossen habt. Und lass Dir rathen, habe
 Die Sonne nicht zu lieb und nicht die Sterne!
 Komm, folge mir ins dunkle Reich hinab!
 Wie sich vom Schwefelphuhl erzeugte Drachen
 Bekämpfend die verwandte Brut verschlingen,
 Zerstört sich selbst das wüthende Geschlecht;

300

335

310

²⁸⁷ *weis ihn zurecht, zurechtweisen* közönségesen feddeni, ócsárolni értelemben használtatik, de itt annyit tesz, mint *weise ihn auf den rechten Weg*, vezesd a helyes útra, vonatkozással az előbbire: *er irrt umher*.

²⁹¹ *O nehmt*, az isteneknek megszólítása, mely azonban itt nincsen kitéve.

³⁰⁵ *Der Brudermord ist hergebrachte Sitte*, vonatkozás Chryssippos megöletésére és a Thyest és Atreus közti halálos gyűlölségre.

³¹¹ *Schwefelphuhl*, kifejezés a pokol jelölésére, melynek képzetét Goethe a görög világba is átviszi; h. ö. Höllenreich, Höllengeister.

- Komm kinderlos und schuldlos mit hinab!
- 315 Du siehst mich mit Erbarmen an? Lass ab!
Mit solchen Blicken suchte Klytämnestra
Sich einen Weg nach ihres Sohnes Herzen;
Doch sein geschwungner Arm traf ihre Brust.
Die Mutter fiel! — Tritt auf, unwill'ger Geist!
- 320 Im Kreis geschlossen tretet an, Ihr Furien,
Und wohnet dem willkommen Schauspiel bei,
Dem letzten, grässlichsten, das Ihr bereitet!
Nicht Hass und Rache schärfen ihren Dolch;
Die liebevolle Schwester wird zur That
- 325 Gezwungen. Weine nicht! Du hast nicht Schuld.
Seit meinen ersten Jahren hab' ich nichts
Geliebt, wie ich Dich lieben könnte, Schwester.
Ja, schwinge Deinen Stahl, verschone nicht,
Zerreiße diesen Busen und eröffne
- 330 Den Strömen, die hier sieden, einen Weg! (*Ersinkt in Ermattung.*)
Iphigenie. Allein zu tragen dieses Glück und Elend
Vermag ich nicht. — Wo bist Du, Pylades?
Wo find' ich Deine Hilfe, theurer Mann? (*Sie entfernt sich
suchend.*)

ZWEITER AUFTRITT.

OREST aus seiner Betäubung erwachend und sich aufrichtend.

- Orest.** Noch einen! Reiche mir aus Lethe's Fluthen
- 335 Den letzten kühlen Becher der Erquickung!
Bald ist der Krampf des Lebens aus dem Busen
Hinweggespült; bald fließet still mein Geist,
Der Quelle des Vergessens hingegeben,
Zu Euch, Ihr Schatten, in die ew'gen Nebel.
- 340 Gefällig lasst in Eurer Ruhe sich
Den umgetriebnen Sohn der Erde laben!
Welch ein Gelispel hör' ich in den Zweigen,

334 *Noch einen!* Orestes fölébredt ugyan újultságából, de helyzetének tudatára még nem jutott. Azt hiszi, hogy már ivott a Lethe vizéből és még egy poharat kér. — *Lethe* az alvilágnak egy folyója, melyből a leszálló szellemek feledést isznak.

336 *der Krampf des Lebens, az élet görcse, az életerő utolsó felvillanása.*

Welch ein Geräusch aus jener Dämmerung säuseln? —
 Sie kommen schon, den neuen Gast zu sehn.
 Wer ist die Schaar, die herrlich mit einander
 Wie ein versammelt Fürstenhaus sich freut? 345
 Sie gehen friedlich, Alt' und Junge, Männer
 Mit Weibern; göttergleich und ähnlich scheinen
 Die wandelnden Gestalten. Ja sie sind's
 Die Ahnherrn meines Hauses. — Mit Thyesten 350
 Geht Atreus in vertraulichen Gesprächen;
 Die Knaben schlüpfen scherzend um ihn her.
 Ist keine Feindschaft hier mehr unter Euch?
 Verlosch die Rache wie das Licht der Sonne?
 So bin auch ich willkommen, und ich darf 355
 In Euern feierlichen Zug mich mischen.

Willkommen, Väter! Euch grüsst Orest,
 Von Eurem Stamme der letzte Mann;
 Was ihr gesä't, hat er geerbtet;
 Mit Fluch beladen stieg er herab. 360
 Doch leichter träget sich hier jede Bürde:
 Nehmt ihn, o nehmt ihn in Euren Kreis!
 Dich, Atreus, ehr' ich, auch Dich Thyesten:
 Wir sind hier Alle der Feindschaft los.
 Zeigt mir den Vater, den ich nur einmal 365
 Im Leben sah! Bist Du's mein Vater?
 Und führst die Mutter vertraut mit Dir?
 Darf Klytämnestra die Hand Dir reichen,
 So darf Orest auch zu ihr treten
 Und darf ihr sagen; sieh Deinen Sohn!
 370
 Seht Euren Sohn! Heisst ihn willkommen!
 Auf Erden war in unserm Hause
 Der Gruss des Mordes gewisse Losung,
 Und das Geschlecht des alten Tantal's
 Hat seine Freuden jenseits der Nacht. 375
 Ihr ruft Willkommen und nehmt mich auf.
 O führt zum Alten, zum Ahnherrn mich!
 Wo ist der Alte? Dass ich ihn sehe,
 Das theure Haupt, das vielverehrte,
 Dass mit den Göttern zu Rathe sass! 380

³⁴⁵ aus jener Dämmerung, h. ö. v. 339. azon már többször említett alvilági homály.

³⁷⁵ jenseits der Nacht, az alvilágban.

Ihr scheint zu zaudern, Euch wegzuwenden?
 Was ist es? Leidet der Göttergleiche?
 Weh mir! Es haben die Uebermächt'gen
 Der Heldenbrust grausame Qualen
 385 Mit ehrnen Ketten fest aufgeschmiedet.

DRITTER AUFTRITT.

OREST. IPHIGENIE. PYLADES.

Orest. Seid Ihr auch schon herabgekommen?
 Wohl, Schwester, Dir! Noch fehlt Elektra;
 Ein gü'tger Gott send' uns die Eine
 Mit sanften Pfeilen auch schnell herab!
 390 Dich, armer Freund, muss ich bedauern!
 Komm mit, komm mit zu Pluto's Thron,
 Als neue Gäste den Wirth zu grüssen!

Iphigenie. Geschwister, die Ihr an dem weiten Himmel
 Das schöne Licht bei Tag und Nacht herauf
 395 Den Menschen bringet und den Abgeschiednen
 Nicht leuchten dürfet, rettet uns Geschwister!
 Du liebst, Diana, Deinen holden Bruder
 Vor Allem, was Dir Erd' und Himmel bietet,
 Und wendest Dein jungfräulich Angesicht
 400 Nach seinem ew'gen Lichte sehrend still.
 O lass den einz'gen, spätgefundenen mir
 Nicht in der Finsterniss des Wahnsinns rasen!
 Und ist Dein Wille, da Du hier mich bargst,
 Nunmehr vollendet, willst Du mir durch ihn
 405 Und ihm durch mich die sel'ge Hilfe geben,
 So lös' ihn von den Banden jenes Fluchs,
 Dass nicht die theure Zeit der Rettung schwinde!

Pylades. Erkennst Du uns und diesen heil'gen Hain
 Und dieses Licht, das nicht den Todten leuchtet?
 410 Fühlst Du den Arm des Freundes und der Schwester,
 Die Dich noch fest noch lebend halten? Fass

³⁸⁹ Mit sanften Pfeilen, nem fájdalmas, erőszakos halállal; Apollo és Artemis nyilai gyorsan és enyhén ölnek.

³⁹¹ Komm mit, komm mit, az első megszólítás Pyladesnek, a második Iphigeniának szól. — Pluto, az alvilágnak királya.

³⁹³ Geschwister, Apollo és Diana, mint a nap és a hold istenségei.

Uns kräftig an! Wir sind nicht leere Schatten.
Merk auf mein Wort! Vernimm es! Raffe Dich
Zusammen! Jeder Augenblick ist theuer,
Und unsre Rückkehr hängt an zarten Fäden,
Die, scheint es, eine günst'ge Parze spinnt.

415

Orest (zu Iphigenien.)

Lass mich zum ersten Mal mit freiem Herzen
In Deinen Armen reine Freude haben!

Ihr Götter, die mit flammender Gewalt
Ihr schwere Wolken aufzuzehren wandelt,

420

Und gnädig-ernst den lang' erflchten Regen
Mit Donnerstimmen und mit Windesbrausen

In wilden Strömen auf die Erde schüttet,
Doch bald der Menschen grausendes Erwarten

425

In Segen auflös't und das bange Staunen
In Freudeblick und lauten Dank verwandelt,

Wenn in den Tropfen frischerquickter Blätter
Die neue Sonne tausendfach sich spiegelt,

Und Iris freundlich bunt mit leichter Hand
Den grauen Flor der letzten Wolken trennt:

430

O, lasst mich auch an meiner Schwester Armen,
An meines Freundes Brust, was Ihr mir gönnt,

Mit vollem Dank geniessen und behalten!
Es löset sich der Fluch, mir sagt's das Herz,

435

Die Eumeniden ziehn, ich höre sie,
Zum Tartarus und schlagen hinter sich

Die ehrnen Thore fernabdonnernd zu.
Die Erde dampft erquickenden Geruch

Und ladet mich auf ihren Flächen ein,
Nach Lebensfreud' und grosser That zu jagen.

440

⁴¹⁵ an zarten Fäden, azaz a legcsekélyebb körülmény is megátolhatja, elveszthet bennünket.

⁴¹⁶ Parze. Klotho, Lachesis és Atropos az élet fonalát kezükben tartó és az emberi sorsot intéző istenségek.

⁴²⁰ Orestes összehasonlítja saját helyzetét a viharral, mely megrázkodtatja az egész természetet, de azután áldást hoz és újra feléled a föld.

⁴²⁵ Iris, a szivárvány.

⁴³⁷ fernabdonnernd, a távolban elhangzó tompa morajjal, hangfestés.

⁴³⁹ auf ihren Flächen, tágas térein, melyek elég nagy hatáskört engednek áldásos működésének.

Pylades. Versäumt die Zeit nicht, die gemessen ist!
 Der Wind, der unsre Segel schwellt, er bringe
 Erst unsre volle Freude zum Olymp!
 Kommt! Es bedarf hier schnellen Rath und Schluss.

VIERTER AUFZUG.

ERSTER AUFTRITT.

IPHIGENIE.

5 Iphigenie. Denken die Himmlischen
 Einem der Erdgebornen
 Viele Verwirrungen zu,
 Und bereiten sie ihm
 Von der Freude zu Schmerzen
 Und von Schmerzen zur Freude
 Tief erschütternden Uebergang:
 Dann erziehen sie ihm
 In der Nähe der Stadt
 10 Oder am fernen Gestade,
 Dass in Stunden der Noth
 Auch die Hilfe bereit sei,
 Einen ruhigen Freund.

15 O segnet, Götter, unsern Pylades
 Und was er immer unternehmen mag!
 Er ist der Arm des Jünglings in der Schlacht,
 Des Greises leuchtend Aug' in der Versammlung;
 Denn seine Seel' ist stille; sie bewahrt

⁴⁴² *Der Wind stb.* azaz ha a menekülés sikerült és kedvező széllel már hazafelé evezünk, akkor majd kifejezést adunk az istenek iránti hálánknak.

⁴⁴⁴ *Es bedarf*, közönségesen genitivussal konstruáltatik, itt accusativusban áll a tárgy. — *Schluss* itt is mint már föntebb e. h. *Entschluss*.

¹ *Denken* — zu, zudenken dativussal vkinek vmit szánni.

¹³ *ruhigen Freund*, higgadt.

Der Ruhe heil'ges unerschöpftes Gut.
 Und den Umhergetriebnen reichet er 20
 Aus ihren Tiefen Rath und Hilfe. Mich
 Riss er vom Bruder los ; den staunt' ich an
 Und immer wieder an und konnte mir
 Das Glück nicht eigen machen, liess ihn nicht
 Aus meinen Armen los und fühlte nicht 25
 Die Nähe der Gefahr, die uns umgiebt.
 Jetzt gehn sie, ihren Anschlag auszuführen,
 Der See zu, wo das Schiff mit den Gefährten.
 In einer Bucht versteckt, aufs Zeichen lauert.
 Und haben kluges Wort mir in den Mund 30
 Gegeben, mich gelehrt, was ich dem König
 Antworte, wenn er sendet und das Opfer
 Mir dringender gebietet. Ach, ich sehe wol,
 Ich muss mich leiten lassen wie ein Kind.
 Ich habe nicht gelernt zu hinterhalten, 35
 Noch Jemand etwas abzulisten. Weh,
 O weh der Lüge ! Sie befreiet nicht,
 Wie jedes andre wahr gesprochne Wort,
 Die Brust ; sie macht uns nicht getrost, sie ängstet 40
 Den, der sie heimlich schmiedet, und sie kehrt,
 Ein losgedruckter Pfeil, von einem Gotte
 Gewendet und versagend, sich zurück
 Und trifft den Schützen. Sorg auf Sorge schwankt
 Mir durch die Brust. Es greift die Furie 45
 Vielleicht den Bruder auf dem Boden wieder
 Des ungeweihten Ufers grimmig an.

¹⁷ *leuchtend Aug* nem a külső fénytől, hanem az élénk szellemtől és éles ítélőtebetségtől.

¹⁹ *unerschöpft*, kimeríthetetlen, mert a lelki nyugalom megörzözi a szellem és a test erejét, míg a szenvedések és a szenvedélyek megemészik.

²⁰ *Umhergetriebnen*, hányt-vetett, sokat zaklatott.

²⁷ *Anschlag*, terv.

³⁵ *hinterhalten*, titkolózni, szándékát elrejtteni.

³⁶ *ablisten*, durch List jemanden etwas abgewinnen, csel által vkiből vmt kicsikarni.

³⁹ *ängstet*, szokatlan kifejezés e. h. ängstiget.

⁴² *versagend*, hozzá értendő *den Dienst*, megtagadja a szolgálatot. A görögök hite szerint az istenek és különösen Apollo irányozzák az emberek nyilait.

⁴⁰ *des ungeweihten Ufers* a szentelt berekből és Diana tem-

Entdeckt man sie vielleicht? Mich dünkt, ich höre
Gewaffnete sich nahen! — Hier! — Der Bote
Kommt von dem Könige mit schnellem Schritt.
Es schlägt mein Herz, es trübt sich meine Seele,
Da ich des Mannes Angesicht erblicke,
Dem ich mit falschem Wort begeben soll.

ZWEITER AUFTRITT.

IPHIGENIE. ARKAS.

Arkas. Beschleunige das Opfer, Priesterin!
Der König wartet, und es harret das Volk.

55 Iphigenie. Ich folgte meiner Pflicht und Deinem Wink,
Wenn unvermuthet nicht ein Hinderniss
Sich zwischen mich und die Erfüllung stellte.

Arkas. Was ist's, das den Befehl des Königs hindert?

Iphigenie. Der Zufall, dessen wir nicht Meister sind.

60 Arkas. So sage mir's, dass ich's ihm schnell vermelde!
Denn er beschloss bei sich der Beiden Tod.

Iphigenie. Die Götter haben ihn noch nicht beschlossen.
Der älteste dieser Männer trägt die Schuld
Des nahverwandten Bluts, das er vergoss.

65 Die Furien verfolgen seinen Pfad,
Ja, in dem innern Tempel fasste selbst
Das Uebel ihn, und seine Gegenwart
Entheiligte die reine Stätte. Nun
Eil' ich mit meinen Jungfrau'n, an dem Meere

plomából az Erinnysek ki voltak zárva, azt nem léphették át. H. ö. II. 1. v. 68.

⁵¹ *des Mannes Angesicht*, melyből oly föltétlen bizalom, oly őszinte barátság szól — és ennek hamis szóval jöjjenek elébe?

⁵⁴ Ezen constructióval h. ö. I. 2. «zu melden dass er kommt und dass es naht».

⁵⁵ *das den Befehl des Königs hindert*, erélyes hangsúlyozása a királyi parancsnak, melyet misem gátolhat; de Iphigenia emlékezteti, hogy még van annál nagyobb hatalom is: «der Zufall, dessen wir nicht Meister sind».

⁶¹ *Denn er beschloss*, h. ö. «denn seine Seel ist fest und unbeweglich» és a mit egyszer elhatározott, abban nem akadályozza meg senki, azt keresztül is viszi. Mire Iphigenia ismét figyelmezteti, hogy a király sem hajthatja végre azt, a mit az istenek még el nem határoztak: «Die Götter haben ihn noch nicht beschlossen».

Der Göttin Bild mit frischer Welle netzend,
Geheimnissvolle Weihe zu begeh'n.

70

Es störe Niemand unsern stillen Zug!

Arkas. Ich melde dieses neue Hinderniss
Dem Könige geschwind; beginne Du

Das heil'ge Werk nicht eh, bis er's erlaubt!

75

Iphigenie. Dies ist allein der Priest'rin überlassen.

Arkas. Solch selten Fall soll auch der König wissen.

Iphigenie. Sein Rath wie sein Befehl verändert nichts.

Arkas. Oft wird der Mächtige zum Schein gefragt.

Iphigenie. Erdringe nicht, was ich versagen sollte!

80

Arkas. Versage nicht, was gut und nützlich ist!

Iphigenie. Ich gebe nach, wenn Du nicht säumen willst.

Arkas. Schnell bin ich mit der Nachricht in dem Lager,
Und schnell mit seinen Worten hier zurück.

O, könnt' ich ihm noch eine Botschaft bringen,

85

Die Alles löste, was uns jetzt verwirrt!

Denn Du hast nicht des Treuen Rath geachtet.

Iphigenie. Was ich vermochte, hab' ich gern gethan.

Arkas. Noch änderst Du den Sinn zur rechten Zeit.

Iphigenie. Das steht nun einmal nicht in unsrer Macht.

90

Arkas. Du hältst unmöglich, was Dir Mühe kostet.

Iphigenie. Dir scheint es möglich, weil der Wunsch Dich triegt.

Arkas. Willst Du denn Alles so gelassen wagen?

Iphigenie. Ich hab' es in der Gotter Hand gelegt.

Arkas. Sie pflegen Menschen menschlich zu erretten.

95

Iphigenie. Auf ihren Fingerzeig kommt Alles an.

Arkas. Ich sage Dir, es liegt in Deiner Hand.

Des Königs aufgebracht Sinn allein

Bereitet diesen Fremden bitterm Tod.

Das Herr entwöhnte längst vom harten Opfer

100

Und von dem blut'gen Dienste sein Gemüth.

Ja, Mancher, den ein widriges Geschick

⁷⁶ Sem az engedély, sem annak megtagadása nem változtat a dolgon és a király ne avatkozzék a papnö teendőibe.

⁸⁰ *Erdringen*, durch Drängen etwas zu erreichen suchen, folytonos unszolás által valamit elérni akarni.

⁸¹ *gut und nützlich*, jó miránk nézve és hasznos terád nézve.

⁸⁸ *Was ich vermochte*, t. i. bizalmát viszonyoztam és fölfödöztem neki származásomat, az én és házam sorsát.

⁹² *triegt*, ez az igének eredeti alakja, de most már általánosan így használjuk *trügen*.

⁹⁵ A hol magad segíthetsz magadon, ott ne várd az istenek beavatkozását.

- An fremdes Ufer trug, empfand es selbst,
 Wie göttergleich dem armen Irrenden,
 105 Umhergetrieben an der fremden Grenze,
 Ein freundlich Menschenangesicht begegnet.
 O, wende nicht von uns, was Du vermagst!
 Du endest leicht, was Du begonnen hast;
 Denn nirgend baut die Milde, die herab
 110 In menschlicher Gestalt vom Himmel kommt,
 Ein Reich sich schneller, als wo trüb und wild
 Ein neues Volk voll Leben, Muth und Kraft,
 Sich selbst und banger Ahnung überlassen,
 Des Menschenlebens schwere Bürden trägt.
- 115 **Iphigenie.** Erschüttere meine Seele nicht, die Du
 Nach Deinem Willen nicht bewegen kannst!
Arkas. So lang es Zeit ist, schont man weder Mühe
 Noch eines guten Wortes Wiederholung.
Iphigenie. Du machst Dir Müh', und mir erregst Du
 Schmerzen,
 120 Vergebens Beides. Darum lass mich nun!
Arkas. Die Schmerzen sind's die ich zu Hilfe rufe;
 Denn es sind Freunde, Gutes rathen sie.
Iphigenie. Sie fassen meine Seele mit Gewalt,
 Doch tilgen sie den Widerwillen nicht.
- 125 **Arkas.** Fühlt eine schöne Seele Widerwillen
 Für eine Wohlthat, die der Edle reicht?
Iphigenie. Ja, wenn der Edle, was sich nicht geziemt,
 Statt meines Dankes mich erwerben will.
Arkas. Wer keine Neigung fühlt, dem mangelt es
 130 An einem Worte der Entschuld'gung nie.
 Dem Fürsten sag' ich an, was hier geschehn.
 O, wiederholtest Du in Deiner Seele,
 Wie edel er sich gegen Dich betrug
 Von Deiner Ankunft an bis diesen Tag!

¹¹⁵ *Erschüttere meine Seele nicht.* A megrendítés abból ered, hogy Iphigenia belátja, hogy eddigi áldásos működésének sikerét föláldozza, ha távozik.

¹²² *Die Schmerzen sind's, die ich zu Hilfe rufe, a megtagadás fájdalma a kérőnek leghatalmasabb szövetségese.*

DRITTER AUFTRITT.

IPHIGENIE (*allein*).

Iphigenie. Von dieses Mannes Rede fühl' ich mir
 Zur ungelegnen Zeit das Herz im Busen 135
 Auf einmal umgewendet. Ich erschrecke! —
 Denn wie die Fluth mit schnellen Strömen wachsend
 Die Felsen überspült, die in dem Sand
 Am Ufer liegen, so bedeckte ganz 140
 Ein Freudenstrom mein Innerstes. Ich hielt
 In meinen Armen das Unmögliche.
 Es schien sich eine Wolke wieder sanft
 Um mich zu legen, von der Erde mich
 Emporzuheben und in jenen Schlummer 145
 Mich einzuwiegen, den die gute Göttin
 Um meine Schläfe legte, da ihr Arm
 Mich rettend fasste. — Meinen Bruder
 Ergriff das Herz mit einziger Gewalt;
 Ich horchte nur auf seines Freundes Rath; 150
 Nur sie zu retten drang die Seele vorwärts,
 Und wie den Klippen einer wüsten Insel
 Der Schiffer gern den Rücken wendet, so
 Lag Tauris hinter mir. Nun hat die Stimme
 Des treuen Manns mich wieder aufgeweckt, 155
 Dass ich auch Menschen hier verlasse, mich
 Erinnert. Doppelt wird mir der Betrug
 Verhasst. O, bleibe ruhig, meine Seele!
 Beginnst Du nun zu schwanken und zu zweifeln?
 Den festen Boden Deiner Einsamkeit 160

¹³⁶ *Zur ungelegnen Zeit*, alkalatlan időben, midőn minden gondolatomat a menekülés terve tartja fogva.

¹³⁷ *umgewendet*. Fölzavarta nyugalmából, eddig csak a szép és új reményekkel kecsegtető jövő felé fordúlt lelke, de Arkas szavai visszafordították a jelenre és a multra.

¹⁴² *das Unmögliche*, t. i. a megtettesült mentő gondolatot.

¹⁴⁹ *mit einziger Gewalt*, minden más érzelmet kizáró hévvel.

¹⁵⁴ *Lag Tauris hinter mir*. A jövőben merengő lelkem előtt már úgy tűnt föl, mintha messze mögöttem feküdnék.

¹⁵⁷ *doppelt*, mint már több helyen *dreifach*, a fogalom erősebb hangsúlyozására szolgál.

Must Du verlassen! Wieder eingeschiff,
Ergreifen Dich die Wellen schaukelnd, trüb
Und bang verkennest Du die Welt und Dich.

VIERTER AUFTRITT.

IPHIGENIE. PYLADES.

Pylades. Wo ist sie, dass ich ihr mit schnellen Worten
165 Die frohe Botschaft unsrer Rettung bringe?

Iphigenie. Du siehst mich hier voll Sorgen und Erwartung
Des sichern Trostes, den Du mir versprichst.

Pylades. Dein Bruder ist geheilt! Den Felsenboden
Des ungeweihten Ufers und den Sand

170 Betraten wir mit fröhlichen Gesprächen;
Der Hain blieb hinter uns, wir merkten's nicht,

Und herrlicher und immer herrlicher
Umloderte der Jugend schöne Flamme

175 Von Muth und Hoffnung, und sein freies Herz
Ergab sich ganz der Freude, ganz der Lust,

Dich, seine Retterin, und mich zu retten.

Iphigenie. Gesegnet seist Du, und es möge nie
Von Deiner Lippe, die so Gutes sprach,

180 Der Ton des Leidens und der Klage tönen!

Pylades. Ich bringe mehr als das; denn schön begleitet
Gleich einem Fürsten, pflegt das Glück zu nah.

Auch die Gefährten haben wir gefunden.

¹⁶² *trüb und bang*, szintén a Goethe által gyakran használt hendiadys e. h. *trübe Bangigkeit*, homályos aggodalom; a gondolat ez: bizonytalan jövőnek nézvéen élébe, homályos aggodalom fogja el lelkedet és azért félreismereled a világot és tenmagadat.

¹⁷¹ *wir merkten's nicht*, azaz a Furiák nem támadták meg többé Orestest, még ott sem, a hol hozzáférhettek volna, a szentelt berken kívül.

¹⁷⁴ *sein volles Auge*, szabadon körültekintő, nem lesütve mint azelőtt, mikor még a viruló természetet maga körül sem akarta látni, mint a következő versben *sein freies Herz*, a lelki furdalások kinjától megszabadult szív.

¹⁸⁰ Iphigeniának ezen komor megszólítása ingadozására vonatkozik, melynek szomorú következményei lehetnek, mely sok bajt hozhat az övéire.

Zu einer Felsenbucht verbargen sie
 Das Schiff und sassen traurig und erwartend. 185
 Sie sahen Deinen Bruder, und es regten
 Sich Alle jauchzend, und sie baten dringend,
 Der Abfahrt Stunde zu beschleunigen.
 Es sehnet jede Faust sich nach dem Ruder,
 Und selbst ein Wind erhob vom Lande lispelnd, 190
 Von Allen gleich bemerkt, die holden Schwingen.
 Drum lass uns eilen, führe mich zum Tempel,
 Lass mich das Heiligthum betreten, lass
 Mich unsrer Wünsche Ziel verehrend fassen!
 Ich bin allein genug der Göttin Bild 195
 Auf wohlgeübten Schultern wegzutragen;
 Wie sehn' ich mich nach der erwünschten Last!

*(Er geht gegen den Tempel unter den letzten Worten, ohne zu
 bemerken, dass Iphigenie nicht folgt; endlich kehrt er sich um.)*

Du stehst und zauderst — Sage mir — Du schweigst!
 Du scheinst verworren! Widersetzest sich
 Ein neues Unheil unserm Glück? Sag an! 200
 Hast Du dem Könige das kluge Wort
 Vermelden lassen, das wir abgeredet?

Iphigenie. Ich habe, theurer Mann; doch wirst Du schelten.
 Ein schweigender Verweis war mir Dem Anblick.
 Des Königs Bote kam, und wie Du es 205
 Mir in den Mund gelegt, so sagt' ich's ihm.
 Er schien zu staunen und verlangte dringend,
 Die seltne Feier erst dem Könige
 Zu melden, seinen Willen zu vernehmen;
 Und nun erwart' ich seine Wiederkehr. 210

Pylades. Weh uns! Erneuert schwebt nun die Gefahr
 Um unsre Schläfe! Warum hast Du nicht
 Ins Priesterrecht Dich weislich eingehüllt?

Iphigenie. Als eine Hülle hab' ich's nie gebraucht.

¹⁸⁵ *traurig und erwartend* ismét hendiadys e. h. *in trauriger Erwartung.*

¹⁹⁴ *unsrer Wünsche Ziel*, az istennő képét, mert még mindig arra magyarázza a jóslatot, a mint a következőkben ki is fejezi.

²⁰³ *Ich habe t. i. alles das gethan.*

²⁰⁴ *Ein schweigender Verweis*, már látásod néma szemrehányás volt énnekem, hogy nem úgy cselekedtem, a mint kívántad.

²¹⁴ *Als eine Hülle*, papnői állásomat soha sem használtam takaróul önző terveim számára.

215 Pylades. So wirst Du, reine Seele, Dich und uns
Zu Grunde richten. Warum dacht' ich nicht
Auf diesen Fall voraus und lehrte Dich,
Auch dieser Forderung auszuweichen!

Iphigenie. Schilt
Nur mich, die Schuld ist mein, ich fühl' es wol!
220 Doch konnt' ich anders nicht dem Mann begegnen,
Der mit Vernunft und Ernst von mir verlangte,
Was ihm mein Herz als Recht gestehen musste.

Pylades. Gefährlicher zieht sich's zusammen; doch auch so
Lass uns nicht zagen oder unbesonnen
225 Und übereilt uns selbst verrathen. Ruhig
Erwarte Du die Wiederkunft des Boten,
Und dann steh fest, er bringe was er will!
Denn solcher Weihung Feier anzuordnen
Gehört der Priesterin und nicht dem König.

230 Und fordert er den fremden Mann zu sehn,
Der von dem Wahnsinn schwer belastet ist,
So lehn es ab, als hieltest Du uns Beide
Im Tempel wohl verwahrt. So schaff uns Luft,
Dass wir aufs Eiligste, den heil'gen Schatz
235 Dem rauh unwürd'gen Volk entwendend, flichn.
Die besten Zeichen sendet uns Apoll,
Und, eh wir die Bedingung fromm erfüllen,
Erfüllt er göttlich sein Versprechen schon.
Orest ist frei, geheilt! — Mit dem Befreiten

240 O führet uns hinüber, günst'ge Winde,
Zur Felsen-Insel, die der Gott bewohnt,
Dann nach Myzen, dass es lebendig werde,

²²¹ mit Vernunft und Ernst, nyomós okokkal és sürgösen, úgy hogy nem állhattam ellen, annál kevésbbé, mert magam is beláttam, éreztem követelésének jogosultságát «was ihm mein Herz als Recht gestehen musste».

²³³ Im Tempel wohlverwahrt. Orestes és Pylades, mióta Iphigenia levette kezükről a bilincseket, teljes szabadságot élveznek. E tekintetben Goethe egészen eltér Euripidestől, kinél még akkor is, midőn már az istennő képével a tengerhez mennek, örök vezetik a bilincsbe vert foglyokat.

²³⁵ Dem rauh-unwürdigen Volk, Pylades ezen kifejezésekkel mintegy mentegeti tervét és jogot formál a kép elrablásához, mert ezen nép nem érdemes reá.

²⁴¹ Zur Felsen-Insel, kétségkívül Delos, mert Delphi nem sziget.

Dass von der Asche des verloschnen Herdes
 Die Vatergötter fröhlich sich erheben,
 Und schönes Feuer ihre Wohnungen
 Umleuchte! Deine Hand soll ihnen Weihrauch
 Zuerst aus goldnen Schalen streuen! Du
 Bringst über jene Schwelle Heil und Leben wieder,
 Entsühnst den Fluch und schmückest neu die Deinen
 Mit frischen Lebensblüthen herrlich aus.

Iphigenie. Vernehm' ich Dich, so wendet sich, o Theurer,
 Wie sich die Blume nach der Sonne wendet,
 Die Seele, von dem Strahle Deiner Worte
 Getroffen, sich dem süßen Troste nach.
 Wie köstlich ist des gegenwärt'gen Freundes
 Gewisse Rede, deren Himmelskraft
 Ein Einsamer entbehrt und still versinkt.
 Denn langsam reift, verschlossen in dem Busen
 Gedank' ihm und Entschluss; die Gegenwart
 Des Liebenden entwickelte sie leicht.

Pylades. Leb wohl! Die Fremde will ich nun geschwind
 Beruhigen, die sehnlich wartend harren;
 Dann komm' ich schnell zurück und lausche hier
 Im Felsenbusch versteckt auf Deinen Wink —
 Was sinnest Du? Auf einmal überschwebt
 Ein stiller Trauerzug die freie Stätte.

Iphigenie. Verzeih! Wie leichte Wolken vor der Sonne,
 So zieht mir vor der Seele leichte Sorge
 Und Bangigkeit vorüber.

Pylades. Fürchte nicht!
 Betrieglich schloss die Furcht mit der Gefahr

²⁴³ *des verloschnen Herdes*, a kihült tűzhely, az elhagyatott ház. Agamemnon egész családjából csak Elektra volt még Mykénében, a másik nővért, Chrysothemist, Goethe nem említi.

²⁵⁰ *Gewisse Rede*, biztató és bizalmat keltő beszéd.

²⁵⁷ *und still versinkt*, t. i. in quälende Zweifel und Rathlosigkeit.

²⁵⁸ *verschlossen in dem Busen*, wenn sie verschlossen bleiben müssen im Busen, ha nincs senki, kivel közölhetnök, míg a szertöknek jelenléte gyorsan érelné; *entwickelte*, conj. imperf. e. h. entwickeln würde.

²⁶² *die sehnlich wartend harren*, a fokozott türelmetlenség kifejezése.

²⁷⁰ *die Furcht mit der Gefahr*, a félelem fokozza a veszélyt, a mennyiben a veszély nagyságának képzete mindig a félelemtől függ.

Ein enges Bündniss; beide sind Gesellen.

Iphigenie. Die Sorge nenn' ich edel, die mich warnt,
Den König, der mein zweiter Vater ward,
Nicht tückisch zu betriegen, zu berauben.

275 Pylades. Der Deinen Bruder schlachtet, dem entfliehst Du,
Iphigenie. Es ist Derselbe, der mir Gutes that.

Pylades. Das ist nicht Undank, was die Noth gebeut.

Iphigenie. Es bleibt wol Undank; nur die Noth entschuldigt's.

Pylades. Vor Göttern und vor Menschen Dich gewiss.

280 Iphigenie. Allein mein eigen Herz ist nicht befriedigt.

Pylades. Zu strenge Forderung ist verborgner Stolz.

Iphigenie. Ich untersuche nicht, ich fühle nur.

Pylades. Fühlst Du Dich recht, so musst Du Dich verehren.

Iphigenie. Ganz unbefleckt genießt sich nur das Herz.

285 Pylades. So hast Du Dich im Tempel wohl bewahrt;

Das Leben lehrt uns, weniger mit uns

Und Andern strenge sein; Du lernst es auch

So wunderbar ist dies Geschlecht gebildet,

So vielfach ist's verschlungen und verknüpft,

290 Dass Keiner in sich selbst noch mit den Andern

Sich rein und unverworren halten kann.

Auch sind wir nicht bestellt, uns selbst zu richten;

Zu wandeln und auf seinen Weg zu sehen,

Ist eines Menschen erste, nächste Pflicht;

295 Denn selten schätzt er recht, was er gethan,

Und was er thut, weiss er fast nie zu schätzen.

Iphigenie. Fast überredst Du mich zu Deiner Meinung.

Pylades. Braucht's Ueberredung, wo die Wahl versagt ist?

²⁷⁷ *gebeut* e. h. gebietet, mint már I. 2. *beut*, bietet helyett.

²⁸¹ Mert a ki sokat követel önmagától, az sokat is tesz föl magáról, sokra tartja magát képesnek.

²⁸³ Ha jól fogod fel helyzetedet, akkor nem tehetsz magadnak szemrehányást.

²⁸⁴ *genießt sich nur das Herz*, lehet megelégedve önmagával.

²⁸⁸ *dies Geschlecht*, azaz az emberi nem.

²⁹² *Auch sind wir nicht bestellt*, nem is vagyunk mi arra hivatva.

²⁹⁵ Ritkán ítélnék meg helyesen a multat, mert mindig egyéni szempontból nézzük, de a jelent melyhez közvetlenül fűződnek érdekeink, soha sem ítélnék meg kellő tárgyiassággal,

²⁹⁷ *Fast*. Ezen szóval Iphigenia azt fejezi ki, hogy csak fájdó szívvel és csak a kérlelhetetlen sükségnek engedve mond le saját meggyőződéséről, és fogadja el Pyladesét.

Den Bruder, Dich und einen Freund zu retten,
Ist nur ein Weg; fragt sich's ob wir ihn gehn?

Iphigenie. O, lass mich zaudern! Denn Du thätest selbst
Ein solches Unrecht keinem Mann gelassen,
Dem Du für Wohlthat Dich verpflichtet hieltest.

Pylades. Wenn wir zu Grunde gehen, wartet Dein
Ein härterer Vorwurf, der Verzweiflung trägt.
Man sieht, Du bist nicht an Verlust gewohnt,
Da Du, dem grossen Uebel zu entgehen,
Ein falsches Wort nicht einmal opfern willst.

Iphigenie. O, trüg' ich doch ein männlich Herz in mir,
Das, wenn es einen kühnen Vorsatz hegt,
Vor jeder andern Stimme sich verschliesst!

Pylades. Du weigerst Dich umsonst; die ehrne Hand
Der Noth gebietet, und ihr ernster Wink
Ist oberstes Gesetz, dem Götter selbst
Sich unterwerfen müssen. Schweigend herrscht
Des ew'gen Schicksals unberathne Schwester.
Was sie Dir auferlegt, das trage! Thu,
Was sie gebet! Das Andre weisst Du. Bald
Komm' ich zurück, aus Deiner heiligen Hand
Der Rettung schönes Siegel zu empfangen.

FÜNFTER AUFTRITT.

IPHIGENIE (*allein*).

Iphigenie. Ich muss ihm folgen; denn die Meinigen
Seh' ich in dringender Gefahr. Doch ach,

³⁰⁰ *fragt sich's* = kann es da noch fraglich sein? Ilyen körülmények közt lehet-e még csak egy percig is kételkedni?

³⁰² *gelassen*, hideg vérrel.

³⁰⁵ *der Verzweiflung trägt*, mely a kétségbeeséssel terhes, kétségbeesést szül.

³¹⁶ *Des ew'gen Schicksal's unberathne Schwester*, t. i. a szükség, melyet a régi költők is nagyon gyakran személyesítettek: Ἄναγκη, Necessitas; azért neveztetik *unberathen*, mert vele szemben minden tanakodás, minden okoskodás hasztalan.

³¹⁸ *Das Andre weisst du*, t. i. hogy mit kell tenned és mondanod, ha tanácsomat akarod követni.

³²⁰ *Der Rettung schönes Siegel*, t. i. az istennő képét.

Mein eigen Schicksal macht mir bang und bänger.
 O, soll ich nicht die stille Hoffnung retten,
 235 Die in der Einsamkeit ich schön genährt?
 Soll dieser Fluch denn ewig walten? Soll
 Nie dies Geschlecht mit einem neuen Segen
 Sich wieder heben? — Nimmt doch Alles ab!
 Das beste Glück, des Lebens schönste Kraft
 290 Ermattet endlich, warum nicht der Fluch?
 So hofft' ich denn vergebens, hier verwahrt,
 Von meines Hauses Schicksal abgeschieden,
 Dereinst mit reiner Hand und reinem Herzen
 Die schwer befleckte Wohnung zu entsühnen!
 335 Kaum wird in meinen Armen mir ein Bruder
 Vom grim'm'gen Uebel wundervoll und schnell
 Geheilt, kaum naht ein lang' ersehntes Schiff,
 Mich in den Port der Vaterwelt zu leiten,
 So legt die taube Noth ein doppelt Laster
 340 Mit ehrner Hand mir auf das heilige
 Mir anvertraute, viel verehrte Bild
 Zu rauben und den Mann zu hintergehn,
 Dem ich mein Leben und mein Schicksal danke.
 O, dass in meinem Busen nicht zuletzt
 345 Ein Widerwille keime, der Titanen,
 Der alten Götter tiefer Hass auf Euch,
 Olympier, nicht auch die zarte Brust
 Mit Geierklauen fasse! Rettet mich
 Und rettet Euer Bild in meiner Seele!

350 Vor meinen Ohren tönt das alte Lied,
 — Vergessen hatt' ich's und vergass es gern, —

²²³ *bang und bänger*, h. ö. I. 1. fest und fester.

²²⁴ *die stille Hoffnung*, hogy mit remélt azt l. v. 331. «So hofft ich denn vergebens stb.»

²²⁶ *in den Port der Vaterwelt*, Port kikötő, vagy biztos part, Vaterwelt e. h. Vaterland.

²²⁹ *die taube Noth*, mert kérelhetetlen, mert nem hallja a kétségeesés könyörgését.

²³⁴ *Életét annyiban köszöni neki*, mert nem esett áldozatul a kegyetlen szokásnak, mely ideérkezte előtt itt uralkodott; *Schicksal* alatt pedig helyezete értendő, hogy köztiszteletben állt és háborítatlan nyugalomban tölté napjait.

²³⁵ *und vergass es gern*, mert nem hittem, hogy még valaha oly kegyetlenül fogok rá emlékeztettetni.

Das Lied der Parzen, das sie grausend sangen,
 Als Tantalus vom goldnen Stuhle fiel ;
 Sie litten mit dem edeln Freunde ; grimmig
 War ihre Brust, und furchtbar ihr Gesang. 355
 In unsrer Jugend sang's die Amme mir
 Und den Geschwistern vor, ich merkt' es wohl.

Es fürchte die Götter
 Das Menschengeschlecht !
 Sie halten die Herrschaft 360
 In ewigen Händen,
 Und können sie brauchen,
 Wie's ihnen gefällt.

Der fürchte sie doppelt
 Den je sie erheben ! 365
 Auf Klippen und Wolken
 Sind Stühle bereitet
 Um goldene Tische.

Erhebet ein, Zwißt sich
 So stürzen die Gäste, 370
 Geschmüht und geschändet,
 In nächtliche Tiefen
 Und harren vergebens,
 Im Finstern gebunden,
 Gerechtes Gerichtes. 375

Sie aber, sie bleiben
 Im ewigen Festen
 An goldenen Tischen.
 Sie schreiten vom Berge
 Zu Bergen hinüber ; 380
 Aus Schlünden der Tiefe
 Dampf ihnen der Athem
 Erstickter Titanen,

³⁵³ *grausend*, Grausen erregend, hogy megborzad, a ki hallja.

³⁶⁶ *Auf Klippen und Wolken*, az ingadozó talajt jelzi, melyről a földiek oly könnyen lezuhanhatnak.

³⁷² *In nächtlichen Tiefen*, vonatkozás Enceladusra vagy Typhonra, kik az Aetna alatt fekszenek és tüzet hánynak.

Gleich Opfergerüchen,
Ein leichtes Gewölke.

Es wenden die Herrscher
Ihr segnendes Auge
Von ganzen Geschlechtern,
Und meiden, im Enkel
Die ehemals geliebten
Still redenden Züge
Des Ahnherrn zu sehn.

So sangen die Parzen ;
Es horcht der Verbannte
In nächtlichen Höhlen,
Der Alte, die Lieder,
Denkt Kinder und Enkel
Und schüttelt das Haupt.

FÜNFTER AUFGUG.
ERSTER AUFTRITT.

THOAS. ARKAS.

Arkas. Verwirrt muss ich gestehn, dass ich nicht weiss,
Wohin ich meinen Argwohn richten soll.
Sind's die Gefangnen, die auf ihre Flucht
Verstohlen sinnen ? Ist's die Priesterin,
Die ihnen hilft ? Es mehrt sich das Gerücht,
Das Schiff, das diese Beiden hergebracht,
Sei irgend noch in einer Bucht versteckt.
Und jenes Mannes Wahnsinn, diese Weihe,
Der heil'ge Vorwand dieser Zögerung rufen

³⁸⁴ Gleich einem leichten Gewölke von Opfergerüchen.

³⁹⁴ *der Verbannte és der Alte* = Tantalus, a ki maga is sötét barlangjában hallgatózik a dalra, gondol gyermekeire és unokáira és rázza fejét.

⁹ *Der heil'ge Vorwand dieser Zögerung*, appositio az előbb említett *Weihe*-hez.

Den Argwohn lauter und die Vorsicht auf.

Thoas. Es komme schnell die Priesterin herbei!
 Dann geht, durchsucht das Ufer scharf und schnell
 Vom Vorgebirge bis zum Hain der Göttin!
 Verschonet seine heil'gen Tiefen, legt
 Bedächt'gen Hinterhalt und greift sie an!
 Wo Ihr sie findet, fasst sie, wie Ihr pflegt!

10

15

ZWEITER AUFTRITT.

THOAS (*allein*).

Thoas. Entsetzlich wechselt mir der Grimm im Busen, —
 Erst gegen sie, die ich so heilig hielt,
 Dann gegen mich, der ich sie zum Verrath
 Durch Nachsicht und durch Güte bildete.
 Zur Sklaverei gewöhnt der Mensch sich gut
 Und lernet leicht gehorchen, wenn man ihn
 Der Freiheit ganz beraubt. Ja, wäre sie
 In meiner Ahnherrn rohe Hand gefallen,
 Und hätte sie der heilige Grimm verschont,
 Sie wäre froh gewesen, sich allein
 Zu retten, hätte dankbar ihr Geschick
 Erkannt und fremdes Blut vor dem Altar
 Vergossen, hätte Pflicht genannt,
 Was Noth war. Nun lockt meine Güte
 In ihrer Brust verwegnen Wunsch herauf.
 Vergebens hofft' ich, sie mir zu verbinden;

20

25

30

¹⁴ *Verschonet seine heil'gen Tiefen*, magába a szent helybe nem volt szabad a katonáknak behatolniok, de lesben kellett állniok, hogy mihelyt kijönek, megfoghassák.

¹⁶ *wie ihr pflegt*, a mint szoktatok. Thoas emlékezteti katonáit, hogy most félre minden tekintettel a papnő iránt és úgy járjanak el, mint azelőtt vagy a háborúban szoktak, irgalom nélkül és biztosan.

²⁴ *In meiner Ahnherrn rohe Hand*. Semmi sem képes Thoasnak egészen megváltozott gondolkozás módját jobban föltüntetni mint ezen saját ítélete őseiről.

³¹ *verwegnen Wunsch*, t. i. a visszatérés hazájába. Thoas itt emlékszik arra a mit Iphigenia neki mondott. I, 3. 461. «O sendetest du mich auf Schiffen bin.»

Sie sinnt sich nun ein eigen Schicksal aus.
 Durch Schmeichelei gewann sie mir das Herz ;
 35 Nun widersteh' ich der ; so sucht sie sich
 Den Weg durch List und Trug, und meine Güte
 Scheint ihr ein altverjährtes Eigenthum.

DRITTER AUFTRITT.

IPHIGENIE. THOAS.

Iphigenie. Du forderst mich ; was bringt Dich zu uns her ?
 Thoas. Du schiebst das Opfer auf ; sag an, warum ?
 40 Iphigenie. Ich hab' an Arkas Alles klar erzählt.
 Thoas. Von Dir möcht' ich es weiter noch vernehmen.
 Iphigenie. Die Göttin giebt Dir Frist zur Ueberlegung.
 Thoas. Sie scheint Dir selbst gelegen, diese Frist.
 Iphigenie. Wenn Dir das Herz zum grausamen Entschluss
 45 Verhärtet ist, so solltest Du nicht kommen.
 Ein König, der Unmenschliches verlangt,
 Find't Diener gnug, die gegen Gnad' und Lohn
 Den halben Fluch der That begierig fassen :
 Doch seine Gegenwart bleibt unbefleckt.
 50 Er sinnt den Tod in einer schweren Wolke,
 Und seine Boten bringen flammendes
 Verderben auf des Armen Haupt hinab ;
 Er aber schwebt durch seine Höhen ruhig,
 Ein unerreichter Gott, im Sturme fort.
 55 Thoas. Die heil'ge Lippe tönt ein wildes Lied.

³³ *ein eigen Schicksal*, sie will nach ihrem eignen Willen ihre Zukunft sich gestalten.

³⁷ A prózai földolgozásban a befejezés így hangzott: «Verjährt Güte gibt ein Recht und Niemand glaubt, dass er dafür zu danken hat». — *altverjährt* régen elévült.

³⁸ *forderst*, hivatsz.

⁴¹ *weiter*, bővebben, részletesebben.

⁵⁰ *in einer schweren Wolke*, azaz a többi halandóktól magas válaszfal által elkülönítve a könyörgés és kérés számára hozzáférhetetlen. A költő ezen képnél valószínűleg a «felhőket gyűjtő» és «villámokat szóró» Zeusra gondolt.

⁵⁵ Szokatlan constructio ; közönségesen így mondjuk : *von der Lippe tönt ein Lied*. Thoas egészen meg van lepetve az Iphigeniánál szokatlan fölindulástól és heves beszédétől és figyelmezteti,

Iphigenie. Nicht Priesterin, nur Agamemnon's Tochter!
 Der Unbekannten Wort verehrtest Du,
 Der Fürstin willst Du rasch gebieten? Nein!
 Von Jugend auf hab' ich gelernt gehorchen,
 Erst meinen Eltern und dann einer Gottheit,
 Und folgsam fühlt' ich immer meine Seele
 Am Schönsten frei; allein dem harten Worte,
 Dem rauhen Ausspruch eines Mannes mich
 Zu fügen, lernt' ich weder dort noch hier.

Thoas. Ein alt Gesetz, nicht ich, gebietet Dir.

Iphigenie. Wir fassen ein Gesetz begierig an,
 Das unsrer Leidenschaft zur Waffe dient.
 Ein andres spricht zu mir, ein älteres,
 Mich Dir zu widersetzen, das Gebot,
 Dem jeder Fremde heilig ist.

Thoas. Es scheinen die Gefangnen Dir sehr nah
 Am Herzen; denn vor Antheil und Bewegung
 Vergissest Du der Klugheit erstes Wort:
 Dass man den Mächtigen nicht reizen soll.

Iphigenie. Red' oder schweig' ich, immer kannst Du wissen,
 Was mir im Herzen ist und immer bleibt.
 Löst die Erinnerung des gleichen Schicksals
 Nicht ein verschlossnes Herz zum Mitleid auf?
 Wie mehr denn meins! In ihnen seh' ich mich.
 Ich habe vorm Altare selbst gezittert,
 Und feierlich umgab der frühe Tod
 Die Knieende; das Messer zuckte schon,
 Den lebenvollen Busen zu durchbohren;
 Mein Innerstes entsetzte wirbelnd sich,
 Mein Auge brach, und — ich fand mich gerettet.
 Sind wir, was Götter gnädig uns gewährt,
 Unglücklichen nicht zu erstatten schuldig?

hogy ez a szent ajakhoz, a papnőhöz nem illő; mire Iphigenia válaszol, hogy nem a papnő, hanem Agamemnon leánya szól most.

⁷⁰ A vendégszeretet, melynek védője Zeus volt, ki azért ἑρμῆος melléknevet viselt. H. ö. «Sei uns der Gastliche gewogen, der von dem Fremdling wehrt die Schmach.» (Schiller.)

⁷⁵ Red' oder schweig' ich, nem akarlak beszédem által ingereitni, mert ha hallgatnék, nagyon jól ismersz, hogy ezen áldozatra soha sem nyujtok segédkezet. És miért csodálkozol, hogy részvéttel vagyok a foglyok iránt; hiszen hasonló sorsban részesültem.

⁸⁴ wirbelnd, szédülve; a leghevesebb fölindulás kifejezése.

Du weisst es, kennst mich, und Du willst mich zwingen!

Thoas. Gehorche Deinem Dienste, nicht dem Herrn!

⁹⁰ **Iphigenie.** Lass ab! Beschönige nicht die Gewalt,
Die sich der Schwachheit eines Weibes freut.
Ich bin so frei geboren als ein Mann.

Stünd' Agamemnon's Sohn Dir gegenüber,
Und Du verlangtest, was sich nicht gebührt,
⁹⁵ So hat auch er ein Schwert und einen Arm,
Die Rechte seines Busens zu vertheid'gen.

Ich habe nichts als Worte, und es ziemt
Dem edeln Mann, der Frauen Wort zu achten.

Thoas. Ich acht' es mehr als eines Bruders Schwert.

¹⁰⁰ **Iphigenie.** Das Los der Waffen wechselt hin und her;
Kein kluger Streiter hält den Feind gering.

Auch ohne Hilfe gegen Trutz und Härte
Hat die Natur den Schwachen nicht gelassen;
Sie gab zur List ihm Freude, lehrt' ihn Künste;

¹⁰⁵ Bald weicht er aus, verspätet und umgeht.

Ja, der Gewaltige verdient, dass man sie übt.

Thoas. Die Vorsicht stellt der List sich klug entgegen.

Iphigenie. Und eine reine Seele braucht sie nicht.

Thoas. Sprich unbehutsam nicht Dein eigen Urtheil!

¹¹⁰ **Iphigenie.** O, sähest Du, wie meine Seele kämpft,

Ein böses Geschick, das sie ergreifen will,

Im ersten Anfall muthig abzutreiben!

So steh' ich denn hier wehrlos gegen Dich?

Die schöne Bitte, den anmuth'gen Zweig,

⁸⁸ *Kennst mich!* ismersz engem, nem származásomat, hanem jellememet, és mégis akarsz kényszeríteni?

⁹⁰ *Die Rechte seines Busens,* legszentebb érzelmeit, meggyőződéset.

⁹⁰ *als eines Bruders Schwert,* megvetőleg mondja ezt Thoas, harcias erejének büszke érzetében, de Iphigenia figyelmezteti, hogy az ellenséget nem szabad kicsinyelni, mert a gyöngét sem hagyta fegyver nélkül a természet; — így kell a szórendet helyre állítani a következő versekben 102. és 103. «denn auch den Schwachen hat die Natur nicht ohne Hilfe gegen Trutz und Härte gelassen».

¹⁰⁰ *der Gewaltige,* der durch seine Gewalt verblendete, rücksichtslose.

^{108—100} E két vers között az összefüggés ez: A tiszta lélek nem használ cselt; — de te cselt használtál, tehát nem vagy tiszta lélek; ne mond ki gondatlanul magad fölött az ítéletet.

¹¹⁴ *den anmuthigen Zweig,* a gyapjúval körülfont babér- vagy olajág, melylyel a könyörgők a szentélybe léptek.

In einer Frauen Hand gewaltiger
 Als Schwert und Waffe, stössest Du zurück: 115
 Was bleibt mir nun, mein Innres zu vertheid'gen?
 Ruf ich die Göttin um ein Wunder an?
 Ist keine Kraft in meiner Seele Tiefen?
Thoas. Es scheint, der beiden Fremden Schicksal macht 120
 Unmässig Dich besorgt. Wer sind sie, sprich,
 Für die Dein Geist gewaltig sich erhebt?
Iphigenie. Sie sind — sie scheinen — für Griechen halt' ich sie,
Thoas. Landsleute sind es? Und sie haben wol
 Der Rückkehr schönes Bild in Dir erneut? 125
Iphigenie (nach einigem Stillschweigen).
 Hat denn zur unerhörten That der Mann
 Allein das Recht? Drückt denn Unmögliches
 Nur er an die gewalt'ge Heldenbrust?
 Was nennt man gross? Was hebt die Seele schaudernd
 Dem immer wiederholenden Erzähler. 130
 Als was mit unwahrscheinlichem Erfolg
 Der Muthigste begann? Der in der Nacht
 Allein das Heer des Feindes überschleicht,
 Wie unversehen eine Flamme wüthend
 Die Schlafenden, Erwachenden ergreift, 135
 Zuletzt, gedrängt von den Ermühterten,
 Auf Feindes Pferden, doch mit Beute kehrt,
 Wird Der allein gepriesen, Der allein,
 Der, einen sichern Weg verachtend, kühn
 Gebirg' und Wälder durchzustreifen geht, 140
 Dass er von Räubern eine Gegend säubre?
 Ist uns nichts übrig? Muss ein zartes Weib
 Sich ihres angeborenen Rechts entäussern,
 Wild gegen Wilde sein, wie Amazonen
 Das Recht des Schwerts Euch rauben und mit Blute 145
 Die Unterdrückung rächen? Auf und ab
 Steigt in der Brust ein kühnes Unternehmen;
 Ich werde grossem Vorwurf nicht entgehn,
 Noch schwerem Uebel, wenn es mir misslingt;

¹¹⁷ Ruf ich e. h. soll ich die Göttin um ein Wunder anrufen?

¹³⁰ Erzähler, a rhapsódok, kik különösen a homérosi énekekét ünnepélyek alkalmával vagy az összegyűlt nép előtt előadták. H. ö. II, 1.

¹³³ Vonatkozás Odysseus és Diomedes vállalatára Rhetus thraciai király ellen. (Ilias X.)

¹⁴¹ Vonatkozás Hercules, Theseus és más hősök tetteire.

- 150 Allein Euch leg' ich's auf die Kniee! Wenn
Ihr wahrhaft seid, wie Ihr gepriesen werdet,
So zeigt's durch Euern Beistand und verherrlicht
Durch mich die Wahrheit! — Ja, vernimm, o König,
Es wird ein heimlicher Betrug geschmiedet;
155 Vergebens fragst Du den Gefangnen nach;
Sie sind hinweg und suchen ihre Freunde,
Die mit dem Schiff am Ufer warten, auf.
Der Aeltste, den das Uebel hier ergriffen
Und nun verlassen hat, — es ist Orest,
160 Mein Bruder, und der Andre sein Vertrauter,
Sein Jugendfreund, mit Namen Pylades.
Apoll schickt sie von Delphi diesem Ufer
Mit göttlichen Befehlen zu, das Bild
Dianens wegzurauben und zu ihm
165 Die Schwester hinzubringen, und dafür
Verspricht er dem von Furien Verfolgten,
Des Mutterblutes Schuldigen, Befreiung.
Uns Beide hab' ich nun, die Ueberbliebenen
Von Tantal's Haus, in Deine Hand gelegt:
170 Verdorb uns — wenn Du darfst!

Thoas.

Du glaubst, es höre

Der rohe Scythe, der Barbar, die Stimme
Der Wahrheit und der Menschlichkeit, die Atreus,
Der Grieche, nicht vernahm?

Iphigenie.

Es hört sie Jeder,

Geboren unter jedem Himmel, dem

- 175 Des Lebens Quelle durch den Busen rein
Und ungehindert fließt. — Was sinnst Du mir,
O König, schweigend in der tiefen Seele?
Ist es Verderben? So tödte mich zuerst!
Denn nun empfind' ich, da uns keine Rettung
180 Mehr übrig bleibt, die grässliche Gefahr,
Worein ich die Geliebten übereilt
Vorsätzlich stürzte. Weh, ich werde sie

¹⁵⁰ Megszólitása az isteneknek. A kifejezés «az istenek térdeire tenni vmt», Homéros után van képezve: „καὶ τὰ κνέων ἐν γούνασι κείται.“

¹⁵⁵ *Durch mich*, úgy, hogy nekem ne kelljen lakolnom érte.

¹⁶³ Iphigenia itt úgy ismétli a jóslatot, a hogy Orestestől és Pyladestől hallotta.

¹⁷⁵ Ezen hely a prózai fődolgozásban így hangzik: «dem ein edles Herz, den Göttern entsprungen, den Busen erwärmt».

Gebunden vor mir sehn! Mit welchen Blicken
Kann ich von meinem Bruder Abschied nehmen,
Den ich ermorde? Nimmer kann ich ihm
Mehr in die vielgeliebten Augen schauen!

185

Thoas. So haben die Betrieger künstlich dichtend
Der lang' Verschlussnen, ihre Wünsche leicht
Und willig Glaubenden, ein solch Gespinnst
Ums Haupt geworfen!

Iphigenie. Nein, o König, nein!
Ich könnte hintergangen werden — Diese
Sind treu und wahr. Wirst Du sie anders finden,
So lass sie fallen und verstosse mich,
Verbanne mich zur Strafe meiner Thorheit
An einer Klippen-Insel traurig Ufer!

190

Ist aber dieser Mann der lang' erflaute
Geliebte Bruder, so entlass uns, sei
Auch den Geschwistern wie der Schwester freundlich!

195

Mein Vater fiel durch seiner Frauen Schuld,
Und sie durch ihren Sohn. Die letzte Hoffnung
Von Atreus' Stamme ruht auf ihm allein.

200

Lass mich mit reinem Herzen, reiner Hand
Hinübergeln und unser Haus ent-übren!
Du hältst mir Wort. — Wenn zu den Meinen je
Mir Rückkehr zubereitet wäre, schwurst
Du, mich zu lassen; und sie ist es nun.

205

Ein König sagt nicht wie gemeine Menschen
Verlegen zu, dass er den Bittenden
Auf einen Augenblick entferne, noch
Verspricht er auf den Fall, den er nicht hofft;
Dann fühlt er erst die Höhe seiner Würde,
Wenn er den Harrenden beglücken kann.

210

Thoas. Unwillig, wie sich Feuer gegen Wasser
Im Kampfe wehrt und gischend seinen Feind
Zu tilgen sucht, so wehret sich der Zorn
In meinem Busen gegen Deine Worte.

215

Iphigenie. O, lass die Gnade wie das heil'ge Licht
Der stillen Opferflamme mir, umkränzt
Von Lobgesang und Dank und Freude, lodern!

²⁰⁴ *Du hältst mir Wort!* Iphigenia most emlékszik a király ígéretére, saját szavait idézi neki és azért ezen határozott hang.

²¹⁸ *umkränzt, a Gnade szóra vonatkozik; az egész mondatnak az értelme ez: A te kegyelmedet, mint az isteneknek bemutatott szent áldozatot, dicsének, hála és öröm koszorúzza.*

- 220 **Thoas.** Wie oft besänftigte mich diese Stimme!
Iphigenie. O, reiche mir die Hand zum Friedenszeichen!
Thoas. Du forderst viel in einer kurzen Zeit.
Iphigenie. Um Guts zu thun, braucht's keiner Ueberlegung.
Thoas. Sehr viel; denn auch dem Guten folgt das Uebel.
 225 **Iphigenie.** Der Zweifel ist's, der Gutes böse macht.
 Bedenke nicht! Gewähre, wie Du's fühlst!

VIERTER AUFTRITT.

OREST gewaffnet. Die Vorigen.

Orest (*nach der Scene gekehrt*). Verdoppelt Eure Kräfte!
 Haltet sie

Zurück! Nur wenig Augenblicke! Weicht
 Der Menge nicht, und deckt den Weg zum Schiffe
 Mir und der Schwester!

(*Zu Iphigenien, ohne den König zu sehen*) Komm, wir sind ver-
 rathen.

230 Geringer Raum bleibt uns zur Flucht. Geschwind!

(*Er erblickt den König*)

Thoas (*nach dem Schwerte greifend*).
 In meiner Gegenwart führt ungestraft
 Kein Mann das nackte Schwert.

Iphigenie. Entheiliget
 Der Göttin Wohnung nicht durch Wuth und Mord!
 Gebietet Eurem Volke Stillstand, höret
 Die Priesterin, die Schwester!

235 **Orest.** Sage mir!
 Wer ist es, der uns droht?

Iphigenie. Verehr in ihm
 Den König, der mein zweiter Vater ward!
 Verzeih mir, Bruder! Doch mein kindlich Herz
 Hat unser ganz Geschick in seine Hand
 Gelegt. Gestanden hab' ich Euren Anschlag
 240 Und meine Seele vom Verrath gerettet.

Orest. Will er die Rückkehr friedlich uns gewähren?

Iphigenie. Dein blinkend Schwert verbietet mir die Antwort.

Orest (*der das Schwert einsteckt*).
 So sprich! Du siehst, ich horche Deinen Worten.

FÜNFTER AUFTRITT.

Die Vorigen. PYLADES. *Bald nach ihm* ARKAS. *Beide mit blossen Schwertern.*

Pylades. Verweilet nicht! Die letzten Kräfte raffen
Die Unsrigen zusammen; weichend werden 245
Sie nach der See langsam zurückgedrängt.
Welch ein Gespräch der Fürsten find' ich hier!
Dies ist des Königes verehrtes Haupt!

Arkas. Gelassen, wie es Dir, o König, ziemt,
Stehst Du den Feinden gegenüber. Gleich 250
Ist die Verwegenheit bestraft; es weicht
Und fällt ihr Anhang, und ihr Schiff ist unser.
Ein Wort von Dir, so steht's in Flammen.

Thoas. Geh,
Gebiete Stillstand meinem Volke! Keiner 255
Beschädige den Feind, so lang' wir reden!

Orest. Ich nehm' es an. Geh, sammle, treuer Freund,
Den Rest des Volkes! Harret still, Welch Ende
Die Götter unsern Thaten zubereiten.

(PYLADES ab)

SECHSTER AUFTRITT.

IPHIGENIE. THOAS. OREST.

Iphigenie, Befreit von Sorge mich, eh Ihr zu sprechen 260
Beginnet! Ich befürchte bösen Zwist,
Wenn Du, o König nicht der Billigkeit
Gelinde Stimme hörest, Du, mein Bruder,
Der raschen Jugend nicht gebieten willst.

Thoas. Ich halte meinen Zorn, wie es dem Aeltern 265
Geziemt, zurück. Antworte mir! Womit
Bezeugst Du, dass Du Agamemnon's Sohn
Und Dieser Bruder bist?

²⁶⁴ *Der raschen Jugend,* tulajdonkép der jugendlichen Raschheit, a fiatalság heve.

Orest. Hier ist das Schwert,

Mit dem er Troja's tapfre Männer schlug.

270 Dies nahm ich seinem Mörder ab und bat
Die Himmlischen, den Muth und Arm, das Glück
Des grossen Königes mir zu verleihn
Und einen schönern Tod mir zu gewähren.
Wähl Einen aus den Edeln Deines Heers
275 Und stelle mir den Besten gegenüber!
So weit die Erde Heldensöhne nährt,
Ist keinem Fremdling dies Gesuch verweigert.

Thoas. Dies Vorrecht hat die alte Sitte nie
Dem Fremden hier gestattet.

Orest. So beginne

280 Die neue Sitte denn von Dir und mir!
Nachahmend heiliget ein ganzes Volk
Die edle That der Herrscher zum Gesetz.
Und lass mich nicht allein für unsre Freiheit,
Lass mich, den Fremden, für die Fremden kämpfen?
285 Fall' ich, so ist ihr Urtheil mit dem meinen
Gesprochen; aber gönnet mir das Glück,
Zu überwinden, so betrete nie
Ein Mann dies Ufer, dem der schnelle Blick
Hilfreicher Liebe nicht begegnet, und
290 Getröstet scheidet Jeglicher hinweg!

Thoas. Nicht unwerth scheinest Du, o Jüngling, mir
Der Ahnherrn, deren Du Dich rühmst, zu sein.
Gross ist die Zahl der edeln, tapfern Männer,
Die mich begleiten; doch ich stehe selbst
295 In meinen Jahren noch dem Feinde, bin
Bereit, mit Dir der Waffen Loos zu wagen.

Iphigenie. Mit Nichten! Dieses blutigen Beweises
Bedarf es nicht, o König! Lasst die Hand
Vom Schwerte! Denkt an mich und mein Geschick!

300 Der rasche Kampf verewigt einen Mann;
Er falle gleich, so preiset ihn das Lied.

²⁷¹ *Arm, erö.*

²⁸⁰ *Die neue Sitte, Orestes csatlakozik Iphigenia törekvéséhez, ő nemcsak a maga ügyéért, hanem a vendégharagsáért akar küzdeni.*

²⁸⁸ *der schnelle Blick, a valódi szeretet és szolgálatkészség, nem kérdez, hanem gyors tekintettel észreveszi a bajt vagy hiányt és segítségével megelőzi a kérést.*

²⁹⁴ *Die mich begleiten, die meine Umgebung bilden.*

Allein die Thränen, die unendlichen,
 Der überbliebenen, der verlassenen Frau
 Zählt keine Nachwelt, und der Dichter schweigt
 Von tausend durchgeweinten Tag' und Nächten, 305
 Wo eine stille Seele den verlorenen,
 Rasch abgeschiednen Freund vergebens sich
 Zurückzurufen bangt und sich verzehrt.
 Mich selbst hat eine Sorge gleich gewarnt,
 Dass der Betrug nicht eines Räubers mich 310
 Vom sichern Schutzort reisse, mich der Knechtschaft
 Verrathe. Fleissig hab' ich sie befragt,
 Nach jedem Umstand mich erkundigt, Zeichen
 Gefordert, und gewiss ist nun mein Herz.
 Sieh hier an seiner rechten Hand das Mal 315
 Wie von drei Sternen, das am Tage schon,
 Da er geboren ward, sich zeigte, das
 Auf schwere That, mit dieser Faust zu üben,
 Der Priester deutete. Dam' überzeugt
 Mich doppelt diese Schramme, die ihm hier 320
 Die Augenbraue spaltet. Als ein Kind
 Liess ihn Elektra, rasch und unvorsichtig
 Nach ihrer Art, aus ihren Armen stürzen;
 Er schlug auf einen Dreifuss auf — Er ist's —
 Soll ich Dir noch die Aehnlichkeit des Vaters, 325
 Soll ich das innre Jauchzen meines Herzens
 Dir auch als Zeugen der Versicherung nennen?
Thoas. Und hübe Deine Rede jeden Zweifel,
 Und bändigt' ich den Zorn in meiner Brust,

³¹² *Fleissig hab ich sie befragt.* Euripidesnél ezen kikérdezés a szinpadon történi és itt annyival érdekesebb, mert megtudjuk, micsoda jelekről ismer reá. Az illető hely így hangzik:

Iphigenie: Ist's möglich? Hast du des ein Unterpfand?

Orest: Ja, frag mich etwas aus dem Vaterhause!

Orest: Weisst du, dass herrlich du dies hast gewoben?

Iph. O Liebster, nah an meinem Herzen lenkst du.

Orest. Des Sonnengottes Flucht wobst du darein. —
 Nahmst du das Hochzeitswasser mit nach Aulis? —
 Gabst du dein Haar der Mutter heim zu bringen? —
 Des Vaters Pelops alte Lanze — liegt, ich sah's
 Mit eignem Aug' verwahrt in deiner Kammer.

Iph. O liebster Bruder du bist's, ja fürwahr!

(Eurip. S. 32.)

³¹⁵ *das Mal, a jel vagy anyajegy.*

- 330 So würden doch die Waffen zwischen uns
Entscheiden müssen ; Frieden seh' ich nicht.
Sie sind gekommen, Du bekennest selbst,
Das heil'ge Bild der Göttin mir zu rauben.
Glaubt Ihr, ich sehe dies gelassen an ?
- 335 Der Grieche wendet oft sein lüstern Auge
Den fernen Schätzen der Barbaren zu,
Dem goldnen Felle, Pferden, schönen Töchtern ;
Doch führte sie Gewalt und List nicht immer
Mit den erlangten Gütern glücklich heim.
- 340 Orest. Das Bild, o König, soll uns nicht entzweien !
Jetzt kennen wir den Irrthum, den ein Gott
Wie einen Schleier um das Haupt uns legte,
Da er den Weg hieher uns wandern hiess.
Um Rath und um Befreiung bat ich ihn
- 345 Von dem Geleit der Furien ; er sprach :
„Bringst Du die Schwester, die an Tauris' Ufer
Im Heiligthume wider Willen bleibt,
Nach Griechenland, so löset sich der Fluch,“
Wir legten's von Apollens Schwester aus,
- 350 Und er gedachte Dich ! Die strengen Bande
Sind nun gelöst : Du bist den Deinen wieder,
Du Heilige, geschenkt. Von Dir berührt,
War ich geheilt ; in Deinen Armen fasste
Das Uebel mich mit allen seinen Klauen
- 355 Zum letzten Mal und schüttelte das Mark
Entsetzlich mir zusammen ; dann entfloh's
Wie eine Schlange zu der Höhle. Neu
Geniess' ich nun durch Dich das weite Licht
Des Tages. Schön und herrlich zeigt sich mir

³²⁸ *Und hübe*, heben igéböl, hub (hob) hübe, és ha beszéded minden kétséget eloszlatna.

³³⁵ Vonatközás az Argonauták hadjáratára (goldnen Felle) Laomedon lovaira (Pferde) és talán Európa elrablására (schönen Töchtern).

³⁴⁶ Itt először halljuk a jóslatot szószerint és egyszersmind annak igazi magyarozatát, mely lehetségessé teszi a békés megoldást.

³⁵⁰ *er gedachte Dich* ; gedenken közönségesen genitivussal konstruáltatik. E mondat különben nemcsak úgy értendő, hogy Apollo téged gondolt és nem saját testvérét Dianát, hanem úgy is, hogy, míg mi mindnyájan már rég megfeledkeztünk rólad, azt hittük, hogy már nem vagy az élők között, ő megemlékezett még rólad ! Azért áll *gedachte* az egyszerű *dachte* helyett.

Der Göttin Rath. Gleich einem heil'gen Bilde,
 360 Daran der Stadt unwandelbar Geschick
 Durch ein geheimes Götterwort gebannt ist,
 Nahm sie Dich weg, Dich Schützerin des Hauses,
 Bewahrte Dich in einer heil'gen Stille
 Zum Segen Deines Bruders und der Deinen ;
 365 Da alle Rettung auf der weiten Erde
 Verloren schien, giebst Du uns Alles wieder.
 Lass Deine Seele sich zum Frieden wenden,
 O König ! Hindre nicht, dass sie die Weihe
 Des väterlichen Hauses nun vollbringe,
 370 Mich der entsühnten Halle wiedergebe,
 Mir auf das Haupt die alte Krone drücke !
 Vergilt den Segen, den sie Dir gebracht,
 Und lass des nähern Rechtes mich geniessen !
 Gewalt und List, der Männer höchster Ruhm,
 375 Wird durh die Wahrheit dieser hohen Seele
 Beschämt, und reines kindliches Vertrauen
 Zu einem edeln Manne wird belohnt.

Iphigenie. Denk an Dein Wort, und lass durch diese Rede
 Aus einem graden, treuen Munde Dich
 380 Bewegen ! Sieh uns an ! Du hast nicht oft
 Zu solcher edeln That Gelegenheit.
 Versagen kannst Du's nicht ; gewahr es bald !

Thos. So geht !

Iphigenie. Nicht so, mein König ! Ohne Segen,
 In Widerwillen, scheid' ich nicht von Dir.
 385 Verbann uns nicht ! Ein freundlich Gastrecht walte
 Von Dir zu uns ; so sind wir nicht auf ewig
 Getrennt und abgeschieden. Werth und theuer,
 Wie mir mein Vater war, so bist Du's mir,
 Und dieser Eindruck bleibt in meiner Seele.
 390 Bringt der Geringste Deines Volkes je
 Den Ton der Stimme mir ins Ohr zurück,
 Den ich an Euch gewohnt zu hören bin,
 Und seh' ich an dem Aermsten Eure Tracht,
 Empfangen will ich ihn wie einen Gott,
 395 Ich will ihm selbst ein Lager zubereiten,

³⁶⁰ Gleich einem heil'gen Bilde, a költő szeme előtt valószínűleg a trójai Palladium lebegett, melyet Dardanus király, Priamus ösatyja, Zeustól kapott.

³⁷² die alte Krone, modern fölfogás, mert az ókorban a sceptrum volt a királyi hatalom jelképe.

Auf einen Stuhl ihn an das Feuer laden
Und nur nach Dir und Deinem Schicksal fragen.
O, geben Dir die Götter Deiner Thaten
300 Und Deiner Milde wohlverdienten Lohn!
Leb wohl! O, wende Dich zu uns und gieb
Ein holdes Wort des Abschieds mir zurück!
Dann schwellt der Wind die Segel sanfter an,
Und Thränen fließen lindernd vom Auge
305 Des Scheidenden. Leb wohl, und reiche mir
Zum Pfand der alten Freundschaft Deine Rechte!
Thoas. Lebt wohl!

